

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

МАХСМА СТЕПАН ГРИГОРІЙОВИЧ

УДК 323.212 (477)

ДИСЕРТАЦІЯ
ЛОКАЛЬНІ ПОЛІТИЧНІ ІДЕНТИЧНОСТІ ЯК РЕСУРС РОЗВИТКУ
ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Спеціальність 052 Політологія

Галузь знань – 05 Соціальні та поведінкові науки

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ С. Г. Махсма

Науковий керівник:

Балабанов Костянтин Васильович,
доктор політичних наук, професор,
Заслужений працівник освіти
України

Київ – 2023

АНОТАЦІЯ

Махсма С. Г. Локальні політичні ідентичності як ресурс розвитку територіальних громад. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю **052 Політологія**. – Маріупольський державний університет, Київ, 2023.

Дисертацію присвячено дослідженню ресурсного потенціалу локальних політичних ідентичностей, їх впливу на політичні та соціально-економічні процеси, зміцнення місцевого самоврядування та демократії, спроможність та сталий розвиток територіальних громад.

У вступі дисертації визначені актуальність, об'єкт, предмет, мета та завдання, методи дослідження, наукова новизна та практичне значення, представлено інформацію про апробацію.

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає у тому, що вперше в українській науці проведено комплексний політологічний аналіз та визначено роль локальних політичних ідентичностей у розвитку територіальних громад, з'ясовано можливості та механізми їх реалізації в політичних та соціально-економічних практиках локальних спільнот. Доведено, що основними факторами актуалізації локальних політичних ідентичностей у сучасній Україні стали процеси децентралізації і прийняття нового Виборчого Кодексу. Сформульовані наукові результати, положення та узагальнення мають наукову новизну, що полягає у наступному:

Вперше:

– здійснено комплексний аналіз локальних політичних ідентичностей у контексті їх впливу на всі політичні процеси та відносини локальних спільнот, з'ясовано функціональні можливості локальних політичних ідентичностей як ресурсу розвитку територіальних громад. Визначено, що консолідована локальна політична ідентичність, яка відображає суспільний вибір та формується навколо узгоджених політичних цілей та цінностей

локальної спільноти, може стати фундаментом сталого розвитку, основою мобілізації членів спільноти для вирішення політичних і соціально-економічних завдань громади;

– показано вплив локальних політичних ідентичностей на розвиток місцевого самоврядування, легітимізацію місцевих політик та місцевої влади через демократичні вибори, розвиток різних форм демократичної участі, залучення мешканців локальної території до розробки, реалізації та прийняття політичних рішень;

– досліджено основні механізми реалізації локальних політичних ідентичностей у соціально-економічних практиках, спроможність і сталий розвиток територіальних громад: 1. Формування політичної більшості в органах місцевого самоврядування, від якої залежить розробка, реалізація, ракурс та доміанти локальної політики. 2. Реалізація політичних ідентичностей мешканців громади на основі розвитку локальної демократії, правового регулювання та інструментів впливу на формування місцевої політики;

– здійснено категоризацію поняття «локальна політична ідентичність» як систему координат членів територіальної спільноти у локальному політичному просторі на основі політичних позицій, цінностей та установок, що здійснюють значний вплив на легітимацію органів місцевого самоврядування та локальної політики, формування політичної суб'єктності локальної спільноти.

Удосконалено:

– дефініції базових категорій теми дослідження. Подано авторське тлумачення наступних понять: «політична ідентичність», «політика ідентичності», «політична ідентифікація», «локальна ідентичність»;

– політика ідентичності. Сформульовано алгоритм, стратегії, механізми та інструменти формування локальної ідентичності, визначено суб'єкти та фактори формування локальної політичної ідентичності;

– типологія політичної ідентичності. На основі систематизації підходів і визначення критеріїв складено таблицю типології політичної ідентичності за роботами українських та зарубіжних авторів.

Отримали подальший розвиток:

– обґрунтування діалектичного взаємозв'язку між розвитком соціального капіталу, локальної ідентичності та політичним узгодженням у локальній спільноті, формуванням платформи для вирішення ідентифікаційних протиріч, досягнення розумного консенсусу на основі довіри та соціального діалогу;

– методологія дослідження локальних ідентичностей, що дозволило здійснити комплексний політологічний аналіз формування та функціонування локальних політичних ідентичностей, визначити їх вплив на розвиток територіальних громад;

– наукове осмислення локальної ідентичності, здійснено комплексний, міждисциплінарний аналіз підходів та визначень локальної ідентичності в роботах українських вчених, визначено домінуючі та актуальні, перспективні напрямки дослідження цього феномена.

Теоретичні положення, висновки та узагальнення дисертаційної роботи мають практичне значення та можуть використовуватися органами місцевого самоврядування, виконавчої влади та іншими стейкхолдерами в процесі формування єдиного соціального організму об'єднаних територіальних громад, згуртованості локальної спільноти на основі балансу інтересів для досягнення спільних цілей. Досвід дослідження локальних політичних ідентичностей як ресурсу розвитку територіальних громад може застосовуватися на практиці, при підготовці стратегічних та поточних планів розвитку, реалізації локальних політик, визначенні факторів та механізмів зміцнення локальної демократії та місцевого самоврядування. Результати дослідження будуть корисними при розробці політики ідентичності державними, регіональними та локальними політичними та громадськими інституціями.

Положення та матеріали дисертаційного дослідження можуть бути використані у навчальному процесі, під час підготовки навчального контенту та розробки методичної літератури, викладання дисциплін: «Політичні процеси та політичні відносини», «Місцеве самоврядування та державне управління», «Аналіз державної політики», «Політологія», «Соціологія», «Політична комунікація», «Політична психологія», «Політична культура» тощо.

У першому розділі – «Локальні ідентичності як предмет політологічного аналізу» – досліджено еволюцію концепту ідентичності, здійснено політологічний аналіз локальної ідентичності в зарубіжній та вітчизняній літературі.

У підрозділі 1.1. «Міждисциплінарна матриця ідентичності: науковий дискурс» – досліджено генезу теоретико-методологічних підходів до визначення категорії «ідентичність» в різних галузях гуманітарного знання, що мають відношення до об'єкта та предмета дослідження: філософії, психології, соціології, історії, політології.

У підрозділі 1.2. – «Локальна політична ідентичність: проблеми концептуалізації та методологія дослідження» – проаналізовано основні категорії дослідження, здійснено політологічний аналіз «локальної ідентичності», визначено поняття «локальна політична ідентичність», її сутність, особливості та функції, представлено методологічну платформу дослідження.

У підрозділі 1.3. – «Комплексний аналіз локальної ідентичності в українських наукових студіях» – здійснено комплексний, міждисциплінарний аналіз підходів до визначення локальних ідентичностей та локальних політичних ідентичностей у роботах українських вчених, визначено домінуючі та актуальні, перспективні напрямки дослідження цього феномена.

У другому розділі – «Конструювання локальної політичної ідентичності» – досліджено сутність політики ідентичності на локальному рівні, фактори, механізми та інструменти реалізації.

У підрозділі 2.1. – «Політика локальної ідентичності: стратегії, механізми та інструменти формування» – визначені особливості локальної політики ідентичності, розроблено алгоритм та структуру плану її реалізації, суб'єкти, стратегії, механізми та інструменти формування локальної та локальної політичної ідентичності.

У підрозділі 2.2. – «Формування соціального капіталу, як основа політичного узгодження в локальній спільноті» – обґрунтовано вплив соціального капіталу на формування локальної ідентичності, встановлено взаємозв'язок між рівнем розвитку соціального капіталу та політичним узгодженням у локальній спільноті, на основі суспільних інтересів, загальних норм, цінностей та завдань розвитку.

У третьому розділі – «Локальні політичні ідентичності як складова територіального розвитку» – досліджено ресурс локальних політичних ідентичностей у територіальному розвитку, визначено їх вплив на розвиток місцевого самоврядування та демократії, розглянуто проблеми конвертації локальних політичних ідентичностей у конструктивні соціально-економічні практики: спроможність та сталий розвиток громад.

У підрозділі 3.1. – «Вплив локальних політичних ідентичностей на розвиток місцевого самоврядування та демократії» – показано, що основними факторами підвищення впливу локальних політичних ідентичностей на розвиток місцевого самоврядування та демократії у сучасній Україні стали процеси децентралізації і прийняття нового Виборчого Кодексу, а маркером впливу є політичні вибори, особливо місцеві.

У підрозділі 3.2. – «Реалізація локальних політичних ідентичностей в соціально-економічних практиках: спроможність та сталий розвиток громад» – розглянуто можливості та проблеми конвертації локальних політичних ідентичностей у конструктивні соціально-економічні практики: спроможність та сталий розвиток громад.

Ключові слова: політична ідентичність, локальна політична ідентичність, територіальна громада, політика ідентичності, історична

пам'ять, соціальний капітал, довіра, легітимність, політична комунікація, політичні вибори, виборча система, місцеве самоврядування, спроможність територіальних громад, цілі сталого розвитку.

ABSTRACT

Makhsma S. G. Local political identities as a resource for the development of territorial communities. – Manuscript.

Thesis for PhD in Speciality 052 – Political Science. – Mariupol State University, Kyiv, 2023.

PhD thesis considers the resource potential of local political identities, their influence on political and socio-economic processes, the strengthening of local self-government and democracy, capacities and sustainable development of territorial communities.

In the introduction of the PhD thesis, relevance, object, subject, goal and task, research methods, scientific novelty and practical significance are defined, as well as PhD approval is presented.

The PhD thesis performed a comprehensive political analysis and defined the role of local political identities in the development of territorial communities, clarifying the capacities and mechanisms of their implementation in the political and socio-economic practices of local communities for the first time in Ukrainian science. It is proved that the main factors of the actualization of local political identities in modern Ukraine were the processes of decentralization and the adoption of the new Electoral Code. The findings, provisions and generalizations contain the following scientific novelty.

The PhD candidate conducted for the first time:

– the comprehensive analysis of local political identities in the context of their influence on all political processes and relations of local communities. The functional capacities of local political identities as a resource for the development of territorial communities were clarified. It was determined that a consolidated

local political identity, which reflects public choice and is established based on the agreed political goals and values of the local community, can become the foundation of sustainable development, the basis of mobilizing community members to solve the political and socio-economic tasks of the community;

- the study of the influence made by local political identities on the development of local self-government, the legitimization of local politicians and local authorities using democratic elections, the evolvement of various forms of democratic participation, the involvement of the residents in the development, implementation and adoption of political decisions;

- the research of the main mechanisms of the implementation of local political identities in socio-economic practices, the capacities and sustainable development of territorial communities: 1. The formation of a political majority in local self-government bodies, which depends on the development, implementation, perspective and dominants of local politics. 2. Empowerment of the political identities owned by community residents based on the development of local democracy, legal regulations and tools of influence on the formation of local politics;

- categorization of the concept of «local political identity» as a system of coordinates of members of the territorial community within the local political space based on political positions, values and attitudes, which affect the legitimation of local self-government bodies and local politics, and the formation of the political subjectivity of the local community.

The PhD candidate improved:

- definitions of the basic categories of the research topic. The author's interpretation of the following concepts: «political identity», «identity politics», «political identification» and «local identity» was presented;

- identity politics: the algorithm, strategies, mechanisms and tools of formation of local identity were described, the subjects and factors of the formation of local political identity were defined;

– typology of political identity. Based on the systematization of approaches and defining criteria, the table to present the typology of political identity based on the works of Ukrainian and foreign authors was created.

The PhD candidate developed further:

– substantiation of the dialectical relationship between the development of social capital, local identity and political agreement in the local community, the formation of a platform for the resolution of identity contradictions, the achievement of a reasonable consensus based on trust and social dialogue;

– methodology for the study of local identities, which made it possible to carry out a complex political analysis for the formation and functioning of local political identities, to determine their influence on the development of territorial communities;

– studies of local identity: a comprehensive, interdisciplinary analysis of approaches and definitions of local identity in the works of Ukrainian scientists was carried out. The dominant and current trends of research on this phenomenon were highlighted.

The theoretical provisions, conclusions and findings of the dissertation have practical significance and can be used by local self-government bodies, executive authorities and other stakeholders in the process of forming a single social organism of united territorial communities, and local community cohesion based on a balance of interests to achieve common goals. The experience of researching local political identities as a resource for the development of territorial communities can be applied in practice when preparing strategic and current development plans, implementing local policies, and determining factors and mechanisms for strengthening local democracy and local self-government. The research findings will be useful in the development of identity policy by state, regional and local political and public institutions.

The provisions and materials of the PhD thesis can be used in the learning process, during the preparation of educational materials and methodical literature, and delivering the courses: «Political Institutions and Processes», «State

Administration and Local Self-Government», «Analysis of State Policy», «Political science», «Sociology», «Conflict Studies and Politics», «Political Psychology», «Political Culture», etc.

Chapter I «Local identities as a subject of political analysis» investigated the evolution of the concept of identity and carried out a political analysis of local identity in foreign and domestic literature.

Subsection 1.1. «Interdisciplinary matrix of identity: academic discourse» considered the genesis of theoretical and methodological approaches to the definition of the category «identity» in various fields of the humanities related to the object and subject of the research: philosophy, psychology, sociology, history and political science.

Subsection 1.2. «Local political identity: issues of conceptualization and research methodology» analyzed the main categories of the research and made a political analysis of «local identity» as well as clarified the concept of «local political identity», its essence, features and functions. The subsection contains the methodological platform of the research.

Subsection 1.3. «Comprehensive analysis of local identity in Ukrainian scientific studies» carried out a comprehensive and interdisciplinary analysis of approaches to the definition of local identities and local political identities in the works of Ukrainian scientists, and determined the dominant and current research trends of this phenomenon.

Chapter II «Construction of local political identity» investigated the essence of identity politics at the local level; factors, mechanisms and implementation tools.

Subsection 2.1. «Local identity policy: strategies, mechanisms and tools of formation» described the features of local identity policy. In the subsection an algorithm and structure of its implementation plan were developed; subjects, strategies, mechanisms and tools for the formation of local identity and local political identity were highlighted.

Subsection 2.2. «Formation of social capital as the basis of political agreement in the local community» substantiated the influence of social capital on the formation of local identity and highlighted the interrelatedness between the level of development for social capital and political agreement within the local community based on public interests, general norms, values and development tasks.

Chapter III «Local political identities as a component of territorial development» considered the resource of local political identities in territorial development is investigated and determined their impact on the development of local self-government and democracy. The chapter analysed the issues of converting local political identities into constructive socio-economic practices: capacities and sustainable development of communities.

Subsection 3.1. «The influence of local political identities on the development of local self-government and democracy» showed the processes of decentralization and the adoption of the new Electoral Code as the main factors of increasing the influence of local political identities on the development of local self-government and democracy in modern Ukraine. The marker of influence is political elections, especially local ones.

Subsection 3.2. «Implementation of local political identities in socio-economic practices: capacities and sustainable development of communities» considered the capacities and issues of converting local political identities into constructive socio-economic practices: capacities and sustainable development of communities.

Keywords: political identity, local political identity, territorial community, identity politics, historical memory, social capital, trust, legitimacy, political communication, political elections, electoral system, local self-government, capacities of territorial communities, sustainable development goals.

**Список публікацій, в яких представлені основні наукові результати
дисертації**

Статті у періодичних наукових виданнях країн ЄС:

1. Махсма С. Роль локальної політичної ідентичності в формуванні спроможності територіальних громад. *Multidisciplinární mezinárodní vědecký magazín «Věda a perspektivy» je registrován v České republice. Státní registrační číslo u Ministerstva kultury ČR: E 24142. 2023. № 8 (27). С. 358–368.*

**Статті у наукових фахових виданнях України, включених до
міжнародних наукометричних баз:**

2. Махсма С. Дослідження локальних ідентичностей у працях українських вчених. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Історія. Політологія. 2021. Випуск № 31–32. С. 142–152.*

3. Махсма С. Функціональний аналіз локальної ідентичності як ресурсу політичного розвитку локальної спільноти. *«Politicus»*. 2022. № 2. С. 42–47.

4. Махсма С. Політика локальної ідентичності: соціально-політичний аспект. *«Politicus»*. 2022. № 3. С. 42–45.

5. Махсма С. Вплив локальних політичних ідентичностей на сталий розвиток територіальних громад. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Історія. Політологія. 2023. Випуск № 35–36. С. 111–119.*

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Махсма С. Особливості партійної ідентичності Маріуполя в контексті виборів до органів місцевого самоврядування (25.10.2020 рр.). *Ідентичності та політичні інститути*: матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної конференції / за заг. ред. Ф. Барановського, Л. Дудки. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2021. С. 63–66.

7. Махсма С. Дослідження політичної ідентичності міської громади в українській науковій літературі. *Тенденції розвитку сучасної системи міжнародних відносин та світового політичного процесу*: збірник матеріалів XI Всеукраїнської науково-практичної Інтернет конференції (28 травня 2021 р.) / Під заг. ред. М. Трофименка. Маріуполь : МДУ, 2021. С. 134–139.

8. Махсма С. Теоретичні підходи до визначення локальної ідентичності. *Modern scientific research: achievements, innovations, and development prospects*. Proceedings of VII International Scientific and Practical Conference Berlin, Germany 19 – 21 December 2021. С. 469–474.

9. Махсма С. Функції локальної ідентичності. *АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ НАУКИ ТА ОСВІТИ*: Збірник матеріалів ХХІV підсумкової науково-практичної конференції викладачів МДУ. м. Маріуполь, 04 лютого 2022 року / За заг. ред. М. Трофименка. Маріуполь : МДУ, 2022. С. 142–143.

10. Махсма С. Розвиток ідентичності в епоху глобалізації (за роботою З. Баумана «Індивідуалізоване суспільство»). *Перспективи розвитку наукових досліджень у контексті глобалізаційних змін: освіта, політика, економіка, міжкультурна комунікація*: матеріали VI міжнар. наук.-практ. конф., м. Северодонецьк, 20 травня 2022 р. / заг. ред. О. Козьменко. Северодонецьк : вид-во СНУ ім. В. Даля, 2022. С. 106–108.

11. Махсма С. Основні моделі функціонування органів місцевого самоврядування. *Світ наукових досліджень*. Випуск 19 : матеріали Міжнародної мультидисциплінарної наукової інтернет-конференції, (м. Тернопіль, Україна. – м. Переворськ, Польща, 23-24 травня 2023 р.) / [редкол. : О. Патряк та ін.] ; ГО «Наукова спільнота»; WSSG w Przeworsku. Тернопіль : ФО-П Шпак В.Б. С. 167–169.

12. Махсма С. Поняття, сутність та функції територіальної громади. *Сімдесят п'яти економіко-правові дискусії*. Серія : Соціальні та гуманітарні

науки: матеріали Міжнародної мультидисциплінарної наукової інтернет-конференції, (м. Львів, Україна – м. Переворськ, Польща, 25-26 травня 2023 р.) / [редкол. : О. Патряк та ін.] ; ГО «Наукова спільнота»; WSSG w Przeworsku. Львів : ФО-П Шпак В. Б. С. 140–142.

13. Махсма С. Соціальний капітал як фактор формування консолідованої локальної ідентичності. *The 6th International scientific and practical conference «Modern problems of science, education and society»* (August 14-16, 2023) SPC «Sciconf.com.ua». Kyiv. Ukraine. 2023. С. 371–376.

14. Махсма С. Міфотворчість як складова локальної політики ідентичності. *The 12th International scientific and practical conference «Progressive research in the modern world»* (August 17 – 19, 2023) BoScience Publisher. Boston. USA. 2023. С. 198–202.

15. Махсма С. Політика локальної ідентичності: символічний аспект. *«MODERN PROBLEMS OF SCIENCE, EDUCATION AND SOCIETY»* : Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції 11–13 .09.2023 року Київ, Україна. С. 401–405.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ І СКОРОЧЕНЬ.....	16
ВСТУП.....	17
РОЗДІЛ 1. ЛОКАЛЬНІ ІДЕНТИЧНОСТІ ЯК ПРЕДМЕТ ПОЛІТОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ.....	28
1.1. Міждисциплінарна матриця ідентичності: науковий дискурс...	28
1.1. Локальна політична ідентичність: проблеми концептуалізації та методологія дослідження.....	50
1.2. Комплексний аналіз локальної ідентичності в українських наукових студіях.....	72
Висновки до розділу 1.....	90
РОЗДІЛ 2. КОНСТРУЮВАННЯ ЛОКАЛЬНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ.....	93
2.1. Політика локальної ідентичності: стратегії, механізми та інструменти формування.....	93
2.2. Формування соціального капіталу, як основа політичного узгодження в локальній спільноті.....	113
Висновки до розділу 2.....	135
РОЗДІЛ 3. ЛОКАЛЬНІ ПОЛІТИЧНІ ІДЕНТИЧНОСТІ ЯК СКЛАДОВА ТЕРИТОРІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ.....	139
3.1. Вплив локальних політичних ідентичностей на розвиток місцевого самоврядування та демократії.....	139
3.2. Реалізація локальних політичних ідентичностей в соціально- економічних практиках: спроможність та сталий розвиток громад.....	161
Висновки до розділу 3.....	183
ВИСНОВКИ.....	187
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	199

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ І СКОРОЧЕНЬ

ЄС – Європейський Союз

МС – міське самоврядування

НАН України – Національна академія наук України

ОМС – органи місцевого самоврядування

ОТГ - об'єднані територіальні громади

ТГ - територіальна громада

ЦСР – Цілі сталого розвитку ООН

ВСТУП

Актуальність дослідження. У сучасних багатоскладових та мультикультурних суспільствах проблеми ідентичності є одними з найгостріших та найактуальніших. Процеси глобалізації, міграції населення, формування наднаціональних спілок та об'єднань здійснюють великий вплив на смислові та ідентитарні практики як усередині національних держав, так і в рамках цивілізацій і всієї світової спільноти, породжує нові ризики та виклики.

Ускладнення суспільного та політичного життя підвищило увагу до політичних аспектів ідентичності, активізувало наукові дослідження та практичне використання політичної ідентичності як ресурсу боротьби за владу, суттєвого чинника динаміки та вектору політичних процесів та суспільних трансформацій.

Російська військова агресія у 2014 році та повномасштабне вторгнення Росії в Україну у 2022 році актуалізували проблеми національної єдності на основі формування національної ідентичності та консолідації українського суспільства. Виходячи з цього, розвиток національної та громадянської ідентичності як джерела суспільної інтеграції та єдності, складової забезпечення національної безпеки стає однією із пріоритетних політик сучасної України [76].

Процеси децентралізації, що передбачають реформу територіальної організації влади, реформу місцевого самоврядування та реформу регіональної політики, а також прийняття нового Виборчого Кодексу в Україні активізували політичне життя в регіонах та територіальних громадах, підвищили науковий інтерес до досліджень різних типів просторово-територіальних ідентичностей, що дає можливість розглядати ідентичність ширше, як ментальний конструкт-феномен та комплекс специфічних

особливостей та цінностей (політичних, соціальних, соціокультурних та ін.), що значно впливає на сутність політичної суб'єктності конкретної території.

У зв'язку із об'єднанням територіальних громад зростає увага з боку дослідників до феномену локальної ідентичності, що є первинним рівнем просторово-територіальної ідентичності і, поряд із матеріальними, фінансовими та правовими ресурсами, виконує роль найважливішого фактора конструювання локальних територій, сприяє громадянській самоорганізації локальної спільноти, є основою консолідації, субсидіарної демократії та інструментом мобілізації локальної спільноти. Саме в такому контексті досліджують локальну ідентичність українські науковці. У той же час, без належної уваги залишається політична складова локальної ідентичності, яка містить потужний конструктивний потенціал, впливає на всі політичні процеси локальної спільноти, виконує низку важливих політичних функцій, від легітимізації місцевої влади до генерування політичних цілей та базових цінностей локальної спільноти, політичної та громадянської мобілізації. Політичні ідентифікації впливають не тільки на політичні процеси та відносини локальної спільноти, через формування органів місцевого самоврядування на основі демократичних виборів та різні форми демократичної участі локальні політичні ідентичності реалізуються в соціально-економічних практиках, є важливим ресурсом розвитку територій, формування спроможності та сталого розвитку територіальних громад. Виходячи з вищевикладеного, дослідження локальних політичних ідентичностей як ресурсу розвитку територіальних громад, особливо у контексті сучасних реформ демократизації та децентралізації, є актуальним науковим напрямком та має велике практичне значення.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження проводилося в рамках держбюджетної теми «Повернення та переосвоєння тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях: сучасний стан та перспективи» (номер державної реєстрації 0119U001312) кафедри політології та міжнародних відносин

Маріупольського державного університету. Внесок автора у розробку зазначеної теми полягає в аналізі ролі політичної ідентичності в реінтеграції тимчасово окупованих територій, визначення впливу локальних політичних ідентичностей на розвиток місцевого самоврядування та демократії, консолідацію та інтеграцію реінтегрованих локальних спільнот.

Ступінь дослідження. Дослідження локальної ідентичності як багатоскладового поняття, особливостей локальних політичних ідентичностей та їх ролі в розвитку локальних територій потребує використання синтезу знань з політології, соціології, психології, гуманітарної географії, культурології та ін. Так, теоретичні основи дослідження ідентичності та її політичної складової містяться в роботах З. Баумана, П. Бергера, П. Бурд'є, Е. Гідденса, Е. Гофмана, М. Кастельса, А. Кемпбелла, Ф. Конверса, Т. Лукмана, У. Міллера, Д. Стоукса, Т. Рэйнджера, С. Гантінгтона, Е. Хосбаума, З. Фрейда, Ф. Фукуями, Е. Еріксона та ін.

Концептуальні та методологічні підходи, категоріальні параметри політичної ідентичності та особливості політичних ідентичностей у сучасній Україні визначено в роботах українських авторів: Т. Бевз, М. Кармазіної, О. Кідратець, О. Майбороди, Л. Нагорної, О. Новакової, С. Пахоменко, Н. Пашиної, М. Розумного, М. Ротар, М. Рябчука, М. Степіко та ін.

Аналізу сутності територіальних (регіональних, локальних) ідентичностей, особливостям та факторам їх формування присвячено роботи низки зарубіжних авторів, таких як: М. Кітінг, А. Паасі, С. Роккан та Д. Урвін, а також праці українських вчених: Т. Андрущенко, О. Гнатюка, Г. Коржова, Л. Нагорної, Г. Носової, Я. Олійника, С. Ростецької та ін.

Локальні ідентичності стали предметом наукового аналізу українських вчених порівняно недавно, що було пов'язано з реформою децентралізації і формування об'єднаних територіальних громад. Так, проблеми розвитку об'єднаних територіальних громад та роль локальної ідентичності у цих процесах досліджуються в роботах українських авторів: М. Бриль, О. Євтушенко, Я. Котенко, Н. Наталенко, Л. Овчиннікової, О. Ольшанського, Є.

Сергієнко, М. Сулова, А. Ткачука та ін. Проте, слід зазначити, що предметом наукового дослідження поки не стали найважливіші питання, які стосуються політичної складової локальної ідентичності. Наприклад, дослідження локальної політичної ідентичності як чинника і ресурсу розвитку територій; вплив локальних політичних ідентичностей на соціально-економічний розвиток локальних спільнот та ін., що підкреслює актуальність та практичну значимість дисертаційного дослідження.

Об'єктом дисертаційного дослідження виступає політична ідентичність як соціально-політичний феномен.

Предметом дослідження є локальні політичні ідентичності, їх ресурсний потенціал у контексті впливу на територіальний розвиток, зміцнення місцевого самоврядування та демократії, спроможність та сталий розвиток територіальних громад.

Хронологічні межі дослідження. Основну увагу у дослідженні приділено періоду, пов'язаному з процесами децентралізації в Україні та об'єднання територіальних громад до кінця 2021 року. Широкомасштабна війна Росії проти України, що розпочалася у лютому 2022 року, значно вплинула на всі суспільні процеси в Україні, домінянти внутрішньої політики, особливості реалізації реформ децентралізації у період воєнного стану, що потребує додаткового аналізу та осмислення. Водночас, ми вважаємо, що довоєнний досвід дослідження локальних політичних ідентичностей як ресурсу розвитку територіальних громад, можливостей їх конвертації у політичні та соціально-економічні практики, матиме велике практичне значення у післявоєнний відновлювальний період та надалі в розвитку української держави .

Мета дисертаційної роботи - на основі комплексного дослідження визначити ресурсний потенціал локальних політичних ідентичностей у розвитку територіальних громад, з'ясувати механізми їх впливу на розвиток місцевого самоврядування та демократії, соціально-економічні практики локальної спільноти.

Для досягнення цієї мети було визначено наступний алгоритм виконання дослідницьких **завдань**:

- дослідити генезу теоретико-методологічних підходів до визначення категорії «ідентичність» у різних галузях гуманітарного знання, що мають відношення до об'єкта та предмета дослідження;
- здійснити політологічний аналіз локальної ідентичності, визначити сутність, особливості та функції локальної політичної ідентичності та сформуванати методологічну платформу дослідження;
- проаналізувати дослідження локальних ідентичностей та локальних політичних ідентичностей у роботах українських вчених;
- визначити сутність, стратегії, механізми та інструменти політики ідентичності, розглянути особливості політики ідентичності в локальних спільнотах;
- обґрунтувати вплив соціального капіталу на формування локальної ідентичності, встановити взаємозв'язок між рівнем розвитку соціального капіталу та політичним узгодженням у локальній спільноті;
- виявити ресурс локальних політичних ідентичностей у територіальному розвитку, охарактеризувати їх вплив на розвиток місцевого самоврядування та демократії;
- розглянути проблеми конвертації локальних політичних ідентичностей у конструктивні соціально-економічні практики: спроможність та сталий розвиток громад.

Методи дослідження. Вивчення політичних ідентичностей передбачає комплексний підхід, застосування методології та методів дослідження, які використовуються у різних галузях наукового знання. Дослідження феномену локальних ідентичностей, потребує поєднання всіх традиційних підходів у дослідженні ідентичності (1.2.). Так, використання примордіалізму показує, як етноструктура, релігійні особливості мешканців локальної території, традиції формують ментальний конструкт локальної спільноти, впливають на соціокультурний ландшафт, політичну культуру, специфіку горизонтальних та

вертикальних взаємозв'язків. З погляду есенціалізму, на ідентичності, у тому числі локальні, впливає незмінна сутність людини, її гендер, регіональна (національна) приналежність. З погляду соціального конструктивізму: локальна політична ідентичність формується як на основі об'єктивної соціальної реальності, так і на основі суб'єктивного конструктивізму; пізнання суспільства, загальних смислів та ролей (у тому числі політичних) відбувається в процесі первинної соціалізації; вторинна соціалізація передбачає інтерналізацію із соціальними інститутами, що може призвести до ресоціалізації, переосмислення цінностей та смислів індивіда; політичні ідентичності локальної спільноти перебувають у діалектичному взаємозв'язку із соціальною реальністю, можуть трансформуватися під впливом соціальних (політичних) інститутів, політики ідентичності зацікавлених суб'єктів; для того, щоб бути визнаними, локальні політичні ідентичності повинні знаходитися в рамках універсуму символічних цінностей.

Відповідно до соціокультурного підходу локальна територія розглядається як соціокультурний феномен, включаючи матеріальні ресурси, історичні традиції, спільні цінності, міфи, мовні та етнокультурні особливості, що формують культурну самобутність локальної спільноти. У рамках інструменталістського підходу ідентичність розглядається як результат її конструювання за допомогою політики ідентичності та «винаходу традицій» (2.1.). Універсальним загальнонауковим методом у роботі, своєрідною «парасолькою» всіх методів та підходів, став системний підхід, що передбачає вивчення комплексу факторів, які впливають на формування локальної політичної ідентичності, систему внутрішніх та зовнішніх взаємозв'язків (2.2.; 3.1.; 3.2.).

У роботі використовувалися фундаментальні, загальнонаукові та спеціальні методи дослідження: за допомогою методу діалектики було визначено причинно-наслідкові зв'язки досліджуваного феномену; сутнісні характеристики основних категорій дослідження вивчалися за допомогою термінологічного методу (1.1.; 1.2.); історичні чинники формування

локальних політичних ідентичностей за допомогою історичного методу (1.2.; 3.1.); системний та функціональний методи використовувалися для характеристики функцій локальної ідентичності (1.2.); теоретичні підходи та дискурси із предмету дослідження досліджувалися за допомогою когнітивного методу (1, 2, 3 розділи). У роботі застосовувалися загальнологічні прийоми аналізу та синтезу, абстрагування, індукції та дедукції.

Для порівняння авторських підходів до проблем дослідження використовувався метод дискурс аналізу (1.3.; 3.1.; 3.2.). У вивченні законодавчої бази, що регламентує процеси децентралізації в Україні, діяльність органів місцевого самоврядування, виборчу та партійну системи застосовувався метод аналізу політичних документів (3.1.; 3.2.). Теоретичні висновки та припущення ґрунтувалися у роботі на соціологічних дослідженнях та статистичних даних (2.1.; 2.2.; 3.1.; 3.2.). Для аналізу конкретних ситуацій використовувався ситуаційний аналіз (кейс-стаді) (2.1.; 3.1.; 3.2.).

Інформаційно-аналітичною та джерельною базою дослідження стали: роботи українських та зарубіжних науковців: монографії, статті, наукові аналітичні доповіді; нормативно-правові акти: закони України, укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів, документи Центральної виборчої комісії України; документи: програми політичних партій, Статути територіальних громад; статистичні та аналітичні матеріали Інституту соціології Національної академії наук України, Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України, Національного інституту стратегічних досліджень, Українського центру економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова, Фонду «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва та ін.

Наукова новизна одержаних результатів. Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає в тому, що вперше в українській науці проведено комплексний політологічний аналіз та визначено роль локальних

політичних ідентичностей у розвитку територіальних громад, з'ясовано можливості та механізми їх реалізації в політичних та соціально-економічних практиках локальних спільнот. Доведено, що основними факторами актуалізації локальних політичних ідентичностей у сучасній Україні стали процеси децентралізації і прийняття нового Виборчого Кодексу. Сформульовані наукові результати, положення та узагальнення мають наукову новизну, що полягає у наступному:

Вперше:

- здійснено комплексний аналіз локальних політичних ідентичностей у контексті їх впливу на всі політичні процеси та відносини локальних спільнот, з'ясовано функціональні можливості локальних політичних ідентичностей як ресурсу розвитку територіальних громад. Визначено, що консолідована локальна політична ідентичність, яка відображає суспільний вибір та формується навколо узгоджених політичних цілей та цінностей локальної спільноти, може стати фундаментом сталого розвитку, основою мобілізації членів спільноти для вирішення політичних і соціально-економічних завдань громади;

- показано вплив локальних політичних ідентичностей на розвиток місцевого самоврядування, легітимізацію місцевих політик та місцевої влади через демократичні вибори, розвиток різних форм демократичної участі, залучення мешканців локальної території до розробки, реалізації та прийняття політичних рішень;

- досліджено основні механізми реалізації локальних політичних ідентичностей у соціально-економічних практиках, спроможність і сталий розвиток територіальних громад: 1. Формування політичної більшості в органах місцевого самоврядування, від якої залежить розробка, реалізація, ракурс та доміанти локальної політики. 2. Реалізація політичних ідентичностей мешканців громади на основі розвитку локальної демократії, правового регулювання та інструментів впливу на формування місцевої політики;

- здійснено категоризацію поняття «локальна політична ідентичність» як систему координат членів територіальної спільноти у локальному політичному просторі на основі політичних позицій, цінностей та установок, що здійснюють значний вплив на легітимацію органів місцевого самоврядування та локальної політики, формування політичної суб'єктності локальної спільноти.

Удосконалено:

- дефініції базових категорій теми дослідження. Подано авторське тлумачення наступних понять: «політична ідентичність», «політика ідентичності», «політична ідентифікація», «локальна ідентичність»;

- політика ідентичності. Сформульовано алгоритм, стратегії, механізми та інструменти формування локальної ідентичності, визначено суб'єкти та фактори формування локальної політичної ідентичності;

- типологія політичної ідентичності. На основі систематизації підходів і визначення критеріїв складено таблицю типології політичної ідентичності за роботами українських та зарубіжних авторів.

Отримали подальший розвиток:

- обґрунтування діалектичного взаємозв'язку між розвитком соціального капіталу, локальної ідентичності та політичним узгодженням у локальній спільноті, формуванням платформи для вирішення ідентифікаційних протиріч, досягнення розумного консенсусу на основі довіри та соціального діалогу;

- методологія дослідження локальних ідентичностей, що дозволило здійснити комплексний політологічний аналіз формування та функціонування локальних політичних ідентичностей, визначити їх вплив на розвиток територіальних громад;

- наукове осмислення локальної ідентичності, здійснено комплексний, міждисциплінарний аналіз підходів та визначень локальної ідентичності в роботах українських вчених, визначено домінуючі та актуальні, перспективні напрямки дослідження цього феномена.

Практичне значення отриманих результатів. Теоретичні положення, висновки та узагальнення дисертаційної роботи можуть використовуватися органами місцевого самоврядування, виконавчої влади та іншими стейкхолдерами в процесі формування єдиного соціального організму об'єднаних територіальних громад, згуртованості локальної спільноти на основі балансу інтересів для досягнення спільних цілей. Досвід дослідження локальних політичних ідентичностей як ресурсу розвитку територіальних громад може застосовуватися на практиці, при підготовці стратегічних та поточних планів розвитку, реалізації локальних політик, визначенні факторів та механізмів зміцнення локальної демократії та місцевого самоврядування. Результати дослідження будуть корисними при розробці політики ідентичності державними, регіональними та локальними політичними та громадськими інституціями.

Положення та матеріали дисертаційного дослідження можуть бути використані у навчальному процесі, під час підготовки навчального контенту та розробки методичної літератури, викладання дисциплін: «Політичні процеси та політичні відносини», «Місьцеве самоврядування та державне управління», «Аналіз державної політики», «Політологія», «Соціологія», «Політичні комунікації», «Політична психологія», «Політична культура» тощо.

Особистий внесок автора. Дисертація є самостійним науковим дослідженням, основні наукові положення, новизна та висновки, сформульовані визначення основних понять отримані безпосередньо автором та є особистим внеском здобувача в розробку теми дослідження.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертаційного дослідження були презентовані та обговорені на наукових та науково-практичних конференціях: VI Всеукраїнській науково-практичній конференції «Ідентичності та політичні інститути» (м. Ніжин, 22 квітня 2021 р.); XI Всеукраїнській науково-практичній Інтернет конференції «Тенденції розвитку сучасної системи міжнародних відносин та світового

політичного процесу» (м. Маріуполь, 28 травня 2021 р.); VII International Scientific and Practical Conference «Modern scientific research: achievements, innovations and development prospects» (Berlin, 19-21 December 2021); XXIV підсумковій науково-практичній конференції викладачів МДУ «АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ НАУКИ ТА ОСВІТИ» (м. Маріуполь, 04 лютого 2022 року); VI міжнародній науково-практичній конференції «Перспективи розвитку наукових досліджень у контексті глобалізаційних змін: освіта, політика, економіка, міжкультурна комунікація» (м. Сєверодонецьк, 20 травня 2022 р.); Міжнародній мультидисциплінарній науковій інтернет-конференції «Світ наукових досліджень. Випуск 19» (м. Тернопіль, Україна – м. Переворськ, Польща, 23-24 травня 2023 р.); Міжнародній мультидисциплінарній науковій інтернет-конференції «Сімдесят п'яти економіко-правові дискусії. Серія: Соціальні та гуманітарні науки» (м. Львів, Україна – м. Переворськ, Польща, 25-26 травня 2023 р.); The 6th International scientific and practical conference «Modern problems of science, education and society» (Kyiv, August 14-16, 2023); The 12th International scientific and practical conference «Progressive research in the modern world» (Boston, August 17-19, 2023); VII Міжнародній науково-практичній конференції «MODERN PROBLEMS OF SCIENCE, EDUCATION AND SOCIETY» (Київ, 11-13.09.2023 р.).

Публікації. За темою дисертаційного дослідження опубліковано 15 наукових робіт, зокрема, 1 стаття у періодичному науковому виданні держави, яка входить до Європейського Союзу (Чеська Республіка), 4 статті у періодичних наукових фахових виданнях України з політології, включених до міжнародних наукометричних баз, 10 публікацій у матеріалах наукових та науково-практичних конференцій.

Структура та обсяг роботи. Дисертаційне дослідження складається зі вступу, трьох розділів, семи підрозділів, висновків до розділів, загальних висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 241 сторінка, з них основного тексту 242 сторінок. Список використаної джерел включає 397 найменування.

РОЗДІЛ 1.

ЛОКАЛЬНІ ІДЕНТИЧНОСТІ ЯК ПРЕДМЕТ ПОЛІТОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ

1.1. Міждисциплінарна матриця ідентичності: науковий дискурс

Проблеми ідентичності визначаються як одні з найскладніших та найактуальніших у політичній науці. З того часу, як людина почала усвідомлювати свою самість, і з появою Іншого, по відношенню до якого вона відчувала себе не такою, почались процеси її ідентифікації з групою або окремою особистістю. Ми не можемо стверджувати, що ідентичність як відчуття своєї самості та тотожність з певним колективом чи особою, з'являється лише тоді, коли індивід виділяється з первісної общини та стає самостійним соціальним суб'єктом. А хіба людина не відчувала себе частиною первісної общини та своєї схожості з членами колективу? Хіба не були Іншими представники інших первісних общин та племен? Можна лише стверджувати, що кількість ідентитетів була мінімальною і їхня ієрархія у свідомості людини (члена первісної общини) була примітивною та простою. З розвитком суспільства та ускладненням його організаційної структури – ускладнюються і процеси ідентифікації, ідентичність стає дедалі більш множинною, а ідентитети більш чисельними. Сучасна людина, будучи, як прийнято вже говорити, частиною світової спільноти, включеною в різноманітний вир численних зв'язків (включаючи соціальні мережі, Інтернет), у значну кількість різного рівня та спрямованості соціальних колективів, де відчуває вплив глобальних взаємодій і взаємозалежностей, може ідентифікувати себе зі світовою спільнотою («людина світу»), з континентом («я – азіат» або «я – європеець»), державою (країною), регіоном. У той же час, як показує статистика (соціологія), велику роль в ідентифікаційній матриці сучасної людини продовжує відігравати її

ідентифікація з локальними колективами, спільнотою місця, де вона народилася («малою батьківщиною») або живе, селом, містом, мікрорайоном. Висловлюючись словами британського вченого З. Баумана: «Наші залежності сьогодні повністю глобальні, а наші дії, проте, як і раніше, локальні»[286].

Визначаючи і формуючи теоретичну платформу для дослідження локальних політичних ідентичностей необхідно враховувати, що локальна ідентичність, як феномен, має множинний характер і являє собою синтез різного роду ідентичностей, включаючи соціальні, географічні, політичні, етнічні, соціокультурні тощо. Виходячи з цього та враховуючи об'єкт та предмет нашого дослідження, бачиться раціональним та необхідним розглянути підходи до розуміння та визначення феномену ідентичності у різних галузях соціального та гуманітарного знання, що мають безпосереднє відношення до локальної політичної ідентичності.

Множинність поняття доводить, що категорія «ідентичність» є міждисциплінарною і дуже спірною у своєму визначенні. Так, на думку Самюеля Гантінгтона, ідентичність представляє щось «невизначне», що не піддається суворому визначенню[343, с. 32]. Френсіс Фукуяма підкреслює, що саме ідентичність допомагає адаптуватися людині до сучасного суспільства і світу [323], а британський вчений Кваме Аппія вважає, що цей термін є некоректним і пропонує від нього відмовитись[280], тому що він розділяє суспільство. Роджерс Брубейкер наголошує на подвійному характері терміну «ідентичність», доводячи, що він «розривається» між смислами, уточненнями та конотаціями [300].

Дослідження розвитку концепту ідентичності показує, що змістовне наповнення категорії «ідентичність» має тривалу історію та особливості, в залежності від напрямку науки та особистого бачення дослідників. У той же час, є базові сутнісні характеристики, які не заперечують більшість науковців. Так, поняття «ідентичність» походить від латинського слова «identitas», тобто «тотожність». В англійській, французькій, німецькій

традиції поняття «ідентичність» тісно пов'язано з поняттям «індивідуальне», де підкреслюється «інаковість», «автентичність» та відмінність від «Іншого» [183, с. 158]. Категорії, які пов'язані з родинним поняттям «ідентичність», є предметом дискусій в філософії, психології, соціології, політології, її зміст активно вивчається культурологією, етнологією, соціальною географією та іншими науками. На думку української дослідниці М. Кармазіної, «проблематика, пов'язана з ідентичністю, стала підґрунтям для наукового протистояння між соціологами, соціальними психологами і представниками політичної науки» [93, с. 13]. Як зазначає З. Бауман, багато рис та стан сучасного суспільства сьогодні вивчаються та розглядаються через призму ідентичності, чим пояснюється підвищений інтерес до цієї категорії [286].

Перші філософські уявлення про ідентичність виникають у давнину. Так, на думку Ф. Фукуями, діалоги Сократа з Адимантом та його братом Головнономом, описані в «Державі» Платона – є ні що інше, як спроби стародавніх мислителів вирішити проблему тимосу, під яким автор розуміє «частину душі, яка пристрасно жадає визнання і пошани людської гідності» [324]. Античні філософи піднімають проблему усвідомлення себе самого, проблему про сутність та мінливість. Аристотель припускав, що не існує двох ідентичних істот, що кожна є тотожна сама собі і відмінна від іншої. Геракліт висловлював думку, що властивість мінливості притаманна всім об'єктам: «не можна двічі увійти в одну й ту саму річку» [32].

Філософія пізніших періодів закладає моду сучасного розуміння сутності феномену ідентичності. Історія проблеми ідентичності у соціальному науковому пізнанні починається з робіт представників Нового часу. Так, Дж. Локк у роботі «Досвід про людське розуміння» приходять до думки, що ідентичність особистості є наслідком свідомості та відповідальності за свої вчинки. Ідентичність визначається не тотожністю будь-якій субстанції, а тотожністю свідомості [44]. Д. Юм також вважає, що наше «Я» закладено у самосвідомості людини, а пам'ять є джерелом

тотожності. У своїй праці «Трактат про людську природу» філософ розмірковує, що для ідентичності особистості вирішальним є тотожність тіла, пам'яті, рис характеру. Персональна ідентичність людини проявляється у її свідомості, якщо вона поєднується з суспільством на основі конвенцій та установок, які вона поділяє [34].

У «Філософському словнику» Вольтера 1764 року ідентичність визначається як науковий термін, який у перекладі з латинської французькою мовою означає «те саме», тобто «тотожність» [356, с. 39]. З філософією Гегеля до концепту ідентичності залучається «Інший» як необхідна умова розуміння свого «Я». У роботі «Феноменологія духу» Гегель показує, що для усвідомлення та оцінки себе, свого «Я» необхідний «Інший» [339]. Посередником у процесі для самого існування моєї свідомості як самосвідомості «Я-Я» або «Я є Я» «є Інший». Інший з'являється зі мною, оскільки самосвідомість тотожна собі у вигляді виключення всякого Іншого. «Але цей Інший є також самосвідомістю, такою, якою вона для мене є як звичайний об'єкт, занурений у буття життя» [383].

Дослідження ролі Іншого в усвідомленні та самопізнанні себе продовжується в екзистенційній філософії М. Хайдеггера та Ж. П. Сартра. Так, Хайдеггер, розмірковуючи про роль Іншого, робить висновок, що ідентифікація людини може бути тільки у людській спільноті і наголошує на необхідності тісного взаємозв'язку «Я» та «Іншого»: «Світ присутності є спільним світом» [350, с. 118].

У Сартра «Інший» має свою специфіку. У роботі «Буття і ніщо» філософ зосереджує увагу на відмінностях «Я» та «Іншого» як основи конфліктності всіх відносин [223]. «Інший», на думку філософа, є джерелом небезпеки, яка може не лише оцінювати, судити, а й впливати і навіть деформувати особистість [383, с. 233].

Проблема «Іншого, Чужого» розглядається у німецькій філософії. У роботах Г. Зіммеля [389], К. Шмітта [385], Б. Вальденфельса [25] «Інший» набуває концепту «Чужого», що несе загрозу «оволодіти Моїм» (Зіммель),

який є політичним ворогом і з ним ведеться відкрита чи прихована війна (Шмітт), який не вписується в нашу картину світу (Вальденфельс).

У цілому філософські концепції сформулювали основу парадигми концепту ідентичності та діалектичний взаємозв'язок протилежностей основних її елементів: тотожність і самість, мінливість та сталість, «Я» і «не Я», «Я» та «Інший», «Я» та «Інший-Чужий», «Я» та «Інший-Ворог».

Зв'язок ідентичності із внутрішнім світом людини, мотивами її поведінки вивчають психологічні теорії ідентифікації. Вважається, що саме психоаналіз та соціальна психологія дали поштовх розвитку концепту ідентичності. Актуалізація ідентичності у сфері психології відбувається у 50-60-ті рр. ХХ століття та пов'язується з представниками психоаналітичного підходу, насамперед, з іменами Е. Еріксона [317; 318; 319] та З. Фрейда [332], які ввели в категоріальний апарат концепту ідентичності найбільш уживані та популярні поняття. Так, З. Фрейд, досліджуючи механізми формування особистісного «супер Его» у дитини, застосовує термін «ідентифікація» як її емоційний зв'язок, ототожнення з іншими суб'єктами, перш за все, батьками (батьком, матір'ю), прийняття певної моделі, норм поведінки та цінностей, що дозволяє їй адаптуватися до навколишньої дійсності. У роботі «Вступ до психоаналізу» [263] (тридцять перша лекція) З. Фрейд сформулював поняття ідентифікації «як «уподібнення» (Angleichung) одного Я іншому Я, коли перше Я наслідує певні моделі поведінки Іншого (передусім це батько й мати кожної людини), тим самим адаптуючись до його ціннісної системи та узгоджуючи власні життєві орієнтири з нормами поведінки в оточуючому середовищі» [84, с. 7].

Послідовник Фрейда Е. Еріксон включає в концепт ідентичності терміни «криза ідентичності» та «негативна ідентичність». «Ідентичність» Еріксон розглядав як результат серії ідентифікацій, які завершуються «остаточною ідентичністю» у кінці підліткового віку і яка визнається оточуючими [316, с. 168] і вважав, що ідентичність - це «виражене суб'єктивне почуття єдності особистості та її сталості у часі» [316, с. 14]. У

своїй відомій роботі «Дитинство і суспільство» Еріксон визначає вісім етапів розвитку ідентичності та пов'язує їх із життєвими циклами людини (епігенезом), перехід від одного етапу до іншого пов'язаний з подоланням «кризи ідентичності» та особистісним вибором подальших орієнтирів, що згодом позначається на життєвих успіхах. Процес ідентифікації, на думку Еріксона, триває все життя, доки індивід здатний розрізнити Іншого, проте особливу увагу автор приділяє п'ятому етапу розвитку ідентичності, який відноситься до періоду юності, від 12/13 до 19/20 років. Саме в цей період, на думку Еріксона, відбувається формування нового психосоціального параметру розвитку людини – її «єго-ідентичності» [318, с. 247].

У зв'язку з цим можна зазначити, що у 90-ті рр. ХХ століття, у зв'язку з трансформацією політичних режимів на пострадянському просторі, відбулась актуалізація понять «криза ідентичності» та «негативна ідентичність». Політична практика показала, що криза ідентичності періодично характерна не тільки для окремого індивіда, вона є невід'ємною характеристикою трансформації або кризового стану суспільства і супроводжується негативною ідентифікацією по відношенню до старого, що віджило, або по відношенню до нового, яке не відповідає звичній моделі життєвого устрою, особистісним смислам та цінностям. Інший (носій старого чи нового) набуває образу ворога, стосовно якого відбувається самоствердження та мобілізація групи «Ми». Негативна ідентичність провокує роз'єднання та ксенофобію, є контрпродуктивною, блокує вихід суспільства з кризи та процеси модернізації.

У контексті предмета дослідження необхідно також зробити акцент на психологічних теоріях ідентичності [187], які дозволяють визначити яким чином когнітивні здібності індивіда (А. Тешфел та Дж. Тернер) [392; 393], соціальна солідарність (А. Адлер) [275], потреби (А. Маслоу) [361] впливають на процеси ідентифікації індивідуальних та групових соціальних суб'єктів; яким чином ціннісні орієнтації (Дж. Г. Мід) [362], установки та стереотипи суспільної свідомості (У. Ліппман) [357] детермінують локальні

ідентифікації, визначають суспільні настрої та політичну поведінку суб'єктів локальної спільноти.

З погляду соціології формування ідентичності, у тому числі і локальної, є результатом різноманітних соціальних взаємодій та обумовлене такими факторами, як соціально-економічний статус, етнічні та расові особливості, стать, освіта, професія та іншими соціальними детермінантами, які зумовлюють множинну групову належність та ідентифікацію індивіда. Ієрархія значення кожної групи впливає на домінування тих чи інших ідентитетів у процесах ідентифікації.

Соціологічний підхід передбачає вивчення ідентичності як індивідуального, соціального та культурного феномену. Зміна контексту формування ідентичності є джерелом її нелінійної динаміки та постійної мінливості.

Осмислення процесів інтеракцій ми зустрічаємо у роботах німецького соціолога М. Вебера. Розглядаючи категорії «соціології розуміння» у роботі «Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика» Вебер наголошує, що «як і у будь-якому процесі, у поведінці (Verhalten) людей («зовнішній» або «внутрішній») можна спостерігати певні зв'язки й регулярність [27, с. 105]. Індивід суб'єктивно осмислює залежність його дій від реакції Іншого (Інших). Поведінка людей «пов'язана з очікуванням реакції на неї з боку інших, тобто певної поведінки інших людей» [27, с. 105]. Таку поведінку Вебер називає «раціонально-доцільною»: «Ми будемо називати раціонально-доцільною таку поведінку, яка орієнтується виключно на засоби, які (суб'єктивно) видаються адекватними для (суб'єктивно) однозначно зрозумілої мети. Зрозумілою для нас може бути не лише раціонально-доцільна поведінка: ми розуміємо також і типові прояви афектів та їхні типові наслідки для людської поведінки» [27, с. 105].

Аналізуючи категорію «спільна спрямована дія» (Gemeinschaftshandeln) Вебер також наголошує на взаємозалежності поведінки індивіда або групи індивідів від Інших або Третіх осіб, які впливають на поведінку індивіда та є

«постачальником значень»: «про «спільно спрямовану дію» ми говоримо тоді, коли вчинки людини суб'єктивно осмислено співвідносні з поведінкою інших людей» [27, с. 120].

Дослідження локальних ідентичностей передбачає вивчення рольових теорій ідентичності у соціології, які пояснюють, як стилі та ролі міжособистісних відносин впливають на процеси ідентифікації. Яскравим прикладом рольових теорій ідентичності, у контексті інструменталістського підходу, є роботи американського соціолога Е. Гофмана [238; 329; 330]. Символічний інтеракціонізм Гофмана поєднує афективні та соціальні характеристики ідентичності. Автор вводить поняття «стигматизована ідентичність» і показує, як за допомогою механізму стигматизації із суспільства видавлюються індивіди, поведінка яких не є загальноприйнятою (девіантною). Вивчаючи структуру соціальних контактів, Гофман робить висновок, що ключовим чинником соціальної взаємодії є підтримка всіма учасниками комунікації єдиного стану ситуації. Колективна солідарність «Ми» виявляється у прихильності до суворого сценарію в інтеракціях і в ритуалізації колективних дій [331].

Порівнюючи навколишній світ з театром, де люди грають певні ролі, Гофман показує, що є реальна і віртуальна ідентичності. Віртуальну ідентичність автор розуміє, як стратегію, спрямовану на виживання у конкретному суспільстві. Реальна (екзистенційна) пов'язана із внутрішнім змістом особистості, але вона, у певних ситуаціях, може «ховатися» за віртуальними ідентичностями як ролями, які індивід грає в умовах певних соціальних взаємодій [331].

Певний інтерес у контексті нашого дослідження, його теоретичної і методологічної основи являє структурно-функціональна концепція Т. Парсонса. Під основним компонентом існування будь-якого соціуму Парсонс розуміє акт дії. Але, на відміну від веберовської позиції, де дія індивіда є раціональною чи афективною, основою дії, за Парсонсом, є сенсоположення. Сенс (зміст) та діяльність (індивіда чи групи людей) завжди

спрямовані на Іншого учасника з урахуванням розуміння ситуації та позиції Іншого [375]. В акті дії пов'язані особисте значення, соціальні механізми впливу і ціннісно-нормативні зразки культури. Вчений представляє соціальну сферу, культуру та особистість, як системи та визначає одиниці та елементи їхнього аналізу. У сукупності своїй ці системи можна розглядати як систему буття суспільства. Обов'язковим компонентом будь-якої системи, на думку Парсонса, є структура, елементи якої перебувають у взаємодії та виконують певні функції. Усередині системи відбуваються процеси, що підтримують її стабільність, але й не виключають трансформацію або навіть її руйнування [273].

Вплив сучасного соціуму на стан індивіда, його дії, відчуття, смисли, життєві цілі та ідентичність розглядаються у відомій книзі британського соціолога З. Баумана «Індивідуалізоване суспільство» [286]. Сьогоднішній стан суспільства Бауман вважає завершальним процесом модернізації та визначає його як «індивідуалізоване суспільство», для якого характерна низка особливостей. Фундаментальною та основною характеристикою сучасного світу автор вважає «глобалізацію», для якої характерні безмежний, стихійний, безконтрольний, непередбачуваний характер подій та «загальна дерегуляція» [286, с. 234]. Бауман підкреслює, що у світі панує сліпота ринкової конкуренції і віддається перевага свободі капіталу і грошам за рахунок усіх інших свобод. Це посилює процеси поляризації усередині окремих суспільств та між ними [286, с. 85].

Наступною важливою характеристикою сучасного суспільства Бауман виділяє зростання невизначеності і зниження можливостей для індивіда контролювати свою долю. Разом зі свободою, яку людина набула і про яку мріяла, приходять невпевненість і незахищеність у її положенні та правах, у майбутній стабільності, невпевненість у доступності до засобів існування, фізична небезпека тощо, що викликає постійний дискомфорт людського буття і є, на думку соціолога, платою за отримання практично необмежених

свобод, оскільки вільними є не лише окремі індивіди, а й глобальні сили, що визначають умови життя сучасного соціуму [286, с. 140].

Характерною ознакою сучасного суспільства, на думку вченого, є відмова або перегляд раніше незламних цінностей, відмова від довгострокових життєвих цілей та тривалих міжособистісних відносин, ухилення від жорстких зобов'язань, що є наслідком невпевненості, нестабільності та незахищеності людини [286, с. 223].

З цими аспектами модерніті, наголошує Бауман, пов'язана незавершеність ідентичності. Наведемо приклад лише деяких висловлювань вченого на тему особливостей ідентичності у суспільстві (модерніті).

Так, Бауман вважає, що у суспільстві ідентичність не є приватною справою або приватною турботою. Банальною істиною є те, що індивідуальність є продуктом суспільства. Сенс індивідуалізації в епоху модерніті автор бачить у звільненні людини від успадкованої та запропонованої соціальної ролі, яка була характерна для попередніх епох. Далі автор розмірковує, що якщо станова приналежність була заздалегідь обумовлена, то класова формувалася внаслідок своїх зусиль, до класу треба було приєднатися, і членство у ньому необхідно постійно підтверджувати та доводити. Суспільство модернізації, вважає автор, змінює становище індивіда в суспільстві, а також самі місця, яких прагнуть індивіди. Місця швидко трансформуються, тому навряд чи можуть бути надійними цілями в житті. У той же час, як вважає вчений, самі цілі стають розпливчастими, розрізненими та невизначеними. Усе це робить становище індивіда у суспільстві нестійким, і є джерелом занепокоєнь, великим невідомим у житті. І далі Бауман розмірковує, що проблема полягає не тільки у тому, щоб знайти потрібну ідентичність, змусити оточуючих її визнати, скільки у тому, як зуміти швидко зробити інший вибір, якщо ця ідентичність втратить привабливість та цінність [286, с. 81–92].

Даний підхід до проблем ідентичності частково перетинається з рольовою теорією Гофмана (про яку йшлося вище). До цього дискурсу

можна приєднати і Р. Брубейкера, який підкреслює, що ідентичність сучасного суспільства відображає його нестабільність і мінливість [299].

Дослідження локальної ідентичності, пов'язане з феноменологічною традицією у соціології, яскраво представлено в роботі американських учених П. Бергера та Т. Лукмана «Соціальне конструювання реальності» [289]. На підставі дослідження проблем «соціології знання» зроблена теоретична характеристика суспільства як об'єктивної та суб'єктивної реальності, яка завершується аналізом процесів ідентифікації. Ознайомлення з текстом роботи дозволяє сформулювати кілька важливих тез у вивченні феномену ідентичності [289].

- Так, знання про суспільство реалізується через розуміння як об'єктивної реальності, так і в контексті безперервного її творення, соціального конструювання.

- Соціальне конструювання реальності, як пишуть автори, пов'язане безпосередньо з процесами інституціоналізації, яким передуює хабітуалізація, тобто «звичка», типізація всіх дій, встановлення норм та зразків поведінки.

- Суспільство є людським продуктом та об'єктивною реальністю, а людина є соціальним продуктом.

- «Об'єктивований соціальний світ» пізнається людиною в процесі соціалізації шляхом інтерналізації із суспільством та легітимації ідентичності. Легітимація ідентичності можлива тоді, коли вона знаходиться у рамках символічного універсуму (загальної системи смислів) і є визнаною.

- Соціалізація є онтогенетичним процесом входження індивіда у суспільство. Бергер і Лукман виділяють первинну та вторинну соціалізацію. Первинна соціалізація відбувається у дитинстві, завдяки їй індивід зустрічає «вагомих інших» (наприклад, батьки, близькі люди), які відповідальні за його соціалізацію, вона є найважливішою, тому що завдяки їй індивід входить у суспільство. У процесі первинної соціалізації відбувається абстрагування ролей та установок індивіда, конструюється його перший світ.

- Під час вторинної соціалізації відбувається інтерналізація інституційних «підсвітів», семантичних полів суспільства. Інституційний контекст освоюється у конкурентній боротьбі інститутів, відповідальних за процеси соціалізації.

- Ідентичність є ключовою складовою суб'єктивної реальності, корелюється соціальними процесами і перебуває з ними у діалектичному взаємозв'язку. Таким чином, суб'єктивна реальність у свідомості індивіда може трансформуватися, видозмінюватися, що призводитиме до ресоціалізації та перетлумачення минулого.

- Чим простіше суспільство, тим більш успішні процеси соціалізації, тим легше впізнавані (і об'єктивно та суб'єктивно) його ідентичності. З цього випливає, що чим більш складний суспільний устрій, тим більш складні процеси вторинної соціалізації, ресоціалізації, а ідентичності в такому суспільстві набувають складеного і багатовекторного характеру.

Істотний внесок у пізнання політичної ідентичності, у тому числі і у локальному її вимірі, робить оригінальна концепція «габітуса» французького соціолога П'єра Бурдьє, викладена в таких відомих роботах, як «Начала», «Соціологія політики», «Практичний сенс», «Соціальний капітал: попередні примітки», «Політичне представництво. Елементи теорії політичного поля», «Форми капіталу» та ін. [293–297]. Намагаючись подолати протиріччя між об'єктивізмом (структуралізмом) та суб'єктивізмом у соціальних дослідженнях, Бурдьє визначає свої наукові ідеї як «структуралістський конструктивізм» [292]. У основі концепції Бурдьє закладено розуміння «habitus» як системи структурованих схильностей, яка формується в «результаті інтеріоризованих соціальних відносин», і визначає практики та бачення навколишнього світу [21, с. 496]. Сприйняття агентами (індивідами, колективами) навколишнього простору залежить від їхнього габітусу (dispositions) у просторі та зазнає тиску структури. Габітус є продуктом історії та формує практики залежно від історично сформованих схем, що забезпечує присутність минулого досвіду у мисленні та діях, безперервність

практик у часі. Особливого значення, на думку Бурдьє, має перший (минулий) досвід практик, пов'язаний з певним класом умов «домашньої економіки», сімейних умов у сприйнятті подальшого досвіду [21, с. 123]. Таким чином, з одного боку «habitus» розглядається Бурдьє як задана визначеність, з іншого – як структуруюча схильність, яка здатна активно змінювати соціальні умови [21, с. 92].

Позиції агентів у соціальному просторі розподілені залежно від обсягу та структури їхнього капіталу (економічного, культурного, символічного) [297]. Різні види капіталу, їхня відносна вага впливають на відносини з різними видами соціальної влади, у тому числі і з політичною владою.

У роботі «Соціологія політики» Бурдьє дійшов висновку, що політична позиція, політична думка і політична практика агентів соціального простору формується під впливом соціальних обумовленостей, детермінованих приватними умовами, зокрема матеріальними, і навіть політичним вихованням. Бурдьє наводить приклад, що зростання капіталу, особливо економічного, сприяє голосуванню за правих, а зниження загального обсягу капіталу, зокрема економічного, визначає ліві позиції [294].

Бурдьє підкреслює, що вільне продукування думок і дій можливе лише в межах певного габітусу, а однорідність габітусів у рамках однакових соціальних умов та детермінацій забезпечує передбачуваність практик як вже зрозумілих та таких, що розуміються [294]. Подібні соціальні умови формування габітусу поєднують габітуси окремих членів у єдиний клас. Індивідуальна система диспозицій усередині класу сприймається як структурний варіант «інших», «особистий стиль», поодинокі траєкторія та відхилення від загального стилю класу. Габітус постійно структурує новий досвід, здійснює інтеграцію досвідів, яка підпорядкована першому досвіду [21, с. 90–98].

Бурдьє розкриває парадоксальну властивість габітуса, яка полягає у стратегії несвідомого уникнення інформації, вибіркового сприйняття того, що може її підтвердити, ніж трансформувати [21, с. 120–132].

Підсумовуючи аналіз робіт П'єра Бурдьє, можна дійти висновку, що концепція «габітуса» П'єра Бурдьє дозволяє, на наш погляд, розглядати локальну спільноту як колектив, що має спільну, за великим рахунком, структуру схильностей (габітус), ментальних схем, які склалися історично, в результаті інтеріоризованих об'єктивних соціальних факторів (історичних, географічних, етнічних, виробничих, пов'язаних з конкретною територією), що визначає сприйняття навколишнього світу, його цінності, формує та визначає соціальні практики. Це, звичайно, не означає, що члени локальної спільноти є єдиним за своєю структурою соціальним організмом, однак, можна припустити, що індивіди, позиції яких детерміновані подібними соціальними умовами локальної спільноти, можуть мати схожі диспозиції та інтереси, що може виражатися у подібних практиках, у нашому випадку, політичних. Ідентифікація з локальною спільнотою та спільні інтереси можуть бути основою всіх форм стійких комунікацій, у тому числі ресурсом розвитку територіальної громади.

Завершуючи аналіз соціологічних підходів до проблеми ідентичності, необхідно також відзначити, що істотний внесок у розробку концепту ідентичності внесли представники: символічного інтеракціонізму Дж. Мід (осмислення взаємодії з Іншим) [388] та Г. Блумер (колективна поведінка соціальних груп) [290], системно-комунікаційної теорії у соціології Н. Луман (комунікація з Іншим) [358], конфліктологічного підходу Л. Козер (конфлікт з Іншим) [310], творець теорії комунікативної дії Ю. Хабермас (комунікації та дискурс з Іншим) [36], конструктивізму Б. Андерсон (формування колективного «Ми» як «уявного співтовариства») [279] та ін. Осмислення цих теорій дозволяє комплексно підійти до проблеми формування ідентичності у цілому та політичної ідентичності у її локальному вимірі, враховуючи всі складові взаємодії соціальних суб'єктів у сучасному соціумі.

Вищезазначене демонструє, що ідентичність завжди вписана у певний історичний контекст, є продуктом соціальних умов або навмисно конструюється («уявна спільнота»), поєднуючи всі перераховані фактори. Локальна ідентичність, яка має відношення до конкретної території, пов'язана з історією розвитку цієї території, а також із зовнішніми історичними факторами впливу з боку більших територіальних спільнот. Виходячи з цього, звернення до історичної науки в контексті нашого предмета дослідження відіграє важливу роль у розумінні усіх процесів, які детермінують формування політичних ідентичностей на локальному рівні.

Ідентичність в історичній науці досліджується у зв'язку з проблемами національної ідентичності, колективної історичної та культурної пам'яті, наступності поколінь, національної єдності та інших аспектів єднання та консолідації у межах національної спільноти. Так, відомий французький історик Ф. Бродель розглядав ідентичність Франції, як нескінченний процес пошуку себе та національної єдності [19].

Основними формами трактування ідентичності є оповідання про історико-культурну спадщину, цінності та символи з метою героїзації минулого, для створення емоційного зв'язку з сьогоденням, формування колективного «Ми» у часі та у просторі.

Показовою в цьому напрямку є концепція «місця пам'яті» французького історика, автора проекту та семитомного видання з аналогічною назвою («Les lieux de memoire») П'єра Нора [367]. В основі концепції та проекту закладена ідея, що збереження культурної національної пам'яті є основою самосвідомості та збереження колективної ідентичності нації («Ми – нація») [366]. На думку Нора, до «місць культурної пам'яті» можна віднести все, що виконує символічну роль у свідомості соціуму та закладає уявлення про «Ми» в історичних процесах: події, люди, свята, історичні пам'ятки та будівлі тощо [368, с. 11]. При цьому сприйняття «місць пам'яті» може змінюватися, залежно від суспільних змін, що спричиняє трансформацію колективної національної ідентичності.

Українська дослідниця Л. Нагорна найважливішим ресурсом ідентифікації вважає історичну пам'ять. У роботі «Історична пам'ять: теорії, дискурси, рефлексії» дослідниця наголошує, що саме історична пам'ять є фундаментом формування національної, громадянської, соціокультурної ідентичності [149]. Бажання людини ототожнювати себе із соціумом реалізується через усвідомлення та прийняття культурних кодів, ритуалів, символів історичної спадщини, що утворюють каркас національної ідентичності [149, с. 233]. Авторка вважає, що конструювання чи переконструювання ідентичностей у соціумі це складні та не завжди однозначні процеси, пов'язані з боротьбою інноваційних стратегій із традиційними, прогресивних з регресивними. У роботі «Історична культура: концепт, інформаційний ресурс, рефлексивний потенціал» Нагорна показує як «працює» історична пам'ять, як історична культурна спадщина впливає на сучасні суспільні практики, слугує механізмом адаптації суспільства до мінливих умов [148].

Разом з актуалізацією дослідження територіальних ідентичностей роль пам'яті як чинника ідентичності стала розглядатися вченими і в рамках регіональних і локальних спільнот. Прикладом можуть бути роботи О. Любовець «Приазов'я: особливості регіональної моделі пам'яті» [126], Л. Буряк «Донеччина в українській культурі пам'яті: зміна образних презентацій» [24], О. Зорич «Міська ідентичність крізь призму політики пам'яті (на прикладі міста Полтава)» [85], А. Петренко-Лисак «Пам'ять спального мікрорайону: (не) для туристів» [192], І. Симоненка «Етноси України в історичній пам'яті українського народу» [231], у яких розкривається роль історичного чинника у формуванні історико-культурної моделі пам'яті як основи територіальної ідентичності.

У контексті нашого дослідження цікавість викликає спільна робота українських істориків В. Смоля, Ст. Кульчицького, Л. Якубової «Донбас і Крим в економічному, суспільно-політичному та етнокультурному просторі України: історичний досвід, модерні виклики, перспективи», у якій, поряд з

аналізом інших історичних проблем зазначених регіонів, показано, що когнітивний дисонанс у регіональній свідомості (фобії, стереотипи), який формувався десятиліттями, став основою ослаблення ментальних установок з українською історією, невизначеності політичної ідентичності жителів регіону, а також підштовхнув частину людей на бік агресора, що призвело до трагічних подій військового протистояння на Південному Сході України [234].

Інша робота С. Кульчицького та Л. Якубової «Донеччина та Луганщина у XVII – XXI ст.: історичні фактори та політичні технології формування особливого та загального в регіональному просторі» описує поворотні етапи історичного розвитку Донеччини та Луганщини, які генерували особливості та протиріччя у соціально-економічному та політичному житті, в етнокультурних практиках, в інтеграції із загальнонаціональним процесом, у взаємовідносинах із ядром національного будівництва, у світоглядній культурі регіону [120].

Загалом, необхідно відзначити найважливішу роль Інституту історії України НАН України у дослідженні історичних засад ідентичності, проблем консолідації та формування загальнонаціональної ідентичності в українському соціумі та конкретно історичного коріння ідентичності у Донецькому регіоні, шляхом видання робіт у рамках серії «Студії з регіональної історії» [245–246] та електронного журналу «МІКС: Місто: історія, культура, суспільство» спільно із історичним факультетом Київського національного університету імені Тараса Шевченка [107; 233].

Традиційно початок дослідження концепту політичної ідентичності пов'язують із виходом у 1960 р. монографії американських учених А. Кемпбелла, Д. Стоукса, У. Міллера та Ф. Конверса «Американський виборець», в якій було закладено класичне розуміння політичної ідентичності як партійної, що формується на основі впливу соціально-економічних факторів («воронка причинності») та процесів соціалізації [304]. Загалом, заслуга «мічиганської четвірки» полягає в тому, що вони, на основі

біхевіаристського підходу, заклали основи категоріально-методологічного апарату дослідження ідентичності в політичній науці: типологію (описали партійну, ідеологічну, персоніфіковану ідентичності), функції (головна з яких – електоральна), фактори формування (середовище та результат соціалізації).

Ускладнення суспільного життя та конкурентної боротьби в політиці, кризові стани суспільств та політизація всіх соціальних форм ідентичності (соціокультурних, етнічних, конфесійних тощо), стрімке зростання впливу нових факторів та механізмів формування (глобальних, новітніх інформаційних технологій) стають основою різновекторності та плюралізму у методологічних підходах, нових типах та функціях політичної ідентичності.

Розвиток концепту політичної ідентичності у другій половині ХХ ст. відбувався «хвилеподібно». Науковий інтерес та його актуалізація зростали залежно від активності та спрямованості суспільних змін, пов'язаних з груповою та індивідуальною політичною поведінкою. У науковій літературі сформульовано кілька періодизацій еволюції концепту політичної ідентичності, що дозволяє виокремити найважливіші етапи його розвитку та основні напрямки у дослідженнях цього феномену.

Наприклад, українська авторка Н. Пашина, на основі доміант наукових пошуків, виділяє чотири етапи формування концепту політичної ідентичності [188, с. 64–67].

До першого етапу (60-70 рр. ХХ ст.) віднесено дослідження політичної ідентичності, як партійної, пояснення електорального вибору за допомогою моделі «воронка причинності» (Е. Кемпбелл, Ф. Конверс, У. Міллер, Д. Стоукс).

У другому етапі (80-ті рр.-початок 90-х рр. ХХ ст.) партійна ідентичність розглядається глибше, ускладнюється розуміння «воронки причинності», з'являються нові схеми впливу системи факторів на політичну поведінку виборців (М. Шенкс, У. Міллер, Т. Дж. Колтон), вивчаються

класові, когнітивні, комунікативні та психологічні причини електорального вибору (Р. Барт, Е. Кармінес і Р. Хакфельд, Дж. Спрагі, Е. Ноель-Нойман).

Третій етап (90-і рр. ХХ ст. – перше десятиліття ХХІ ст.) характеризується активізацією наукового інтересу до політичної ідентичності у зв'язку з демократизацією політичних режимів у країнах Східної Європи, актуалізацією проблем негативної ідентичності (Р. Роуз, У. Мішлер, Н. Монро), а також у контексті із суспільними трансформаціями на пострадянському просторі (О. Попова). Увага вчених зосереджується на проблемах формування наднаціональної ідентичності у країнах Європейського Союзу (Ю. Габермас, Ж. Дерріда, Ф. Черутті, Л. Зідентоп, В. Лот, Б. Страт). В ідентитарних дослідженнях велика увага приділяється впливу сучасних викликів (глобалізації, інформатизації, соціальних мереж) на національні та наднаціональні ідентитарні практики (М. Кастельс, І. Семененко, Ф. Фукуяма). Основними домінантами досліджень стають вивчення політичної ідентичності у контексті культури (С. Гантінгтон), національного будівництва (В. Суханов, О. Старостін), соціальної боротьби (А. Турен), соціального капіталу (Ф. Фукуяма). Політика ідентичності в цей період набуває все більш прагматичного і утилітарного характеру, перетворюється на провідний напрямок в ідентитарних дослідженнях.

Особливістю сучасного четвертого етапу концептуалізації політичної ідентичності (друге десятиліття ХХІ ст.), на думку Н. Пашиної, стає домінування в дослідженнях тематики, пов'язаної з розмиванням національної ідентичності в епоху глобалізації, формуванням національних моделей політики ідентичності, здатних протистояти внутрішнім і зовнішнім викликам сучасного розвитку, політична ідентичність дедалі більше розглядається як ресурс національної консолідації та суспільних змін (Г. Бест, В. Лапкін, І. Семененко, В. Пантін, Ф. Шіммельфенніг)[185, с. 60].

Швидкі зміни у процесах світового порядку на початку другого десятиліття ХХІ століття здійснюють великий вплив на смислові та

ідентитарні практики як усередині національних держав, так і в рамках цивілізацій і всієї світової спільноти, породжує нові ризики та виклики.

На наш погляд, сучасний етап ідентитарних досліджень можна доповнити роботами з вивчення наслідків мультикультуралізму (К. Баде, В. Бенет-Мартінес, К. Джоппке) [281], проблем консолідації у багатоскладових співтовариствах (Р. Брубейкер, Х. Лінц, А. Степан, Е. Ядав) [391], особливо у зв'язку з міграційними кризами у західній Європі (Р. Баубок, Ф. Хекманн) [284] та етнорасовими проблемами в США (М. Джонсон, С. Терлі) [347], впливом процесів глобалізації/глокалізації на політичну ідентичність (Г. Кехлер, Е. Де Фреде) [352].

У цілому аналіз періодів концептуалізації політичної ідентичності показує тісний взаємозв'язок розвитку концепту із динамікою суспільних змін та викликами, з якими стикаються національні та наднаціональні співтовариства, що призводить до затвердження міждисциплінарного підходу та плюралізації методологічного репертуару, ускладнення термінологічного апарату в дискурсивних наукових і соціальних практиках.

Помітний внесок у розвиток концепту політичної ідентичності зробили вітчизняні вчені. Аналіз робіт українських авторів дозволяє виділити кілька найбільш актуальних щодо нашого дослідження напрямів вивчення проблем політичної ідентичності. Так, теоретико-методологічні основи політичної ідентичності досліджуються в роботах Т. Бевз, М. Кармазіної, О. Майбороди, Л. Нагорної, М. Розумного, М. Ротар, М. Рябчука, М. Степіко та ін., у яких, у контексті наукових пошуків авторів, отримали подальший розвиток концептуальні засади та категоріальні параметри політичної ідентичності, якісні характеристики сучасних політичних ідентичностей в Україні. Зокрема, термінологічні особливості «політичної ідентичності» аналізуються у монографії «Політичні ідентичності в сучасній Україні» [200] за редакцією М. Кармазіної; «національної ідентичності» – розглядаються у колективній роботі за редакцією С. Пирожкова [257] та в монографії М. Рябчука [221]; «громадянської ідентичності» та політичних механізмів її формування – у

колективній монографії ІІЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України «Політичні механізми формування громадянської ідентичності у сучасному українському суспільстві» [201] та в роботі Т. Бевз «Громадяни як маркер репрезентації громадянської ідентичності» [7]. Історико-культурні особливості, фактори та механізми формування «української ідентичності» розглядаються у роботах С. Пахоменко [373], М. Степико [238–239]. Дослідженню «соціокультурної ідентичності» та її регіональним особливостям присвячені монографії Л. Нагорної [151], «етнічну ідентичність» у її політичному вимірі досліджено у колективній монографії українських вчених «Етнополітичний контекст соціокультурних трансформацій у сучасній Україні» [59], у роботах Є. Кривицької [119], О. Рафальського [206]. Особливостям регіональних та локальних ідентичностей присвячені роботи С. Ростецької [215–216].

Окремим фокусом у дослідженнях українських авторів можна виділити «політику ідентичності» як соціально-політичний феномен, як політику державних інститутів та інших суб'єктів політичного процесу (політичних еліт, політичних партій, інститутів громадянського суспільства та ін.). Цей напрямок представлений серією наукових аналітичних доповідей за редакцією О. Майбороди [46], М. Розумного [198], колективною роботою за редакцією Ю. Тищенко «Політика ідентичності в Україні. Що єднає суспільство?» [197], працями К. Балабанова та В. Лисак [282], Н. Пашиної [188], Л. Угрин [254] тощо.

Особливий інтерес, у контексті нашого дослідження, представляють роботи, що висвітлюють проблеми ідентичності у Донецькому регіоні: соціокультурні, етнічні, релігійні. Наприклад, спільна робота В. Войналовича та М. Кочан «Релігійний фактор етнополітичних процесів на Донбасі: історія і сучасність» [33], колективна монографія вчених ІІЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України «Донбас в етнополітичному вимірі» [56], роботи О. Кідратець та Т. Сергієнко [98–99], О. Новаково [157], С. Пахоменко, К. Трими [374] та ін.

Загалом, слід зазначити, що основним центром дослідження політичної ідентичності в Україні є Інститут політичних та етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України. Також великий внесок у концептуалізацію політичної ідентичності, визначення конструктивних засад політики ідентичності в Україні зробили дослідницькі проекти Українського центру економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова [235].

Контекст предмета нашого дослідження передбачає також розгляд соціокультурного та територіального (у рамках гуманітарної географії) підходів у дослідженнях ідентичності, що буде зроблено під час розгляду комплексу факторів формування локальної ідентичності у підрозділі 1.2.

Розглянута вище матриця наукових підходів до вивчення ідентичності дозволяє зробити такі висновки. Сутність і складний характер ідентичності передбачає міждисциплінарний, широкий діапазон підходів у її вивченні. Залежно від напрямку дослідження (філософського, психологічного, соціологічного, історичного, політологічного, географічного, соціокультурного тощо) визначаються особливості смислових характеристик та джерел формування ідентичності, роль та значення у індивідуальній та груповій свідомості та поведінці. Ідентичність завжди пов'язана із соціальним контекстом, відображає його зміни, детермінується як об'єктивними, так і суб'єктивними чинниками її конструювання. У той самий час, будучи відображенням об'єктивної та суб'єктивної соціальної реальності, ідентичність (у своєму колективному вираженні) виконує роль ресурсу суспільних змін, активно впливає на динаміку та напрямок розвитку спільнот, від локальних до більших соціумів. Особливе місце у множинному характері ідентичності займає політична ідентичність, так як вона безпосередньо впливає на політичну позицію та політичну поведінку індивідів і груп людей, є полем політичної конкуренції та владних відносин, визначає політичні цінності та траєкторію політичних трансформацій.

1.2. Локальна політична ідентичність: проблеми концептуалізації та методологія дослідження

Основною категорією нашого дослідження є «локальна політична ідентичність», яка є синтезом кількох категорій: «ідентичність», «політична ідентичність», «просторово-територіальна ідентичність» та «локальна ідентичність».

Дослідження концепту ідентичності у міждисциплінарній матриці соціальних наук продемонструвало, що концептуалізація «ідентичності» як наукової категорії та інструменту аналізу пройшла тривалу еволюцію: від античних філософів до мислителів Нового часу та сучасних дискурсів. Під ідентичністю розуміється самовизначення та дихотомія «Я», «Ми» по відношенню до «Інші», «Вони». Значні «Інші» можуть бути просто «не такі», а можуть бути «Чужими», за сутнісними значеннями інакшості, або виконувати роль «Ворога». У будь-якому випадку йдеться про відповідь на запитання: «Хто я?» у ціннісних характеристиках і чим відрізняються «Вони», як «Інші», у різних соціальних сферах (політичній, економічній, соціокультурній), середовищах та групах (професійній, етнічній, релігійній, расовій) та рівнях (цивілізаційному, національному, регіональному, локальному) [93]. Сучасні багатоскладові суспільства, які швидко змінюються, формують гібридні мультиідентичності. Ідентичність індивіда носить множинний та багаторівневий характер, є результатом процесів соціалізації, життєвої траєкторії та соціального досвіду, відображає його габітус та ментальні особливості. Виходячи з цього, ідентичність не є статичною категорією та згідно з висловлюванням З. Баумана, «ніколи не закінчується» [286].

Трансформація ідентичності дозволяє індивіду адаптуватися до мінливих умов і проходить через стан «кризи ідентичності», яка передбачає руйнування минулих соціокультурних патернів ідентифікації. Тривалість кризових станів ідентичності залежить від об'єктивних факторів дійсності,

яка динамічно змінюється, від її суб'єктивного сприйняття і здатності індивіда коригувати ідентифікаційні орієнтири і усвідомлювати себе у новій реальності [286; 327; 380].

Вивчення наукової літератури з проблеми «кризи ідентичності» у суспільстві дозволило нам виділити найбільш значущі типи кризових станів ідентичності, виходячи із факторів їхньої освіти:

- вікові кризи ідентичності, пов'язані з процесами ресоціалізації та зміною соціальних ролей;

- кризи ідентичності у контексті загального соціокультурного та політичного кризового стану суспільства у зв'язку із трансформацією суспільної системи, зміною інституційного каркасу та ціннісної парадигми;

- кризові стани як наслідки процесів глобалізації (розмивання національної ідентичності як основи звичного світового порядку, труднощі самовизначення у транснаціональному світі, вплив інформаційних мереж на плюралізацію та розмивання звичних ідентифікаційних матриць, формування «плаваючих ідентичностей»);

- криза громадянської ідентичності на основі політизації та активізації соціальних ідентичностей усередині національних спільнот (професійних, етнічних, релігійних, регіональних);

- криза національної ідентичності у зв'язку із активізацією міграційних потоків (труднощі політичної інтеграції у контексті формування національної колективної ідентичності, «зіткнення» цивілізаційних культур та мультикультурних суспільств у рамках однієї політичної системи).

Видом соціальної ідентичності є політична ідентичність. Ознайомлення з науковим дискурсом на тему дослідження показує, що підходи до визначення політичної ідентичності залежать від конкретного предмета дослідження та відрізняються великою різноманітністю. На нашу думку, політичну ідентичність можна розглядати як систему координат індивіда чи групи у політичному просторі, на основі політичної позиції, цінностей та

установок, що мають значний вплив на політичну поведінку суб'єктів політичного процесу.

Політична ідентичність формується внаслідок процесу політичної ідентифікації. Під політичною ідентифікацією ми розумітимемо процес ототожнення індивіда або групи осіб із політичними інститутами (державою, політичними партіями, громадсько-політичними організаціями тощо), політичним лідерством, політичними елітами та рухами на основі спільних ідейно-політичних цінностей, принципів, цілей та поглядів на існуючу соціально-політичну дійсність та майбутній суспільний розвиток.

За своєю природою політична ідентичність є рефлексивною та раціональною і найбільш яскраво знаходить прояв у групі як самоототожнення «Я» із близькою за політичними домінантами групи «Ми». Політична ідентичність великих соціальних груп визначає динаміку суспільних змін, так званий «політичний курс» великих угруповань, особливо це стосується демократичних держав, де за допомогою виборів визначається склад владних суб'єктів та інститутів.

Політична ідентичність значним чином детермінована культурними факторами («культура має значення») [150; 342], тому що культурні традиції дуже стійкі та визначають економічну та політичну поведінку в суспільстві. «Культурні зони» (цивілізації) мають стійку систему традиційних цінностей. У той же час, на думку Д. Белла [287] та інших модерністів [337], розвиток суспільства спричиняє «зрушення» у культурі та цінностях. Р. Інглхарт зазначає, що особливо важливу роль культура відіграє під час становлення демократії, оскільки демократію не можна «встановити» автоматично за допомогою установи демократичних інститутів та маніпуляцій політичних еліт. Для цього необхідні демократичні цінності встановлення у свідомості громадян [346].

На думку українського вченого Ю. Шайгородського, політична дія та політична свідомість є «проекцією політичної культури», в основі якої

закладено нормативно-ціннісна система та загально прийняті моделі поведінки [270, с. 306].

Формування політичної ідентичності відбувається під впливом цілого ряду механізмів та факторів, які пов'язані з перш за все з процесами політичної соціалізації індивіда, з його комунікаціями в суспільстві, з механізмами, що стосуються політичної інституціоналізації у політичному просторі. комунікативні механізми. Зазначені механізми детермінуються такими факторами як: політичний режим та політична культура; соціокультурні характеристики індивіда (соціальна диспозиція, етнічна та релігійна приналежність тощо); суб'єкти впливу (політичні інститути, важливе за значенням для індивіда оточення, ЗМІ та ін.), когнітивні та психологічні особливості індивіда [188, с. 133].

Активний інтерес вчених і політиків до політичної ідентичності пояснюється її значенням та функціями у суспільстві [189]. На основі аналізу робіт українських та зарубіжних авторів можна систематизувати підходи та виділити найбільш актуальні, у контексті завдань нашого дослідження, функції політичної ідентичності:

– консолідація та інтеграція національних та наднаціональних спільнот (М. Веселовський, Л. Нагорна, Н. Пашина, М. Степіко, Л. Угрін, О. Попова, М. Розумний, Ю. Тищенко, Ю. Хабермас, С. Хантінгтон);

– легітимація політичної влади (спільноти) та режиму (Т. Бевз, О. Кастельс, М. Кармазіна, У. Мішлер, О. Попова, М. Розумний, Р. Роуз, М. Рябчук, Ю. Тищенко, О. Турен) ;

– забезпечення функціонування партійної системи та електоральна функція (Д. Батлер, А. Кемпбелл, Ф. Конверс, Л. Кріу, У. Міллер, Б. Серльвік, Д. Стоукс, О. Попова);

– психологічні функції (адаптація, компенсація, потреба у визнанні) (Г. Веселовський, У. Мішлер, Н. Монро, Л. Нагорна, Е. Ноель-Нойман, Р. Роуз, Кр. Харпфер, Ф. Фукуяма);

– вплив на політичну поведінку (мотивація, активізація, мобілізація, орієнтація) (П. Бурдье, А. Кастельс, У. Мішлер, І. Нойманн, Р. Роуз, О. Турен, Ф. Черутті Ф. Фукуяма);

– регулювання суспільного розвитку (ресурс суспільних трансформацій) (Т. Бевз, П. Бурдье, С. Горобчишина, О. Кастельс, М. Кармазіна, Ю. Тищенко, О. Туен, Ф. Черутті, Ю. Хабермас).

Широка функціональна палітра політичної ідентичності та її роль у суспільному розвитку визначає боротьбу за її смисли, «боротьбу за ідентичність» [93, с. 15–17]. У суспільстві ідентичність є об'єктом («полем») гострої боротьби різних політик ідентичності, метою яких є легітимація чи делегітимація певних ідентичностей.

У зв'язку з цим науковий інтерес представляє широко відома класифікація форм ідентичності М. Кастельса, що базується на цілях її конструювання: легітимуючі ідентичності, які конструюються (встановлюються) владними інститутами для зміцнення та розширення свого панування; ідентичності опору, які конструюються акторами, що перебувають у приниженому/стигматизованому стані; проєктні ідентичності, що створюються для того, щоб змінити (делегітимізувати) існуючі ідентичності та легітимізувати інші для забезпечення суспільної трансформації [305, с. 8–10]. Як бачимо, всі три форми ідентичності, сформульовані М. Кастельсом, мають політичне значення і є об'єктом політичної боротьби різних акторів та їхніх політик ідентичності.

Аналіз підходів до сутності політики ідентичності дозволяє сформулювати її як комплекс дій та практик суб'єктів політики, спрямований на публічне визнання сутності «Ми» по відношенню до «Інших» на основі певних ціннісних патернів з метою формування, підтримки чи визнання колективної ідентичності.

Головним актором політики ідентичності є держава. Однак, у демократичних країнах акторами політики ідентичності можуть бути й інші

зацікавлені суб'єкти політичного процесу, які володіють необхідними ресурсами та інструментами впливу, наприклад, політичні партії, політичні еліти та «авторитетні лідери думок», ЗМІ, фінансово-промислові групи, суспільно-політичні організації та рухи тощо.

Серед основних інструментів цієї боротьби виділяють інститути комунікації (ЗМІ, освіта, бібліотеки, музеї, телекомунікаційні мережі, зокрема Інтернет) [213], різні види символічної політики (мовна політика, політика пам'яті, міфи, ритуали, свята, культурні наративи та інші елементи культури) [21; 217; 232; 296]. Проте «набір» інструментів конструювання політичної ідентичності безпосередньо залежить від «політичної ваги» суб'єкта політики ідентичності та її ресурсів. Наприклад, якщо йдеться про державу, то у її розпорядженні знаходиться широкий діапазон інструментів реалізації стратегії політики ідентичності: від конкретних політичних рішень, у вигляді законодавчих актів та ухвал, до використання всієї системи комунікації та символічної політики, спрямованих на легітимацію необхідної ідентичності (влади, режиму, національної, громадянської, культурної тощо). Політика ідентичності політичної партії будується на механізмах впливу на політику ідентичності держави, прийняття політичних рішень (різного роду парламентських методах, лобіюванні в інститутах влади своїх інтересів тощо), використання доступних засобів масової комунікації (електронних та друкованих ЗМІ, соціальних мереж тощо), символічній політиці (міфи, політика пам'яті, ритуали, акції, рухи) та інших технологіях впливу на суспільну свідомість та поведінку соціальних суб'єктів, утвердження необхідних цінностей [253–254].

Політична ідентичність, виходячи із своєї множинності, проявляється у різних аспектах та сферах. Огляд типології політичної ідентичності у літературі дозволяє їх структурувати у вигляді таблиці (див. табл. 1.).

Таблиця 1. Типологія політичної ідентичності

Типи політичної ідентичності	Критерії	Автори
- партійна - ідеологічна - персоніфікована	Електоральний вибір з урахуванням партійної, ідеологічної, персоніфікованої ідентифікації	А. Кемпбелл, Д. Стоукс, У. Міллер, Ф. Конверс [304], М. Кармазіна [95], С. Римаренко, Т. Бевз, Ю. Шайгородський [269]
- «поляризовані» - «лояльні» - «негативісти» - «апатичні»	Ставлення виборців до політичних партій	А. Крю [311]
-негативісти» - «відкриті» - «закриті» - «апатичні»	Поведінковий у контексті ставлення до політичних партій	Р. Роуз, У. Мішлер [382]
- легітимуючі ідентичності - ідентичності опору - проектні ідентичності	Цілі конструювання ідентичності	М. Кастельс [305]
кризова ідентичність	Трансформація самосприйняття, руйнація звичних соціокультурних патернів ідентифікації	Е. Еріксон [319], І. Гоффман [329]
негативна ідентичність	Негативне ставлення до всіх чи окремих політичних інститутів	Л. Гудков [332], Л. Козер [309], Р. Роуз, У. Мішлер [382]

	чи суб'єктів політичного процесу	
-транснаціональна (наднаціональна) - національна - регіональна - локальна	Просторово-територіальна	Б. Андерсон [3], Л. Нагорна [150], М. Розумный [198] С. Роккан, Д. Урвін [381], А. Паасі [370], М. Кітінг [349]
громадянська ідентичність	Самоідентифікація індивіда, громадянина національної спільноти з політичними та громадянськими цінностями та орієнтаціями спільноти	Г. Алмонд, С. Верба [277], Г. Зеленько, Т. Андрійчук, М. Кармазіна, Т. Бевз, Н. Ротар [201], Ю. Тищенко та С. Горобчишина [248], Ю. Габермас [35]
-індивідуальна - колективна	Суб'єкт-носій ідентичності	В. Андрусів, Э. Гідденс [327]. К. Келхоун [303], А. Мелуччі [364], Э. Эріксон [319]
самоідентифікація, орієнтована на: - ліві, - праві, - центристські, - ліберальні, - консервативні,	Ідейно-політичний	Г. Алмонд, С. Верба [277], Р. Інглхард [345], Ф. Рудич [199]

<ul style="list-style-type: none"> - націоналістичні, - соціалістичні, - комуністичні, - фашистські та ін. <p>цінності</p>		
<ul style="list-style-type: none"> - ситуаційна, - трансверсальна - стійка - слаборефлексована 	Тривалість, стійкість, рівень інтеріоризації	Л. Нагорна [150], И. Кресіна [117]

Таким чином, для сучасного суспільства, де людина бере участь одночасно у безлічі різного рівня та типу взаємодій, характерні складні, багаторівневі соціальні, у тому числі й політичні ідентичності, що перебувають у певній ієрархії у процесі самовизначення соціальних суб'єктів.

Значний інтерес для політичної науки та практики сьогодні набуває дослідження різних типів територіальних (локальна, регіональна, національна, глобальна) або просторово-територіальних ідентичностей, які дають можливість розглядати територіальну ідентичність ширше, включаючи різні види простору (політичного, соціального, культурного тощо) чи локальної (місцевої) ідентичності, тобто вона є зонтичною аналітичною категорією, яка включає різні рівні ідентичності [160]. Вона структурується (формується) на індивідуальному рівні, але проявляється (затверджується) як колективна, оскільки йдеться про соціальну спільноту, яка пов'язана між собою соціальними, політичними, культурними взаємозв'язками, історичним досвідом та пам'яттю.

Як демонструє таблиця, локальна політична ідентичність належить до просторово-територіального типу політичної ідентичності, для якої особливу роль відіграє маркер території. Виходячи з цього, політологічний аналіз

локальної ідентичності передбачає розгляд поняття «територіальна ідентичність».

Дослідження «територіальної ідентичності» починається у межах американської школи гуманістичної географії у середині ХХ ст. (К. Зауер, Д. Лоуентал, Дж. Райт, І. Туан та ін.) у контексті категорії «відчуття місця» [37]. Починаючи з 70-х рр. ХХ ст. концепт отримує розвиток у Європейській громадській географії як категорія «територіальна ідентичність» у роботах К. Кальдо, М. Кітінга та О. Паасі, Г. Роуз. На пострадянському просторі інтерес до територіальної ідентичності починає проявлятися у першому десятилітті ХХІ ст. як окремий напрямок у соціальній географії (М. Дністрянський, М. Замятіна, М. Крилов, О. Мельничук, М. Назукіна, Л. Смірнягін та ін.), а також як категорія соціальної ідентичності у соціології, політології, етнополітології, психології та інших соціальних науках (М. Губогло, Р. Кірчів, Г. Коржов, В. Лапкін, В. Лісовський, Л. Нагорна, І. Семененко та ін.) [162].

В епоху глобалізації територіальні ідентичності різного рівня не є замкнутими, закритими просторами, а знаходяться під впливом різного роду соціальних взаємозв'язків та комунікацій глобального, регіонального та локального рівня: соціально-економічних, політичних, етнічних, конфесійних тощо. Як підкреслює Г. Носова, сьогодні дедалі більше вони розглядаються як комплекс просторових, територіальних та регіональних специфічних характеристик самовизначення, на основі певної системи цінностей, поведінки та територіальних інтересів [158]. Територіальні ідентичності, таким чином, можуть не співпадати з адміністративними одиницями, а виходити за їх межі та визначатися, насамперед, як ментальний конструкт-феномен [371–372]. Простір стає системоутворючим початком просторово-територіальної ідентичності [158].

Територіальний підхід до ідентичності передбачає визначення її рівнів та типів. Так, Л. Нагорна визначає п'ять рівнів територіальної ідентичності «макрорегіональний, національний, етнічний, регіональний та

локальний» [150, с. 43] та підкреслює, що національна, етнічна та регіональна ідентичності можуть бути подвійними чи ситуативними, бо людині часто важко визначитися, вона ідентифікує себе водночас із декількома рівнями. Типовим проявом локальної ідентичності авторка вважає ідентичність з певною місцевістю, із конкретним містом, селом [150, с. 54].

Просторово-територіальні аспекти ідентичності можуть мати множинне значення, їхні рівні знаходяться у певній ієрархії у ідентифікаційній матриці індивіда. Зв'язок політичної ідентичності з простором дозволяє розглядати територіальні спільноти як «уявні спільноти» [2].

Особливе місце в структурі територіальної політичної ідентичності посідає локальна ідентичність, яка, незважаючи на сучасні процеси глобалізації, «розмивання» різного роду меж, вплив соціальних мереж та інших інтегральних факторів, зберігає визначальний вплив на політичну свідомість і поведінку локальних територіальних спільнот, розвиток політичних процесів та інститутів на місцевому та регіональному рівнях. Особливості політичних територіальних (локальних та регіональних) ідентичностей впливають на динаміку та розвиток політичних процесів та відносин усього суспільства у цілому.

На збереженні (і навіть підвищенні) ролі локального в просторово-територіальному самовизначенні індивіда у світі, що глобалізується, акцентували З. Бауман [286], Р. Робертсон [380] та ін. Так, Р. Робертсон, стверджуючи взаємозв'язок глобального та локального, ввів поняття «глокалізації», підкреслюючи одночасність та взаємообумовленість цих процесів.

Ідентичності локального рівня детермінуються комплексом специфічних «місцевих» факторів (територіально-географічних, історичних, політичних, соціально-економічних, соціокультурних, міфологічних, топонімічних тощо), а також особливостями інших типів соціальних

ідентичностей (етнічної, соціальної, громадянської, національної тощо). Тому в структурі локальної ідентичності можна виділити різні соціальні аспекти: етнічний, релігійний, культурний, політичний, психологічний тощо.

Локальна ідентичність відноситься до горизонтального типу ідентичностей, є первинною ланкою в ієрархії територіальних ідентичностей та вбудована в структуру регіонального і більш широкого простору (національного, глобального). Наявність локальних політичних інтересів та цінностей формують політичні ідентичності мешканців локальної спільноти.

Консолідована локальна ідентичність посилює суб'єктність локального співтовариства у політичних процесах різних рівнів: локального, регіонального, загальнонаціонального.

Згідно із соціологічним загальнонаціональним дослідженням, яке було проведено Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва спільно із соціологічною службою Центру Разумкова з 29 липня по 4 серпня 2021 р. в усіх регіонах України за винятком Криму та окупованих територій Донецької та Луганської областей, 59% респондентів вважають себе насамперед громадянами України, 19% ідентифікують себе з населеним пунктом, 11% – з мешканцями регіону, в якому вони проживають [1]. Тобто, одна третина громадян України пов'язує себе, в першу чергу, з локальною, або регіональною територією.

Локальна спільнота характеризується сильними соціальними зв'язками, та високим рівнем колективної локальної ідентифікації. Мешканців локальної території об'єднує спільне життя, єдність цілей, політичних та соціально-економічних процесів, соціокультурні та ментальні особливості, що впливають на колективну свідомість, поведінку, загальні цінності.

Деякі автори не поділяють регіональну та локальну ідентичності, вважають, що вони є близькими за термінами та досліджують їх по аналогії, тому, що вони обидві пов'язані з делімітованою територією регіону, району, місця, з «малої батьківщиною», патріотизмом міста, певної місцевості, специфікою світосприйняття.

Наприклад, українська дослідниця Г. Кісла розглядає локальну ідентичність «як ідентифікацію людини з місцевим співтовариством, почуття причетності по відношенню до подій, що відбуваються на території безпосереднього проживання (міста, району, селища, мікрорайону) [102].

Більш широке визначення локальної ідентичності дано в монографії Т. Панченко «Принцип субсидіарності у сучасному демократичному розвитку»: як ідентифікацію із «малою батьківщиною» - місцем народження; із значущими історичними та культурними подіями; із особливостями ландшафту, земляними ресурсами; із економічною спеціалізацією території, рівнем соціально-економічного розвитку; із особливими реальними або приписуваними рисами колективної поведінки; із визначеними людьми – відомими історичними та сучасними особистостями/постатями [176].

Аналіз літератури показує, що більшість авторів роблять акцент на тому, що локальна ідентичність тісно пов'язана із особистісними смислами «уявного» локального співтовариства, важливими для окремої людини, які характеризують структуру локальної ідентифікації. Так, наприклад, Л. Овчиннікова підкреслює саме такі властивості локальної ідентичності і визначає її як «результат ототожнення себе з певним «місцем» фізичного простору, яке має символічну та ціннісну значущість, специфічну культуру, що формується під впливом колективного та індивідуального досвіду та взаємодії у межах локальної спільноти [160, с. 137].

На думку Л. Нагорної, територія стає ідентифікаційним символом тоді, коли стає екзистенційною цінністю для людини, а не просто місцем проживання, що формує особливу ментальність, стереотипи поведінки та почуття причетності [150, с. 55].

Узагальнюючи підходи, можна дати таке визначення локальної ідентичності: локальна ідентичність є первинним рівнем просторово-територіальної ідентичності, вона пов'язана із місцем походження чи проживання, з «малою батьківщиною», ідентифікацією з важливими та значущими для окремої людини особливостями: ландшафту, історичних та

соціокультурних подій, соціально-економічного розвитку, поведінки членів локальної спільноти, на основі почуття причетності та суб'єктивного сприйняття локального простору.

Аналіз територіальних ідентичностей передбачає визначення її структурних компонентів (пластів), які дозволять виділити та досліджувати її сутнісні елементи у кожному окремому випадку – кейсі. Так, британо-шотландський політолог М. Кітинг, спеціаліст із європейського регіоналізму, пропонує виділяти та досліджувати три основні пласти у структурі регіональної ідентичності: 1. Когнітивний (усвідомлення сутності регіону та його ключових характеристик); 2. Емоційний (сприйняття регіону порівняно з іншими); 3. Інструментальний (формування образу регіону як чинника політичної мобілізації) [349].

Спираючись на М. Кітинга, українські автори Л. Овчиннікова, О. Семенова, О. Ткачук та М. Наталенко пропонують аналізувати особливості локальної ідентичності на емоційному, когнітивному та поведінковому рівні. Поведінковий рівень автори розглядають як готовність, мотивацію та потребу суб'єкта до спільних дій на основі сформованого на емоційно-когнітивному рівні сприйняття себе як члена локальної спільноти [159].

У сучасних умовах локальна ідентичність виконує дуже важливі функції в суспільстві. Українські дослідники А. Ткачук і Н. Наталенко визначають наступні функції локальної (місцевої) ідентичності [250, с. 51–52].

1. На думку дослідників, локальна ідентифікація є чинником консолідації суспільства, так само як існує соціологічна закономірність між мірою прояву локальної ідентичності та громадянською позицією.

2. В умовах суспільної нестабільності, вважають науковці, локальна ідентичність може слугувати опорою щодо власного становища та визначеності, виконувати компенсаторну функцію під час втрати інших соціальних ідентичностей.

3. З іншого боку, підкреслюють автори, локальні ідентичності спроможні конкурувати з іншими ідентичностями, наприклад, підживлювати сепаратистські настрої в рамках регіональної ідентичності, тому необхідно дуже уважно ставитися до конструювання завдань локальної ідентичності.

Спираючись на роботи інших дослідників, можна визначити більш ширший підхід до визначення функцій локальної ідентичності. Враховуючи соціальний, політичний, психологічний аспекти її функціонування, можна стверджувати, що локальна ідентичність:

- сприяє громадянській самоорганізації локальної спільноти;
- формує локальну соціокультурну спільноту;
- впливає на лобювання своєї спільноти за її межами (земляцтва, лобювання на різних рівнях влади);
- сприяє формуванню інститутів громадянського суспільства (економічні, екологічні організації, культурні співтовариства тощо);
- є важливим ресурсом розвитку території, тому що сприяє росту активності мешканців спільноти у вирішенні місцевих проблем;
- формує спільні цінності, смисли, орієнтири та консенсусні основи відносно цілей розвитку території;
- мобілізує спільноту до громадянської та політичної участі у вирішенні спільних проблем;
- формує стійкі орієнтири та стереотипи свідомості та поведінки;
- сприяє росту соціального капіталу території;
- виробляє механізми солідаризації;
- є важливим фактором формування місцевого патріотизму;
- впливає на соціалізацію індивіда, отримання первинного соціального досвіду;
- спрощує різні комунікації між людьми у політичній, соціокультурній, економічній сферах;
- впливає на маркетинг и брендінг територій;

– дає відчуття стабільності у світі, що швидко змінюється, глобалізується, є джерелом безперервності людського буття.

Аналіз функцій вказаних вище показує, що локальна ідентичність може стати важливим механізмом конвертації локальної ідентичності у конструктивні соціально-політичні практики території та локальної спільноти. Таке твердження є правомочним у зв'язку з тим, що локальна ідентичність виконує ряд найважливіших політичних функцій [138]. До них ми можемо віднести:

1. Легітимацію політичного розвитку локального співтовариства:

- легітимація органів місцевого самоврядування;
- сприяння, схвалення (або їх відсутність) діяльності місцевої адміністрації;
- - підтримка регіональних або локальних політичних партій;
- розвиток системи місцевого самоврядування через політичні та громадянські ініціативи.

2. Формування платформи політичних цілей та цінностей локальної спільноти:

- визначення базових політичних цінностей, що проявляється у підтримці тих чи інших політичних партій та рухів на виборах;
- генерування цілей розвитку локального співтовариства, їх агрегація та артикуляція в органах місцевого самоврядування, у регіональних та національних структурах влади.

3. Політичну та громадянську мобілізацію:

- взаємодія з органами влади при ухваленні політичних рішень;
- формування інститутів громадянського суспільства;
- розвиток політичних та громадянських ініціатив, спрямованих на вирішення соціально-економічних проблем;
- формування основ субсидіарної демократії на місцях.

4. Розвиток політичної комунікації:

- передача політичної інформації між політичними структурами, групами та індивідами локальної спільноти;
- політична соціалізація (засвоєння політичних цінностей, традицій, норм, особливостей політичної поведінки локальної політичної культури);
- отримання політичного досвіду та освоєння політичних практик;
- формування громадської думки.

Таким чином, локальна ідентичність впливає на формування локальних політичних інтересів та цілей, особливості політичної культури та політичних ідентичностей мешканців локального співтовариства. Локальну політичну ідентичність можна визначити як систему координат членів територіальної спільноти у локальному політичному просторі, на основі політичних позицій, цінностей та установок, що здійснюють значний вплив на легітимацію органів місцевого самоврядування та локальної політики, формування політичної суб'єктності локальної спільноти. Консолідована локальна політична ідентичність є важливим ресурсом розвитку локальної території, згуртованості населення навколо стратегічних планів формування спроможних, сталих територіальних громад.

Особливості локальної політичної ідентичності у демократичних країнах виявляються під час виборів, у підтримці тих чи інших політичних лідерів та партій. При цьому дуже часто пріоритет надається регіональним чи місцевим політичним партіям, які активно функціонують на території локальної спільноти. Це пояснюється тим, що у програмах «місцевих» партій (ними можуть бути і формально загальнонаціональні партії, як в Україні) велика увага приділяється регіональним, локальним (міським) проблемам та інтересам, що знаходить широкий відгук та підтримку у локальної спільноти. Особливості регіонального розвитку (історичні, соціально-економічні, соціокультурні) у поєднанні із специфікою локальних політичних ідентифікацій формують своєрідність місцевого політичного простору та механізмів у системі владних відносин, створюють передумови утворення

регіональних політичних режимів, специфіку становлення та розвитку політичної влади у міських локаціях [10; 96].

Це підтверджують, наприклад, результати парламентських виборів в Україні [30] та особливо підсумки виборів до органів місцевого самоврядування 2020 р. [142].

Надмірна політизація локальної чи регіональної ідентичності під впливом місцевих еліт, за принципом «Ми» - «Вони», у контексті відносин із центром та з іншими регіонами держави, за слабо вираженої національно-громадянської ідентифікації, може посилювати відцентрові тенденції в регіонах, стати основою суспільного розколу. Я. Олійник та О. Гнатюк звертають увагу на те, що територіальна ідентичність може бути не лише інструментом конструктивної трансформації регіону, а й деструктивно впливати на баланс відносин між регіонами, руйнувати ієрархію рівнів між центром та регіонами, породжувати сепаратистські настрої у територіальних спільнотах [162, с. 4].

Значний інтерес з боку дослідників сьогодні, у зв'язку з процесами децентралізації, викликає соціально-політичний потенціал локальної ідентичності як фактора розвитку локальних співтовариств, основи колективної солідарності, субсидіарної демократії та інструменту політичної мобілізації [175; 300].

Таким чином, особливе місце в структурі ідентичності посідає локальна ідентичність, яка, незважаючи на сучасні процеси глобалізації, «розмивання» різного роду меж, вплив соціальних мереж та інших інтегральних факторів, зберігає своє значення та виконує важливі у сучасному суспільстві функції, впливає на соціально-економічний та політичний розвиток локальних територіальних спільнот.

Широкий репертуар політичних функцій локальної ідентичності показує, що вона містить потужний конструктивний потенціал суспільних процесів і може розглядатись як значний ресурс розвитку локальних територій, а наявність локальних політичних інтересів та цінностей

формують політичні ідентичності мешканців локальної спільноти. Консолідована локальна політична ідентичність посилює суб'єктність локального співтовариства у політичних процесах різних рівнів: локального, регіонального, загальнонаціонального.

Багатомірність та множинність понять «локальна ідентичність», «локальна політична ідентичність» передбачає комплексний підхід у визначенні методології, підходів, принципів та методів вивчення, застосування методик, які використовуються у різних галузях наукового знання: політології, соціології, філософської антропології, психології, гуманітарної географії, культурології та ін., за допомогою яких було визначено сутнісні показники, чинники формування, функціональний і ресурсний потенціал зазначених феноменів.

Дослідження локальної ідентичності та її політичної складової будується на методології та підходах, запропонованих у класичних роботах із вивчення ідентичності: З. Баумана, П. Бергера, П. Бурд'є, Е. Гідденса, Е. Гофмана, М. Кастельса, А. Кемпбелла, Ф. Конверса, Т. Лукмана, У. Міллера, Д. Стоукса, Т. Рэйнджера, С. Гантінгтона, Е. Хосбаума, З. Фрейда, Ф. Фукуями, Е. Еріксона та ін.

Базовою методологічною основою дослідження стали також роботи українських авторів: Т. Бевз, М. Кармазіної, О. Майбороди, Л. Нагорної, Н. Пашиної, М. Розумного, М. Ротар, М. Рябчука, М. Степіко та ін., в яких визначено концептуальні та методологічні підходи, категоріальні параметри політичної ідентичності, особливості політичних ідентичностей у сучасній Україні.

Дослідження особливостей територіальних ідентичностей (регіональних, локальних) спиралося на методологію низки зарубіжних авторів, таких як: М. Кітінг, А. Паасі, С. Роккан та Д. Урвін, а також на роботи українських вчених: Т. Андрущенко, О. Гнатюка, Г. Коржова, Л. Нагорної, Г. Носової, Я. Олійника, С. Ростецької та ін.

Теоретико-методологічною основою дослідження локальних ідентичностей та їх ролі у розвитку територіальних громад стали роботи українських авторів: М. Бриль, О. Євтушенко, Я. Котенко, Н. Наталенко, Л. Овчиннікової, О. Ольшанського, Є. Сергієнко, М. Сулова, А. Ткачука та ін.

Виходячи з предмета та мети дослідження, зв'язку локальної політичної ідентичності з певною територією, комплексне дослідження цього феномена вимагає, на нашу думку, поєднання всіх традиційних підходів у дослідженні ідентичності. Так, використання примордіалізму показує, як етноструктура, релігійні особливості мешканців локальної території, традиції формують ментальний конструкт локальної спільноти, впливають на соціокультурний ландшафт, політичну культуру, специфіку горизонтальних та вертикальних взаємозв'язків. У цьому «природній» світогляд формується на ранніх стадіях соціалізації, передається із покоління до покоління і відображається на колективних процесах локального співтовариства. На думку української дослідниці Л. Нагорної, саме примордіалізм домінує в українській соціогуманітаристиці [150, с. 35–36].

Основний принцип есенціалізму виходить із того, що існуючі есенції (чоловік, жінка, європеєць, азіат тощо) визначають долю, призначення, природу людини. Відхилення від постійної сутності (есенції) призводить до соціальних проблем. З погляду цього підходу на ідентичності, у тому числі локальні, впливає незмінна сутність людини, її гендер, регіональна (національна) приналежність [150, с. 35–36; 101].

Продуктивним підходом у дослідженні локальної політичної ідентичності є соціальний конструктивізм, представлений у роботі П. Бергера та Т. Лукмана «Соціальне конструювання реальності» [289]. Згідно з теорією соціального конструктивізму, суспільство є продуктом як об'єктивної, так і суб'єктивної реальності, тобто соціального конструювання. Соціальне конструювання реальності пов'язане з процесами інституціоналізації суб'єктивних значень індивіда, які перетворюються на об'єктивні структури і

стають джерелом значень. Отже, реальність є наслідком конструктивістської діяльності індивідів. Конструктивізм передбачає активну діяльність індивідів, які виконують певні соціальні ролі. Пізнання об'єктивного світу здійснюється в період первинної (абстрагування ролей та установок індивіда) та вторинної соціалізації (ресоціалізації). Ідентичність є найважливішим елементом суб'єктивної реальності, що детермінується соціальними процесами і може трансформуватися залежно від змін в об'єктивній реальності та загальній системі смислів (у символічному універсумі).

Соціальний конструктивізм у вивченні локальної політичної ідентичності передбачає: по-перше, локальна політична ідентичність формується як на основі об'єктивної соціальної реальності, так і на основі суб'єктивного конструктивізму; по-друге, пізнання суспільства, загальних смислів та ролей (у тому числі політичних) відбувається в процесі первинної соціалізації, де основне значення мають батьки та близькі люди; по-третє, вторинна соціалізація передбачає інтерналізацію із соціальними інститутами, що може призвести до ресоціалізації, переосмислення цінностей та смислів індивіда; по-четверте, політичні ідентичності локальної спільноти перебувають у діалектичному взаємозв'язку із соціальною реальністю, можуть трансформуватися під впливом соціальних (політичних) інститутів, політики ідентичності зацікавлених суб'єктів; по-п'яте, щоб бути визнаними, локальні політичні ідентичності повинні знаходитися в рамках універсуму символічних цінностей.

Однією з найважливіших методологічних засад у дослідженні локальних політичних ідентичностей є соціокультурний підхід [354]. Відповідно до цього підходу локальна територія розглядається як соціокультурний феномен, включаючи матеріальні ресурси, історичні традиції, спільні цінності, міфи, мовні та етнокультурні особливості, що формують культурну самобутність локальної спільноти. Таким чином, на формування локальних політичних ідентичностей, природним, об'єктивним

чином впливають соціокультурні характеристики та їх особливості (соціальний архетип) локальної території («культура має значення») [337].

У зв'язку із зростанням значення політичної локальної ідентичності в локальних (і не тільки) політичних процесах підвищується роль інструменталістського підходу у її вивченні. У рамках цього підходу ідентичність розглядається як результат її конструювання за допомогою політики ідентичності та «винаходу традицій» [340]. Даний підхід використовується в роботі в контексті політики локальної ідентичності, механізмів та інструментів її формування та щодо ролі локальної ідентичності як ресурсу в політичних та соціально-економічних практиках територіальної громади.

Виходячи з вищевикладеного, універсальним загальнонауковим методом у роботі, своєрідною «парасолькою» всіх методів та підходів став системний підхід, що передбачає вивчення комплексу факторів, які впливають на формування локальної політичної ідентичності, систему внутрішніх та зовнішніх взаємозв'язків [153; 313].

Комплексний системний підхід у вивченні локальної політичної ідентичності обумовив застосування сукупності методичних прийомів та інструментів задля досягнення дослідницьких завдань. У роботі використовувалися фундаментальні, загальнонаукові та спеціальні методи дослідження. Так, за допомогою методу діалектики було визначено причинно-наслідкові зв'язки досліджуваного феномену. Загальнонаукові методи були використані для вивчення сутнісних характеристик основних категорій дослідження (термінологічний метод); історичних чинників та передумов формування локальних політичних ідентичностей (історичний метод); системно-функціональних характеристик локальної ідентичності (системний та функціональний методи); теоретичних підходів та дискурсів із предмету дослідження (когнітивний метод); моделювання локальних ідентичностей у територіальних громадах (метод моделювання) та ін. У

роботі застосовувалися загальнологічні прийоми аналізу та синтезу, абстрагування, індукції та дедукції.

Для порівняння авторських підходів та інтерпретацій факторів формування та функціонування політичної локальної ідентичності, її сутнісних засад, визначення її ролі у суспільних процесах та практиках локальних територій використовувався метод дискурс аналізу. Під час вивчення законодавчої бази, що регламентує процеси децентралізації в Україні, діяльність органів місцевого самоврядування, виборчу та партійну системи, застосовувався метод аналізу політичних документів. Теоретичні висновки та припущення ґрунтувалися у роботі на соціологічних дослідженнях та статистичних даних. Для аналізу конкретних ситуацій функціонування локальних політичних ідентичностей та їхнього впливу на політичні процеси у територіальних громадах використовувався ситуаційний аналіз (кейс-стаді) [242].

Таким чином, складність та багатомірність предмету та основних категорій дослідження передбачає комплексний методологічний підхід та використання сукупності методів та методичних прийомів для отримання об'єктивної інформації та уникнення суб'єктивного бачення проблеми.

1.3. Аналіз локальної політичної ідентичності в українських наукових студіях

Локальні ідентичності стали предметом політологічного аналізу українських вчених порівняно недавно. Основну увагу вітчизняної науки у контексті дослідження політичної ідентичності було спрямовано на визначення сутності, факторів і механізмів формування політичної ідентичності, її громадянської, етнічної складової, проблеми консолідації українського суспільства і формування загальнодержавної політичної ідентичності, політику ідентичності української держави [134]. Територіальні типи політичної ідентичності вивчалися в основному в її регіональному

вимірі, у контексті особливостей політичної ідентичності регіонів України, наприклад, в роботах М. Макаренка, Л. Нагорної, М. Панчука, О. Стегнія, Л. Угрин та ін. [60; 128; 150; 236; 252].

Зростання наукового інтересу до локальних політичних ідентичностей у другому десятилітті ХХІ ст. було пов'язано з певними процесами сучасного політичного життя України: реформою децентралізації і формуванням об'єднаних територіальних громад, тенденціями зародження регіональних політичних режимів і регіоналізації партійної системи. Актуалізація дослідження локальних політичних ідентичностей була обумовлена також соціально-політичною кризою і бойовими діями на Південному Сході України, сепаратистськими настроями в деяких регіонах України, проблемами консолідації українських регіонів і суспільства у цілому.

Як було акцентовано у параграфі 1.2., дослідження локальної політичної ідентичності передбачає комплексний міждисциплінарний підхід і використання наукової літератури в багатьох галузях гуманітарного знання, що характеризує всю палітру факторів і механізмів її формування, а також процеси конвертації локальної ідентичності в політичні практики та розвиток локальних спільнот.

На нашу думку, аналіз локальної політичної ідентичності в українських наукових студіях так само повинен включати весь комплекс характеристик локальних ідентичностей і вивчення робіт у таких суміжних з політологією гуманітарних науках, як філософія, соціологія, право, управління, соціальна психологія, різних напрямках урбаністики тощо, тому що різні аспекти локальної ідентичності впливають на політичні цінності, інтереси та вподобання мешканців локальної громади, формують їхні політичні ідентичності. Проте з існуючої значної кількості наявних робіт по дослідженню локальних ідентичностей нами будуть розглянуті тільки ті, які представляють, на нашу думку, безпосередній науковий інтерес по відношенню до заявленого предмету дослідження.

Так, філософське осмислення просторових ідентичностей представлено в роботі Г. Носової «Просторові ідентичності епохи модерну та постмодерну» [158]. Авторка зазначає, що в епоху глобалізації простежуються дві протилежні тенденції. З одного боку, слабшає прив'язка соціальних практик до територіальності, з іншого – посилюється вплив просторових ідентичностей, у тому числі локальних і регіональних. При цьому «простір» відіграє роль системоутворюючого фактора і повинен розглядатися не тільки як фізичне поле, але і як смисловий зміст, що формує просторову ідентичність [158, с. 10]. У статті аналізується науковий дискурс визначення просторових ідентичностей у географії, соціології, психології, політології, культурології в зарубіжній літературі епохи модерну і постмодерну, надаються приклади осмислення територіальної ідентичності українськими авторами. Показано, що в сучасну епоху на формування просторових ідентичностей все більше впливають нелінійність, турбулентність, ризики та нестабільність соціальних процесів.

Аналізуючи територіальні ідентичності в Україні, авторка доходить висновку, що домінуючою і легітимною є національна, яка підтримується, на жаль, за принципом «разом проти когось», бо «ніщо не об'єднує краще за спільного ворога» [158, с. 15], а не за рахунок об'єднуючої ідеї. Вчена підтримує думку Є. Бистрицького про функціонування «ідентичності для проекту війни», що неможливість національної, культурної, соціальної тощо ідентифікації призводить до «симулювання ідентичності», формування ідентичності за принципом «наші – це ті, хто проти тих, хто не наші», що у реальності перешкоджає інтеграційним процесам [12, с. 15].

Особливу увагу дослідниця приділяє методам аналізу просторових ідентичностей, підкреслюючи, що сучасна їх типологія передбачає і нові методи вивчення, визначення маркерів територіальної ідентичності, сучасних чинників впливу, зокрема таких, як зміни в просторовій організації тощо [12, с. 15].

Велике значення для політологічного аналізу локальної ідентичності мають роботи у галузі соціології. Аналіз концептуальних підходів до визначення територіальної ідентичності представлений у роботі Г. Коржова «Територіальні ідентичності: концептуальні інтерпретації в сучасній зарубіжній соціологічній думці» [112]. Автор досліджує теоретичні положення і категоріальний апарат соціологічного та соціально-психологічного підходів до визначення та аналізу ідентичності в її територіальному вимірі. Г. Коржов констатує, що «у соціальній теорії аналіз місця, території пройшов шлях від «фізичного або географічного детермінізму» ... до підходів, за яких відносини між людиною і територією мають динамічний та інтерактивний характер, а місце набуває соціального, психологічного та культурного значення. Місце відіграє суттєву роль у формуванні ідентичності, ... бо виявляється у системі інтеракцій людини з навколишнім світом» [112, с. 109].

Автор підкреслює, що в умовах сучасних викликів регіональна і локальна ідентичності є найважливішими формами соціальної адаптації, формують відчуття стабільності і передбачуваності. Вчений критично осмислює субстанціональний і конструктивістський підходи до дослідження територіальної ідентичності в західній соціологічній думці і робить спробу їх теоретичного синтезу.

Аналіз факторів актуалізації регіональної та міської територіальної ідентичності та їх особливостей у сучасній Україні здійснює у своїй роботі «Міська vs регіональна ідентичність: До питання характеру формування/актуалізації/протиставлення в умовах сучасного українського суспільства» Н. Міхно [143]. Авторка виділяє два типи ідентичностей: номінальні, які існують у суспільній свідомості, і реальні, що характеризують практики індивідів у соціальному просторі. У статті досліджуються механізми формування регіональної ідентичності, показано, що крім ідеологічної роботи, символіки, міфів і інших комунікаційних технологій, регіональна ідентичність багато в чому є сконструйованим феноменом, «... і

тому її формування або активізація можуть бути об'єктами цілеспрямованих дій» [143, с. 58]. Носіями регіональної ідентичності є регіональні спільноти, які цілеспрямовано формуються регіональними елітами для забезпечення колективної солідарності в політиці. Аналізуючи механізми формування та особливості міських ідентичностей в Україні, авторка доходить висновку, що сучасні регіональні (міські) ідентичності є результатом не стільки впливу об'єктивних (історичних, геополітичних і соціокультурних) чинників, скільки діяльності політичних еліт і партій для політичної мобілізації громадян. Дослідниця аналізує регіональні ідентичності в Україні і застерігає від спрощеного розуміння/тлумачення структури регіональних ідентичностей в українському суспільстві.

Спираючись на дані соціологічних досліджень Інституту соціології НАН України, дослідниця приходить до висновку, що міські локальні ідентичності носять більш стійкий характер у порівнянні з регіональними, що пояснюється тим, що міська ідентичність формується більш зрозумілими і «близькими» факторами, більш тісними зв'язками, має більш чіткі територіальні та символічні маркери ідентифікації [143, с. 60].

Соціологічні маркери дослідження локальної ідентичності представлені в роботі Г. Кіслої «Локальна людина» в структурі ідентичностей українського населення» [102]. Авторка прагне знайти відповідь на питання, чому в епоху глобалізації відбувається актуалізація локальної ідентичності? На її думку, це відбувається тому, що в умовах нестабільності саме локальна ідентичність компенсує втрату інших видів ідентичності, дає можливість власної координації в соціальному просторі, формує почуття стабільності та причетності до локального співтовариства.

Вчена підкреслює, що локальна ідентичність володіє «... важливою і глибоко позитивною властивістю - здатністю об'єднувати людей різних рас, професій, станів, рівнів освіти, ламати чи знижувати бар'єри між цими групами». На думку авторки, локальна ідентичність не несе загрозу єдності країни, «...її варто було б всіляко культивувати саме для зміцнення цілісності

держави» [102, с. 3]. Дослідниця констатує, що за даними опитувань в рамках проєкту «Українське суспільство», яке реалізується Інститутом соціології НАН України, саме локальна ідентичність займає друге місце (після державної) у ідентифікаційній ієрархії територіальних ідентичностей населення України.

У зв'язку з реформою децентралізації та освітою укрупнених територіальних громад в українській науці актуалізується напрямок, пов'язаний з вивченням практичного потенціалу локальної ідентичності як ресурсу розвитку об'єднаних територіальних громад.

Так, в рамках державного управління розглядають поняття «локальна ідентифікація» О. Євтушенко і М. Суслов. Автори підкреслюють, «...що локальна ідентичність є фундаментальним мотиватором до розвитку спроможних територіальних громад», «...головним функціональним елементом у процесі конструювання соціально-політичного простору ОТГ», тому що існує взаємозалежність між інституціональною структурою об'єднаної територіальної громади та політичною свідомістю й поведінкою мешканців громади [57, с. 142].

Питання формування локальної ідентичності є, на думку авторів, не менш важливими, ніж соціально-економічні проблеми розвитку громади, тому що вони пов'язані з розвитком людського капіталу, консолідацією співтовариств в ОТГ, вихованням активних громадян, які не тільки знають свої права та обов'язки, але і здатні «розділяти відповідальність із місцевими органами влади».

Автори розглядають підходи до визначення понять «ідентичність», «ідентифікація», «самоідентифікація» з точки зору міждисциплінарного підходу у західній та вітчизняній літературі, функцій та типів ідентичності. Особлива увага приділяється внутрішнім та зовнішнім чинникам та проблемам формування локальних ідентичностей на рівні ОТГ: політичним, соціально-економічним, історичним, етнокультурним, комунікаційним тощо. У роботі досліджено структуру локальної ідентичності, її співвідношення з

поняттям «територіальна ідентичність». Дослідники наголошують на відсутності єдиного визначення дефініції «локальна ідентичність» у сфері державного управління, актуалізують дискурс щодо локальних ідентичностей та їх ролі в суспільних процесах у зв'язку з реформою децентралізації в Україні.

Локальну ідентичність як пріоритетний стратегічний напрям в плануванні територіальних громад розглядає М. Суслов [243]. У роботі «Локальна ідентичність як пріоритетний напрям у стратегічному плануванні розвитку територіальних громад» автор зосереджує увагу на важливості локальної ідентичності для успішного функціонування територіальної громади. Дослідник доводить алгоритм своїх наукових міркувань наступним чином:

1. В об'єднаних територіальних громадах формується нове територіальне співтовариство, що складається з декількох територіальних громад.

2. Актуальною проблемою стає інтеграція громад, які увійшли в ОТГ, і окремих індивідів у нові соціальні відносини, їх ідентифікація з цілями і цінностями нової громади.

3. Основою розвитку успішної громади є базовий документ - стратегія розвитку ТГ.

4. Стратегію розвитку ТГ необхідно формулювати при активній участі жителів ТГ.

5. Забезпечує активну участь членів ТГ у прийнятті політичних рішень і документів розвитку громади сформована локальна ідентичність.

6. Виходячи з вищесказаного формування позитивної локальної ідентичності є найважливішим етапом і пріоритетним напрямом стратегічного планування розвитку ТГ, ресурсом її суб'єктності та сталого розвитку.

Автор виділяє чотири основні компоненти формування локальної ідентичності: локальний (територіальний) менталітет; уявлення про

особливості й властивості території свого проживання; територіальні захоплення; локальна (просторова) самоідентифікація [243, с. 133]. Робота також містить теоретичний матеріал, пов'язаний з визначенням суб'єктів формування, функціями і структурою локальної ідентичності [243, с. 138–140].

Дослідник акцентує увагу на ресурсах, які формують локальну ідентичність, і виділяє з них найбільш, на його погляд, важливі: особистісні, географічні, етнічні, культурні, історичні [243, с. 146–147]. Теоретичне і практичне значення роботи полягає у визначенні впливу локальної ідентичності на стратегічний розвиток ТГ на прикладі розвитку ТГ Миколаївської області.

Значна низка праць, спрямованих на дослідження сутності, механізмів формування, функцій і значення локальних ідентичностей для сталого розвитку нових територіальних громад в Україні, опублікована під егідою Інституту громадянського суспільства: «Локальна ідентичність як умова розвитку об'єднаних територіальних громад», «Локальна ідентичність і об'єднані територіальні громади», «Місцева ідентичність. Для територіальних громад і не тільки» [114; 115; 249].

За сприяння Програми Ради Європи «Децентралізація та територіальна консолідація в Україні» в рамках проекту «Підтримка розвитку об'єднаних територіальних громад у Хмельницькій області» було розроблено посібник під авторством Я. Котенко та А. Ткачук «Локальна ідентичність і об'єднані територіальні громади», метою якого є висвітлення теоретичних і практичних питань, пов'язаних із проблемою формування локальної ідентичності об'єднаної територіальної громади [114]. Автори підкреслюють, що «формування спільного простору ОТГ на основі нової ідентичності громади, яка проте не має стати антагоністом до місцевих ідентичностей людей, що проживають у різних поселеннях цієї громади, а є інтегральним творенням нової спільноти, базованої на взаємній довірі, спільних цінностях та інтересах» – «... є важливою передумовою її суб'єктності, запорукою

сталості та розвитку» [114, с. 14–17]. Без цього найважливішого аспекту успіх реформи децентралізації, незважаючи на зусилля держави, інститутів громадянського суспільства та інших зовнішніх акторів, буде фактично неможливий.

Посібник містить ключові характеристики міжрегіональних відмінностей ідентичностей, аналіз особливостей локальних ідентичностей та їх функцій, опис інструментів конструювання локальних ідентичностей, практики формування локальної ідентичності у Львівській міській Раді і у м. Димитрові Донецької області.

Спільна робота А. Ткачука та Н. Наталенко «Місцева ідентичність. Для територіальних громад і не тільки» є підсумковою з дослідження механізмів і практик розвитку територіальних громад у рамках різних проєктів [249]. Робота, як і попереднє видання, містить теоретичний і практичний матеріал з формування місцевої ідентичності об'єднаних територіальних громад, «... як первинної одиниці місцевого самоврядування...» [249, с. 44–45]. Автори показують, чому розмивання місцевої ідентичності та навпаки, її надмірне випинання, є загрозою успішного розвитку територіальної громади.

У цьому ж напрямку, як спонукання до дії, під авторством колективу українських науковців (М. Бриль, О. Врублевський, О. Данчева, А. Сейтосманов, Е. Чубаров) написана робота «Успішна територіальна громада: будуємо разом» [260]. Посібник містить інформацію про історичні традиції та сучасні правові засади формування об'єднаних територіальних громад. Вчені роблять акцент на ролі локальної ідентичності у формуванні згуртованості територіальної громади, соціального капіталу, що є найважливішим фактором її успішного розвитку. Розглядаються проблеми підвищення рівня легітимності органів місцевого самоврядування, довіри між жителями громади і владою.

Таким чином розглянуті вище праці (які іноді мають форму посібників) призначені для вчених, управлінців, активістів, місцевої політичної еліти, жителів ОТГ, мають як теоретико-політологічне (виходячи з недостатності

наукової літератури цієї тематики), так і практично-політичне (виходячи з новизни досвіду) значення.

У контексті реформи децентралізації та програмно-цільового підходу до розвитку об'єднаних сільських громад розглядає локальну ідентичність М. Бриль [18]. Авторка робить акцент на необхідності формування нової локальної ідентичності жителів об'єднаної громади, що сприяло б розвитку цієї території, об'єднанню людей навколо спільних цілей. Водночас дослідниця підкреслює, що необхідно зберігати і локальну ідентичність кожного села, яке увійшло до складу нової громади. М. Бриль розглядає механізми формування колективної локальної ідентичності жителів новоствореного територіального утворення, такі як соціальна політика на принципах субсидіарності, символічна політика, виховання патріотизму, зростання довіри до органів місцевого самоврядування, їх легітимності тощо.

Велику роль, на думку дослідниці, відіграє створення позитивного соціально-психологічного клімату в новоствореній громаді, якого можна досягнути, дотримуючись «основних принципів процесів децентралізації:

- партисипативність – залучення до ухвалення рішень представників усіх груп, кого вони стосуються;
- субсидіарність – ухвалення та виконання рішень на найближчому до людини та притаманному для цього рішення рівні;
- рефлексивність – реакція владних інституцій на громадську думку;
- відкритість – доступність інформації та передбачуваність дій і рішень ОМС» [18, с. 103].

Спираючись на матеріали Швейцарсько-українського проекту міжнародної технічної допомоги «Підтримка децентралізації в Україні» DESPRO [165], який фінансується Швейцарською Конфедерацією через Швейцарську агенцію розвитку та співробітництва (ШБС/SDC) та впроваджується Швейцарським Центром ресурсів та консультацій з питань розвитку (Skat) [272], дослідниця визначає ознаки локальної ідентичності та підкреслює, що згуртування людей є дуже важливим фактором для розвитку

громади [18, с. 107]. Тому формування локальної ідентичності потрібно включати в стратегічні плани розвитку громади, здійснювати заходи, які формують згуртованість, почуття єдності у громадській спільноті.

Робота містить аналіз досвіду Європейських держав і міжнародних організацій щодо розвитку сільських територій, у тому числі і досвід формування локальних ідентичностей як інструменту об'єднання жителів для реалізації програм соціально-економічного розвитку територій.

Територіальні ідентичності в контексті становлення субсидіарної демократії, в політологічному контексті, розглядає в своїх роботах Т. Панченко [174–176]. Особливу увагу авторка приділяє нижчим рівням територіальної ідентичності: регіональній та локальній, доводячи, що саме вони «... займають особливе місце в системі ідентифікаційних практик людини. Для них територія виступає основним градієнтом та чинником соціалізації індивіда і політичної мобілізації», є базовими у формуванні демократичної політичної культури, відіграють особливу роль в становленні субсидіарної демократії [174–176].

Спираючись на американського географа китайського походження І-Фу Туан, авторка підкреслює, що простір – це свобода, місце, дім – це безпека, саме рідний дім виступає головним фактором, що формує локальну ідентичність багатьох поколінь. «Людям необхідне як місце, так й простір» [174, с. 154]. Локальна ідентичність формується під впливом множених факторів, де особливу роль відіграють магічні місця, самобутні люди, різні атрибути локальності. Членів локальної спільноти об'єднує певна система цінностей, повсякденне життя, безпосередні контакти. Актори локальної спільноти організують суспільне життя і мобілізують мешканців до досягнення спільних цілей. Локальне співтовариство має соціальні інститути, право на реалізацію публічної влади. Авторка вважає, що «...головним критерієм для виокремлення територіальної громади (територіального колективу тощо) є не чисельність населення, а

наближеність влади та суспільних послуг до населення. Отже, як одне село, так і мегаполіс, є територіальною громадою [174, с. 157].

Т. Панченко також розглядає особливості існування локальної ідентичності в умовах глобалізації та підкреслює, що вона не втрачає в сучасних умовах свого значення, а глокалізація впливає на формування нових локальних спільнот, що є синтезом глобального впливу та особливостей місцевого рівня [174, с. 157].

Дослідниця робить висновок, що локальна й регіональна ідентичності є основою для організації політичного життя, впливають на формування політичної культури на відповідних територіях. Високий рівень локальної й регіональної ідентичності формують субсидіарні політичні відносини і субсидіарну політичну демократичну культуру, готовність до дій на користь локальної спільноти, навички участі в політичному житті [174, с. 158].

У контексті нашого дослідження особливий інтерес викликає аналіз підходів, сутності, чинників формування локальної ідентичності, зроблений автором. Т. Панченко робить важливий політологічний висновок, що «відчуття приналежності до локальних та регіональних співтовариств зумовлює готовність до дій на користь відповідної територіальної спільноти, що формує навички політичної участі громадян та впливу на прийняття суспільно значущих рішень» [175, с. 77].

Роль регіональних ЗМІ у самоорганізації місцевої громади, формування локальної культури, способу малої Батьківщини і почуття причетності до неї досліджують І. Луцюк і С. Матвієнків.

Так, роль регіональних ЗМІ у формуванні локальних ідентичностей розглядає С. Матвієнків. Саме ЗМІ, на думку автора, висвітлюючи проблеми регіону, розповідаючи про місцеві події, досягнення, діяльність відомих ключових людей, формують образ малої Батьківщини і почуття спільності і причетності місцевих жителів, локальну ідентичність. Велику роль, підкреслює С. Матвієнков, відіграють місцеві ЗМІ у забезпеченні зворотного зв'язку між органами місцевого самоврядування і мешканцями локального

співтовариства, формуванні громадської думки та політичної поведінки, відстоюванні потреб громадян перед владою. Найважливішою функцією місцевих ЗМІ є збереження і розвиток локальної культури, історичної самобутності регіону. У той же час учений підкреслює і значення регіональних ЗМІ у процесах інтеграції локального співтовариства у загальнонаціональні структури і політичний процес [132].

Дослідницький інтерес українського автора І. Луцюка сконцентрований на функціях регіональних ЗМІ. На думку автора, найважливішими з них є формування образу Малої Вітчизни, збереження історичної та культурної самобутності, розвиток демократії на місцях, вплив на владу у вирішенні місцевих проблем та ін. Вчений наголошує на ролі регіональних ЗМІ в інтеграції місцевої громади у загальнонаціональні процеси і структури. І. Луцюк підкреслює, що «... союзником місцевих ЗМІ є неурядові, суспільні і культурологічні організації» [124].

Роль символічної політики у формуванні локальних ідентичностей розглядає С. Ростецька. Автор підкреслює, що символи є одним із давніх і дієвих методів комунікації, а сучасні технології впливу та візуалізації перетворюють їх на найпотужнішу зброю ідеологічної боротьби та політичної мобілізації, найважливішу складову сучасної політики. На думку С. Ростецької, символічна політика відіграє важливу роль у формуванні локальної ідентичності, є особливим ресурсом у розвитку єднання локальної спільноти із соціально-економічних та політичних питань, легітимації політичного порядку локального простору, досягнення політичних цілей. До символічних інструментів політики ідентичності локального рівня дослідниця відносить: локальні міфи, місцеву топоніміку та пам'ятники, політику пам'яті локальної спільноти, свята, акції, традиційні ритуали, культурний місцевий ландшафт, інші символи та дії, спрямовані на конструювання локальної політичної ідентичності, єдиної політичної спільноти [217].

В останнє десятиліття у контексті досліджень територіальних ідентичностей у політичній науці велика увага приділяється локальним

ідентичностям українських міст. Одним із типів колективної локальної ідентичності є ідентичність міста. Соціальна та множинна за своєю природою ідентичність місця має не тільки політичні властивості, але і характеризує політичну суб'єктність міста в загальнодержавному політичному процесі.

У цьому сенсі велике наукове та практичне значення має серія робіт науковців Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України: Т. Бевз, О. Зорич, М. Кармазіної, Н. Ротар, присвячених вивченню індивідуальних і колективних політичних ідентичностей у міських громадах українських міст.

Так, особливостям формування локальної політичної ідентичності Полтави присвячена робота О. Зорич «Політичні ідентичності в сучасній Україні: міська громада Полтави». Дослідження містить аналіз чинників впливу на конструювання політичних ідентичностей міста: історичних, етнічних, соціально-економічних, політичних. Особливе значення надається культурному фактору як у сучасній характеристиці його впливу, так і в історичній ретроспективі. У результаті дослідження автор приходить до висновку, що криза ідентичностей у міському суспільстві провокує кризу легітимності влади, активізацію протестних настроїв, зниження лояльності в політичних відносинах [85].

Політичні ідентичності міської громади Одеси досліджуються в монографії Т. Бевз: «Політичні ідентичності в сучасній Україні: міська громада Одеси» [9]. Авторка розглядає чинники формування політичної ідентичності мешканців Одеси, робить акцент на історичних, соціокультурних, релігійних, економічних факторах впливу на ідентифікаційні процеси в місті. Т. Бевз акцентує на партійних преференціях одеситів у період виборчих компаній у кінці ХХ – початку ХХІ століття, аналізує всю палітру політичних ідентичностей та їхню трансформацію під впливом сучасних тенденцій розвитку політичних процесів у країні та в одеському регіоні. Особливим маркером формування політичної

ідентичності, на думку автора, був феномен «Майдану», що показав європейську українську політичну ідентичність міста.

Важливим в контексті сучасних подій, соціально-політичної кризи на Південному Сході України має дослідження політичних ідентичностей м. Донецька М. Кармазіної, яке акумульовано в монографії: «Політичні ідентичності в сучасній Україні: міська громада Донецька» [92]. Авторка концентрує увагу на політико-історичних передумовах та сучасній політиці ідентичності регіональних політичних еліт та центральних органів влади з формування особливостей політичної ідентичності Донецька та донецького регіону взагалі. Науковець робить висновок, що боротьба еліт за «шахтарський ресурс» призвела до нездатності «до протистояння зовнішнім викликам, що унеможливило конструктивні політичні практики» локальної політичної спільноти [92, с. 228].

Заслуговує на увагу, у зв'язку з дослідженням локальних політичних ідентичностей, монографія Н. Ротар: «Політичні ідентичності в сучасній Україні: міська громада Чернівців» [218]. Основну увагу науковець приділяє трансформації електоральної культури мешканців Чернівців з кінця 1980-х – 1990-х рр. до сучасного періоду, де відслідковує ціннісне оновлення політичних ідентичностей в контексті євроінтеграційних прагнень чернівецької громади, партійну конкуренцію, трансформації політичних ідентичностей під час парламентських, президентських та місцевих виборів. Особливу увагу авторка приділяє соціокультурним вимірам формування політичних ідентичностей міста, політизації етнічних, мовних та релігійних факторів життя міста, його символічним ідентифікаторам.

Метою цих досліджень був аналіз формування та трансформації політичних ідентичностей міських громад під впливом різного роду факторів (історичних і сучасних), визначення їх особливостей та впливу на процеси консолідації у сучасній Україні [200].

Таким чином можна констатувати, що в українській науковій літературі оформлюється новий напрямок вивчення проблем політичної

ідентичності, пов'язаний із дослідженням особливостей локальних політичних ідентичностей українських міст, про що свідчить підвищення дослідницького інтересу до цієї проблеми.

Усе більшої популярності в українському академічному співтоваристві набувають різного роду урбаністичні дослідження, що мають безпосереднє відношення до локальних, в тому числі і політичних локальних ідентичностей.

Так, міські локальні ідентичності стали предметом досліджень в рамках студій історичної урбаністики. Наприклад, особливості специфіки локальної ідентичності міста Харкова досліджує в своїх роботах О. Мусієздова [146]. На основі дослідження «Харківська ідентичність: уявлення про місто та його історію як чинники ідентифікації», проведеного за підтримки Центру міської історії Центрально-Східної Європи в 2008-2009 рр., автор визначає фактори локальної ідентифікації харків'ян у різні періоди історії міста, образів міста у свідомості його жителів («уявна спільнота»). Вчений приходить до висновку, що в різний час, в залежності від необхідності, у контексті його унікальності, у суспільну свідомість впроваджувалися різні образи Харкова – від «вільного поселення» і «першої столиці» до «сучасного промислового, транспортного та культурного центру». Специфіка бренду міста залежить від об'єктивних факторів і суб'єктивного розуміння тих, хто цей бренд визначає, відіграє велике значення у локальній ідентифікації харків'ян, у конкуренції між містами і дає великий потенціал у розвитку різних сфер міста [146, с. 231].

Філософсько-урбаністичне дослідження особливостей ідентичності українських міст, рівень і типологію їх включеності в загальнонаціональний проєкт досліджує Г. Фесенко [262]. У роботі «Ідентифікація міст у національному проєкті: вітчизняний контекст урбаністики» авторка підкреслює, що сьогодні, як ніколи, дуже важливо з точки зору «громадянського підходу» та ліберальних цінностей досліджувати існуючі практики формування міських ідентичностей, їх ціннісні орієнтири, соціокультурні відмінності, механізми включення в національні проєкти.

Робота містить аналіз культурно-політичної специфіки локальної ідентичності українських міст, їх ментальних відмінностей. Показано, що міські громади можуть демонструвати відмінні стратегії по відношенню до національного буття, проявляти різні ціннісні орієнтації політичної консолідації [262, с. 44]. На думку авторки, місто є своєрідним «продуктом» синтезу громадсько-політичного сенсу та архітектурно-просторового ландшафту. Тому дуже важливо у ландшафті сучасних українських міст забезпечити просторові форми, які б були підґрунтям для формування національно свідомої особистості. Важливим також є розвиток національно-громадянських практик, які впливають на становлення громадянської позиції його мешканців місця, формування его національної політичної суб'єктності.

Великий науковий інтерес, у рамках нашого дослідження, представляє і антропологічна урбаністика, пов'язана із дослідженням впливу різного роду місцевих факторів на формування локальних ідентичностей. Показовою у цьому відношенні є робота О. Семенової «Локальна ідентичність та повсякденні практики мешканців Київського передмістя (на прикладі смт. Глевахи)» [224]. На основі польових матеріалів, у контексті повсякденних практик, в антропологічному і етнографічному зрізі у статті досліджено проблему формування локальної ідентичності київського передмістя Глевахи Васильківського району. Авторка застосовує комплексний аналіз дослідження локальної ідентичності з використанням традиційних соціально-психологічних підходів: емоційного, когнітивного, поведінкового, також аналізує базові компоненти локальної ідентичності, такі як сакральність ключового місця, загальні святкування (наприклад, День села), спільна робота (толока) тощо. Дослідження проводилися на основі інтерв'ювання жителів села і за допомогою включеного спостереження.

Так, дослідження емоційного компонента (емоцій, почуттів, настроїв) дозволило авторці визначити емоційну прихильність, почуття близькості жителів Глевахи по відношенню до соціального середовища, локальної спільноти, природи. Використання когнітивного компонента показало рівень

інформованості про територіальне співтовариство, політичне і соціально-економічне становище села, історію, способи повсякденного життя, місцеві традиції. Аналіз поведінкового компонента показав рівень готовності жителів Глевахи діяти для задоволення своїх потреб і вирішення спільних завдань локального співтовариства.

Результати дослідження на конкретному прикладі показали рівень територіально-просторової ідентифікації жителів смт Глеваха та механізми локальної ідентифікації, яка формується під впливом взаємодії індивідуального та колективного досвіду в рамках локального співтовариства.

У контексті нашого дослідження аналіз робіт урбаністичного спрямування корисний тим, що в цих роботах показані фактори та механізми формування різних аспектів локальних ідентичностей. Почуття «місця», усвідомлення себе частиною локального співтовариства суттєво впливає на формування спільних, у тому числі і політичних цілей, є основою моделювання особливостей локальної політичної ідентичності.

Таким чином, політична ідентичність є частиною соціальної ідентичності і тісно взаємопов'язана з іншими видами ідентичності. Аналіз наукової літератури українських авторів не тільки у політичній науці, а й у суміжних сферах гуманітарного знання, дає нам можливість застосування комплексного міждисциплінарного підходу у дослідженні локальної політичної ідентичності та дозволяє виділити кілька домінуючих напрямків:

– теоретико-методологічні підходи до дослідження локальних ідентичностей: концепції, характеристика основних категорій територіальних ідентичностей, методологія вивчення;

– проблеми формування локальних ідентичностей об'єднаних територіальних громад як необхідна умова їх ефективного розвитку: механізми, чинники, потенціал, практики;

– територіальні ідентичності у контексті становлення субсидіарної демократії, демократичної політичної культури;

– дослідження особливостей, факторів і механізмів формування локальних ідентичностей українських міст, їх соціокультурні відмінності і рівень включення у загальнодержавний процес.

У той же час, на нашу думку, багато проблем, пов'язаних із дослідженням локальних політичних ідентичностей, залишаються поки без належної уваги наукової спільноти в Україні. Перспективними і актуальними науковими напрямками у цьому контексті є:

– подальше вивчення зарубіжного досвіду формування локальних ідентичностей, можливостей його використання в Україні у контексті реформи децентралізації та підвищення ролі і відповідальності членів ОТГ у розвитку громади;

– роль соціального капіталу у формуванні локальної ідентичності, соціальної солідарності та відповідальності;

– дослідження локальної політичної ідентичності як чинника і ресурсу розвитку територій та ін.

Висновки до розділу 1

Дослідження локальної ідентичності передбачає вивчення кількох категорій, синтез яких формує зміст локальної політичної ідентичності. Родовою категорією дослідження є категорія «ідентичність», яка виступає предметом наукових пошуків багатьох соціально-гуманітарних наук: філософії, психології, соціології, політології, етнології, соціальної географії тощо, кожна з яких зробила свій внесок та сформувала своє бачення у визначенні смислових характеристик ідентичності, процесів ідентифікації, механізмів та факторів її формування. Ідентичність детермінується соціальним контекстом та є відображенням об'єктивної та суб'єктивної соціальної реальності. Пізнання ідентичності, як феномена, вперше зустрічається у філософських трактатах мислителів Стародавнього світу, проте до сьогодення розуміння її сутності викликає наукові

суперечки та дискусії. Сьогоднішня матриця наукових підходів свідчить про множинний і багаторівневий характер ідентичності сучасної людини, складну природу її формування та розвитку. Незважаючи на різницю у підходах та напрямках наукових досліджень, універсальним є розуміння ідентичності як самовизначення індивіда, його тотожність з індивідами чи групами людей на підставі інакшості, на відміну від інших індивідів та груп, дихотомію «Я – Він», «Ми – Вони».

Особливе місце у сучасних мультиідентичностях займає політична ідентичність, яку можна розглядати як самовизначення тотожності індивідів чи груп, виходячи із політичних поглядів та цінностей, з одними політичними лідерами, партіями та інститутами і дистанціювання від інших, як систему координат у політичному просторі. Визначаючи політичну позицію та політичну поведінку людей, політична ідентичність є суттєвим ресурсом суспільних змін, активно впливає на динаміку та траєкторію політичних трансформацій різного рівня спільнот.

Значний інтерес для сучасної науки представляють різні типи територіальних (локальна, регіональна, національна, глобальна) або просторово-територіальних ідентичностей, які дають можливість розглядати ідентичність ширше, включаючи різні види простору (політичного, соціального, культурного та ін.), як комплекс специфічних особливостей та цінностей, як ментальний конструкт-феномен, який характерний для тієї чи іншої території.

Важливу роль у структурі територіальної ідентичності посідає локальна ідентичність, яка, незважаючи на сучасні процеси глобалізації, зберігає своє значення та впливає на свідомість і поведінку локальних територіальних спільнот, виконує важливі в суспільстві функції. Локальна ідентичність є первинним рівнем просторово-територіальної ідентичності, вона пов'язана з місцем походження чи проживання, ідентифікацією з важливими для окремої людини особливостями культурного, соціально-економічного та політичного розвитку локального простору.

Аналіз функцій локальної ідентичності демонструє, що вона є важливим ресурсом розвитку локальних спільнот, містить потужний конструктивний потенціал громадських процесів, виконує низку важливих політичних функцій, а саме: впливає на процес легітимації політичного розвитку локального співтовариства; формує політичні цілі та базові цінності локальної спільноти; стимулює політичну та громадянську мобілізацію; сприяє розвитку політичної комунікації.

Локальна ідентичність формує специфічні політичні цілі, інтереси та цінності, які характерні для конкретної території, що свідчить про існування локальної політичної ідентичності. Маркером локальної політичної ідентичності є політичні вибори, підтримка тих чи інших політичних партій або рухів. Локальна політична ідентичність здійснює значний вплив на формування політичного локального простору, політичну поведінку мешканців локальної громади, розвиток політичних процесів та інститутів на місцевому та регіональному рівнях. Особливості політичних територіальних (локальних та регіональних) ідентичностей впливають на динаміку та розвиток політичних процесів та відносин усього суспільства у цілому.

Сьогодні тема локальних ідентичностей набуває в українських наукових студіях дедалі більшого інтересу. Актуалізація проблем локальної ідентичності пов'язана з багатьма процесами внутрішньої та зовнішньої політики в Україні. Суттєвим фактором підвищення наукового інтересу до локальних ідентичностей є реформа децентралізації в Україні, підвищення ролі об'єднаних громад у політичному та соціально-економічному житті українських регіонів та у загальнодержавному процесі у цілому. Велике значення має вивчення зарубіжного досвіду функціонування територіальних громад (особливо європейського, у зв'язку з курсом на євроінтеграцію) та використання локальних ідентичностей як ресурсу їх розвитку.

РОЗДІЛ 2.

КОНСТРУЮВАННЯ ЛОКАЛЬНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

2.1. Політика локальної ідентичності: стратегії, механізми та інструменти формування

Підвищення уваги до політики ідентичності на локальному рівні в Україні багато в чому пов'язане з реформою децентралізації та об'єднанням територіальних громад. Такі українські автори, як М. Бриль, О. Врублевський, О. Данчева, О. Євтушенко, А. Котенко, О. Сеїтосманов, М. Суслов, Я. А. Ткачук, Є. Чубаров та ін., наголошують, що локальна ідентичність, зокрема й у її політичному аспекті, є найважливішим ресурсом конструювання локальних територій, організуючим чинником політичного розвитку та соціально-економічних перетворень [18; 57; 114; 260]. Значення локальної політичної ідентичності у цих процесах обумовлено тим, що вона може здійснювати як консолідуючий вплив («Ми»), так і вплив із роз'єднувальним потенціалом («Ми – Вони») на міжособистісні та міжгрупові відносини всередині локальної спільноти, а також відносно інших, більш універсальних, спільнот різного рівня (регіонального, національного та ін.).

Консолідована локальна політична ідентичність сприяє продуктивному діалогу між владою та суспільством, владою та опозицією, є основою узгодження базисних основ із проблем розвитку локальної спільноти, забезпечує легітимність місцевих політичних інститутів. На думку Ш. Ейзенштадта, колективна ідентичність формує базис для солідарності, довіри та «внутрішньої рівності» [315, с. 139].

Виходячи з цього, формування консолідованої локальної політичної ідентичності є одним з першочергових завдань для органів місцевого

самоврядування, політичної еліти, політичних партій, громадських організацій та інших зацікавлених суб'єктів локальної спільноти.

При демократії політика локальної політичної ідентичності не передбачає авторитарне нав'язування ідентитетів, а ґрунтується на конструюванні та узгодженні політичних цілей, цінностей та норм локальної спільноти, консолідованого фундаменту розвитку, який би не суперечив загальнонаціональним політичним процесам, але враховував специфіку регіону та локальної території та був основою мобілізації членів спільноти для вирішення соціально-економічних і політичних завдань.

У попередньому розділі було зазначено, що під політикою ідентичності ми розумітимемо комплекс дій та практик суб'єктів політики, спрямований на публічне визнання сутності «Ми» по відношенню до «Інших» на основі певних ціннісних патернів з метою формування, підтримки чи визнання колективної ідентичності. Політика ідентичності в основному реалізується у гуманітарній та ідеологічній сферах (наприклад, через технології комунікації та символічної політики) [333], водночас, вона є доктринальною основою всіх інших політик, які пов'язані з іміджевою складовою держави або інших територіальних спільнот: державних, регіональних, локальних та ін. [213].

При формуванні локальної політичної ідентичності, держава як основний суб'єкт політики ідентичності, зберігає свою роль у цих процесах [239], володіючи такими інструментами, як політичні рішення у сфері символічної політики, всі види комунікацій, освіта, мовна політика, культурні наративи, політика пам'яті, міфи та інші інструменти формування, збереження та розвитку національної політичної ідентичності [118; 186].

Проте, локальний рівень припускає активне включення до політики ідентичності локальних політичних інститутів (органів місцевого самоврядування та виконавчої влади), політичних партій, діяльність яких направлено на локальний рівень, локальних політичних еліт, інститутів громадянського суспільства, лідерів громадської думки, локальних ЗМІ та інших суб'єктів місцевих соціально-політичних та економічних процесів.

Особливу роль відіграють локальні еліти, які у тандемі з іншими факторами (політичними та фінансово-економічними) визначають особливості регіонального (локального) політичного режиму, завдання та порядок денний місцевої політики [92, с. 156]. Так, дослідження вчених інституту ім. І. Ф. Кураса НАН України щодо процесів формування політичних ідентичностей у Донецьку, Полтаві, Одесі, Чернівцях та Чернігові показали, що політичні еліти локальних спільнот беруть активну участь у конструюванні локальних ідентичностей, значно зацікавлені у їх підтримці та розвитку [200].

Локальна політична ідентичність є частиною локальної ідентичності та тісно пов'язана з іншими локальними ідентичностями, соціальною стратифікацією індивідів, їх диспозицією у різних соціальних полях. Консолідована локальна ідентичність потенційно пов'язана з бажанням перетворень, покращенням соціально-економічного, екологічного, фінансового, інвестиційного «ландшафту» території, з прагненням впливати на владні законодавчі та виконавчі структури, мотивує політичні ідентифікації та є основою формування актуальної політичної локальної ідентичності, платформою для самоорганізації локальної спільноти.

Таким чином, чим більш виражена локальна ідентичність у членів спільноти, тим більше проявляється її політичний аспект, взаємозв'язок із політичною (законодавчою, управлінською, контролюючою) сферою, яка регулює суспільні територіальні відносини. При всьому різноманітті локальних політичних ідентичностей та ідентитетів у плюралістичному демократичному суспільстві, консолідація локальної спільноти передбачає і політичне узгодження основних цілей, цінностей, принципів та пріоритетів місцевої спільноти. Виходячи з цього, локальну політичну ідентичність ми розглядаємо у тісному взаємозв'язку з локальною ідентичністю загалом, як її найважливішу складову, ключовий ресурс соціальних перетворень. Тому є сенс зупинитися на політиці локальної ідентичності в цілому. Локальна політика ідентичності значним чином впливає на формування та

функціонування різних локальних ідентичностей, наприклад, політичних, соціокультурних, етнокультурних тощо, які співіснують одночасно у свідомості індивіда у певній ієрархії [4, с. 96; 18].

Як зазначалось у попередньому розділі, локальна ідентичність виконує ряд важливих для локальної спільноти функцій, у тому числі політичних, і виступаючи значущою складовою та ресурсом територіального розвитку, сприяє покращенню інвестиційного клімату, конкурентоспроможності у цілому [4, с. 96].

Політика локальної ідентичності, як і будь-яка політика, передбачає визначення цілей. Основною метою локальної політики ідентичності є формування сталої локальної ідентичності, яка стане базовою основою консолідації локальної спільноти щодо основних проблем та завдань розвитку, ціннісної складової модернізації території.

Політика локальної ідентичності, як соціальний проєкт, передбачає розробку моделі локальної ідентичності, стратегії та тактики її реалізації (планування конкретних кроків і дій). На нашу думку, основним суб'єктом політики локальної ідентичності є органи місцевого самоврядування та місцевої адміністрації, які мають спільно розробляти модель, стратегії реалізації та план конкретних заходів, залучаючи до цього процесу інші політичні інститути (політичні партії, політичну еліту) та громадськість. Таким чином, політика ідентичності на локальному рівні передбачає:

1. Розробку моделі локальної ідентичності із залученням усіх зацікавлених суб'єктів соціально-політичних процесів локальної спільноти, включаючи поряд із інститутами влади, політичні партії, громадські організації, локальну еліту, громадські організації, ЗМІ та ін.

2. Вироблення стратегії реалізації сформульованої моделі, загальних напрямків, визначення суб'єктів та механізмів здійснення.

3. Складання конкретного плану дій та заходів щодо формування, зміцнення та розвитку локальної ідентичності.

4. Включення запланованих заходів до стратегічного та поточного планів соціально-економічного розвитку локальної території.

Модель і стратегія локальної ідентичності повинні ґрунтуватися на принципах спадкоємності, підтримці з боку усіх верств населення, громадських організацій, місцевих еліт, партій. Враховуючи високий рівень сучасної конкуренції за людські ресурси, інвестиції та надання послуг, а також активну міграцію населення, модель локальної ідентичності повинна мати ексклюзивний характер та бути привабливим брендом як для громадян локальної спільноти, так і для більших територіальних утворень.

Політика ідентичності на локальному рівні спирається на колективну локальну ідентичність, її здатність конвертуватися у соціально-політичні процеси та практики. Конвертація соціальних ідентичностей у політичні відбувається під впливом багатьох факторів, поєднання яких призводить до політичної мобілізації локальної спільноти або окремих її груп. Серед причин підвищення політичної активності необхідно виділити, насамперед, проблеми соціального та економічного розвитку території (відсутність соціальної підтримки від місцевої влади, низький рівень життя населення, проблеми розвитку малого та середнього бізнесу, відсутність належної соціальної, медичної, освітньої, культурної та транспортної інфраструктури, екологічні проблеми та ін.). Джерелом політизації суспільного життя може стати корупція місцевої влади, проблеми незалежності суду та прокуратури, порушення прав і свобод громадян, а також інших принципів демократії, таких як політичний плюралізм суспільного життя, свобода ЗМІ, порушення демократичних процедур у період виборчих кампаній. Факторами політизації суспільного життя можуть стати етнокультурні та конфесійні проблеми, особливо вони характерні для полікультурних спільнот, де при номінальній рівності існує реальна нерівність, упередження та шовінізм [184].

Окремим фокусом можна позначити політичні проблеми та фактори, пов'язані з боротьбою за владу, її утриманням та функціонуванням, наприклад, низький рівень легітимності (або її відсутність) місцевої чи

регіональної влади, гостра боротьба між владою та опозицією, відсутність діалогу між владними структурами та локальним суспільством, авторитарний режим локального правління.

Рушійною силою політизації зазначених проблем можуть бути політичні партії та лідери у боротьбі за владу, локальні еліти, суспільно-політичні рухи та організації. Найбільш активними трансляторами політичної активності є локальні та регіональні ЗМІ, громадські організації, профспілки. Наприклад, екологічна громадська організація для вирішення своїх завдань може залучити громадськість, а може політизувати ці завдання і перевести їх у політичну площину, тому що для вирішення екологічних проблем потрібні політична воля та політичні рішення з боку місцевої влади, фінансові вливання. Особливо процес трансформації соціальних проблем у політичні, активізації політичної діяльності та процесів можна прослідкувати у виборчий період, коли у боротьбі за владу загострюються та політизуються всі суспільні сфери локального співтовариства.

Консолідована, стала та активна локальна ідентичність формує узгоджені цілі та цінності локальної спільноти, досягнення яких багато в чому залежить від політичної волі місцевих органів самоврядування та адміністрації, особливостей локальних політичних ідентичностей. Таким чином, політика ідентичності може розглядатися як політична практика колективних дій на основі солідарності з основних питань та проблем розвитку, загального соціального досвіду. Політика ідентичності спрямована як на формування колективного «Ми» локального співтовариства, так і на формування індивідуальних ідентичностей членів локального співтовариства. Наголосимо, що колективна локальна ідентичність не є простою сумою індивідуальних локальних ідентичностей. Вона набуває нових якостей та енергетики, властивої колективним формам.

Локальні політичні ідентичності через вибори впливають на формування органів місцевого самоврядування, функціонування політичних партій [83]. Синтез локальних політичних ідентичностей формує особливості

та характеристики колективної локальної політичної ідентичності, маркером якої є виборчий процес та політичні вибори, місцеві політичні ініціативи. Колективна локальна політична ідентичність визначає динаміку, напрямки та специфіку політичних процесів локальної спільноти, політичний імідж локальної території. Якщо конструювання колективної локальної ідентичності носить здебільшого узгоджений характер між суб'єктами політики ідентичності, то конструювання політичних ідентичностей на локальному рівні, так само, як і на національному чи регіональному рівнях, характеризується високою конкуренцією. Результат «боротьби за ідентичність» багато в чому визначає склад та сутність локальної влади.

Аналіз сутності та факторів формування локальної ідентичності (підрозділ 1.2.) показав, що традиційними трансляторами локальної ідентичності є географічні та історичні ідентитети локальної території, соціально-економічні особливості розвитку, етнокультурна та релігійна специфіка та ін. На формування політичної локальної ідентичності впливає сукупність специфічних чинників, які, у свою чергу, впливають на політичну свідомість і поведінку індивідів.

З погляду комплексного підходу, на основі синтезу примордіалізму, есенціалізму та соціального конструктивізму (ми підтримуємо думку Г. Коржова, що ці підходи не суперечать, а доповнюють один одного) [111, с. 35] можна виділити найбільш значущі фактори та механізми формування локальної політичної ідентичності. При цьому актуальними є як фактори національного рівня, так і регіонального, локального. На наш погляд, важливим фактором впливу, що детермінує процеси політичної ідентифікації локального рівня, є діючий політичний режим у державі [211, с. 86–87], частиною якого є локальна спільнота, а також особливості політичних процесів та відносин регіонального та місцевого рівня, зусилля локальних політичних та економічних еліт [103, с. 76–77]. Великий вплив на політичні ідентифікації всіх територіальних рівнів здійснює політична культура, включаючи її національні, регіональні та

локальні особливості [168]. Як вважають політологи, політичні психологи, етнополітологи та соціологи, зміст тотожності індивіда з іншими групами та індивідами у значній мірі обумовлений етнічними та релігійними факторами [94], соціальною приналежністю, соціальним оточенням, індивідуальними характеристиками психіки та когнітивними особливостями [150; 184; 186]. На локальні, особливо політичні, ідентичності впливає і географічне розташування локальної спільноти [116]. Так, жителі прикордонних регіонів зазнають значного впливу чинників, пов'язаних із субрегіонами сусідніх держав у політичному, соціально-економічному, історичному, етнокультурному, релігійному та навіть сімейному плані [4, с. 96]. Наприклад, якщо порівнювати політичні ідентичності різних регіонів України та локальних територій, що входять до цих регіонів, то можна констатувати значні відмінності в політичних уподобаннях (ставлення до політичних лідерів, партій, геополітичні орієнтації тощо) як індивідуальних ідентифікацій, так і колективних ідентичностей мешканців цих територій [40; 106; 179; 353]. Особливо яскраво регіональні відмінності політичних переваг проявляються на виборах різного рівня. Однак, як зауважує українська дослідниця О. Новакова, після 2014 р. конфліктні геополітичні орієнтації представників різних регіонів України щодо євроатлантичної інтеграції та вступу до НАТО дедалі більше зближуються та набувають консенсусного характеру [155, с. 101].

Певний вплив на політичні ідентичності локальних спільнот здійснюють, як і на всі суспільні процеси у сучасному світі, процеси глобалізації, формування глобального інформаційного та фінансово-економічного простору, взаємопроникнення культур, глобалізація способу життя, формування універсальних стандартів поведінки та соціальних норм. У той же час зберігається таке явище, як «глокалізація» - збереження ролі локального, глобально-локальна бінарність та гетерогенність ідентичності [6; 380].

Таким чином, формування політичних ідентичностей локальної спільноти відбувається під впливом факторів як глобального та національного характеру, так і на рівні регіону та локальної спільноти. Незважаючи на процеси глобалізації, локальні фактори продовжують відігравати велике значення в ідентифікаційних практиках локальної спільноти, оскільки пов'язані з місцем проживання чи походження, повсякденним життям і носять для людини екзистенційний та сакральний («почуття місця») характер [369; 378].

Сучасний соціальний конструктивізм характеризується різноманітним і ефективним набором механізмів, з яких формуються політичні ідентичності. Зупинимося на аналізі лише найбільш значних і дієвих, які активно застосовуються для формування локальних політичних ідентичностей.

Найважливішу роль у процесах політичної ідентифікації в інформаційному суспільстві відіграють різноманітні комунікації, у тому числі Інтернет та соціальні мережі (YouTube, Facebook, Instagram, Twitter, Telegram та ін.), за допомогою яких формуються ціннісні орієнтири у сфері політики, створюються (або руйнуються) стереотипи, впроваджуються установки, формуються іміджі інститутів, персоналій та територій [26; 276; 357]. Німецький дослідник М. Луман у своїй концепції суспільства підкреслює, що будь-які суспільні відносини неможливі без комунікацій [360]. У інформаційному суспільстві, наголошує автор, локальна структура формується за допомогою комунікативно-інформаційного центру [359]. Отже, можна дійти висновку, що у локальному співтоваристві комунікації відіграють не тільки роль інформаційного центру, але й виконують системоутворюючі функції локальної території, формують особливості політичної культури та способу життя.

Багатоаспектність поняття «комунікація» обумовлює існування великої кількості дефініцій цього поняття. Так, за підрахунками польської вченої Н. Валінської у 1975 році, лише в американській науковій літературі налічувалося біля 200 дефініцій поняття «комунікація» [169, с. 137].

Комунікація стосується майже всіх сфер життя суспільства, від економіки до політики. Дослідники виділяють три основні теоретичні напрями вивчення цього феномену: структурний, біхевіаристичний та культурний, кожен з яких синтезує кілька сфер людської діяльності [169, с. 137–138].

На думку німецького вченого Ф. Ратцеля, найважливішою для суспільства комунікаційною послугою є політична комунікація [379]. Відомим визначенням політичної комунікації є визначення Р.-Ж. Шварценберга, під яким розуміється процес передачі та циркуляції політичної інформації між частинами політичної системи, між громадськими системами та політичною системою, між політичними інститутами, громадськими групами та окремими індивідами [386, с. 42].

Політичні комунікації в локальному співтоваристві відбуваються на кількох рівнях: міжособистісному, міжгруповому, внутрішньогруповому, інституційному та ін. Наприклад, між жителями локальної спільноти, між місцевою спільнотою та локальними владними структурами, між національними партіями на локальному рівні, між локальними інституціями та виконавчими органами влади, між інститутами громадянського суспільства та локальною владою, між локальними елітами тощо. Такі комунікації формують і становлять горизонтальний територіальний рівень.

Крім того, сучасні технології дозволяють комунікувати членам локальної спільноти на вищих (по вертикалі) територіальних рівнях: регіональному, національному, міждержавному та глобальному.

Якщо мова йде про локальні політичні ідентичності, то насамперед, вона формується під впливом локальних комунікантів (місцевих владних інститутів, політичних лідерів та еліт, громадських організацій тощо), а також інших факторів (політичних, соціально-економічних, етнокультурних та ін.).

Завданням політичної комунікації в локальному співтоваристві є донесення до адресата (реципієнта) локальної спільноти за допомогою мови, жестів, символів на різних носіях, повідомлень, метою яких є вплив на

політичну поведінку адресата, створення певних образів, політичних символів та стереотипів у його свідомості, зокрема політичних локальних ідентичностей.

Політична комунікація значним чином спирається на технології та засоби масової комунікації, такі як преса, телебачення, Інтернет, радіо, які передають широкій масовій аудиторії необхідну інформацію. Відомий дослідник масових комунікацій Р. Харріс підкреслює особливу роль електронних комунікацій (телебачення, радіо) і називає їх «чарами в квадраті» [335]. Разом із друкованими ЗМІ, пише автор, вони формують колективну свідомість та колективну солідарність, цінності та стереотипи.

У контексті теми дослідження, цікава точка зору на функції масової комунікації американських авторів П. Лазарсфельда та Р. Мертона, які доводили, що масові комунікації виконують у суспільстві такі функції, як: надання статусу подіям та лідерам суспільної думки; визначення соціальних норм; функція «соціального наркотику», коли перегляд преси, теле-радіо створюють ілюзію причетності та замінюють реальні соціальні дії [355].

Французький соціолог П. Бурдьє у своїй статті «Про телебачення та журналістику», навпаки, підкреслює мобілізуючу роль телебачення в суспільстві, у тому числі й у процесах об'єднання людей у групи за запропонованими ідентитетами [298]. Враховуючи роль телебачення у суспільстві, підвищення його якості як джерела інформації, Національна рада з питань телебачення і радіомовлення в Україні у грудні 2020 року прийняла рішення по створенню локальних мультиплексів в 44 містах у 17 областях України. Метою такого рішення є перехід місцевих телеканалів на цифрове мовлення DVB-T2 [81].

Популярною в сучасному політичному дискурсі про роль масової інформації в суспільстві залишається спірна філософська концепція симулякрів Ж. Бодрійяра. У своїй роботі «Симулякри та симуляції» автор демонструє, що зростаючий потік інформації у світі дедалі більше створює

копії без оригіналу – симулякри, які впливають свідомість людей, поміщаючи їх у «паралельну реальність» [14].

Зазначені функції зберігають актуальність і в інформаційному суспільстві, проте їх можна доповнити функціями, розширення яких стало можливими завдяки безпрецедентному розвитку комунікаційних технологій, пов'язаних із розвитком електронних мас-медіа, зокрема Інтернет-комунікацій, що, в свою чергу, дало можливість для активізації зворотного зв'язку та сприяло переходу політичних комунікацій на новий інтерактивний рівень.

Так, українська дослідниця М. Остапенко наголошує, що політична комунікація в умовах інформаційного суспільства стає все більш віртуальною та міфологізованою, а політичне життя характеризується театралізацією та імітацією, що означає зростання її медійності, появу нових інтернет-суб'єктів (комунікаторів), інтерактивний характер [169, с. 143].

У цілому, розглядаючи значення масових комунікацій у формуванні локальних політичних ідентичностей, необхідно враховувати вплив різних моделей комунікацій на процеси ідентифікації. Так, на думку нідерландських дослідників Й. Бордвіка та Б. ван Каама сьогодні можна виділити кілька основних моделей руху інформації в процесі політичної комунікації (мовна, діалогова, консультаційна та реєстраційна), які взаємодоповнюють одна одну [291]. Однак, автори підкреслюють, що спостерігається тенденція до переходу від «мовної» моделі до моделей, які передбачають і спрямовані на зворотній зв'язок – «діалогової» та «консультаційної». На місцевому, локальному рівні інформаційних послуг ми можемо спостерігати дію як «мовних» моделей комунікації (наприклад, друковані ЗМІ, політична реклама), так і інших інтерактивних моделей (наприклад, у сфері публічної політики, у контексті соціального діалогу між владою та громадянським суспільством), які спрямовані як на донесення інформації до адресата, так і на отримання зворотного зв'язку від населення локальних співтовариств.

Вивчення впливу соціальних інтернет-мереж на політичні локальні ідентифікації показує, що вони відіграють велику роль у формуванні соціального капіталу, який конвертується у політичний капітал та політичні практики, у вигляді політичної мобілізації локальної спільноти інтернет-агентами, підтримки політичних партій та лідерів, організації акцій, впливу на рейтинги політичних інститутів, партій, лідерів на місцевому рівні [87].

Одним із впливових механізмів формування політичних локальних ідентичностей є технології інформаційної політики, політичної агітації та пропаганди національних, регіональних та локальних засобів масової інформації. В Україні функціонування ЗМІ регулюється Законами України «Про інформацію», «Про телебачення і радіомовлення», «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації» [71; 74; 77; 80] та іншими нормативно-правовими актами, в яких закріплено основні принципи інформаційних відносин в Україні та державної інформаційної політики, визначено види інформаційної діяльності.

Великий вплив на ідентифікаційні практики здійснюють регіональні та локальні ЗМІ, оскільки вони формують порядок денний політичного та суспільного життя локального співтовариства, генерують громадську думку, розуміючи ситуації та особливості місцевих проблем «зсередини», культивують ті чи інші цінності. Так, за даними дослідження, проведеного соціологічною компанією InMind «Ставлення населення до ЗМІ та споживання різних типів ЗМІ у 2018 році» основним джерелом новин в українців є, як і раніше, загальнонаціональні ЗМІ (99% – телебачення; 92% – інтернет-сайти; 92% – радіо; 58% – друковані ЗМІ). У той же час, порівняно з 2015 роком, спостерігається зростання популярності регіональних та локальних ЗМІ. Наприклад, зростання регіонального (локального) телебачення як джерела новин підвищилось з 43% до 45%; друкованих ЗМІ з 63% до 69%; радіо залишилося на тому самому рівні – 27%; а лідером

зростання популярності як джерела новин стали регіональні (місцеві) інтернет-сайти, увага до них зросла з 28% до 42% [129]. Таким чином, близько половини новин жителі регіонів та локальних спільнот отримують із місцевих ЗМІ і популярність їх як джерела новин невпинно зростає. При цьому від 42% до 60% респондентів відповіли, що основним контентом, який вони хотіли б бачити в місцевих ЗМІ – це місцеві новини.

У той же час, слід зазначити, що робота місцевих ЗМІ не завжди оцінюється як задовільна та яка відповідає запитам місцевої спільноти в отриманні інформації. Показовим підтвердженням цієї тези є результати опитувань 114 місцевих громадських активістів у низці українських міст (Дніпро, Херсон, Запоріжжя, Миколаїв та Харків) в лютому 2016 року, проведеного Інститутом масової інформації в рамках консультаційно-навчального проекту «Будуємо мости заради реформ і довіри» за підтримки Уряду Великої Британії. Згідно з дослідженнями, лише 6% громадських активістів не мали претензій до роботи місцевих ЗМІ. Основними вадами роботи місцевих ЗМІ активісти назвали: поверхнєве висвітлення тем, що піднімаються місцевими активістами (51%), викривлення інформації (41%). Крім того, проблемами місцевих ЗМІ було названо «вирвані з контексту фрази», «некоректне цитування», «пошук сенсацій» [65], «джинсу» (особливо в інтернет-виданнях) [244], «паркет» (ретрансляція офіційних прес-служб) [222] тощо.

Слід зазначити, що українська держава останнім часом приділяє значну увагу місцевим засобам масової інформації. Стимулом підвищеної уваги стали процеси децентралізації та необхідність переходу на Європейські стандарти якості забезпечення інформаційних та культурних потреб мешканців територіальних громад. Так, в 2019 році в Україні відбувається обговорення «Концепції підтримки та сприяння розвитку місцевих засобів масової інформації» [109], метою якої є підвищення рівня поінформованості, недопущення дезінформації та маніпуляції, свобода слова та інші стандарти комунікації, властиві для демократичного суспільства. Окремим напрямком

Концепції виділено завдання, пов'язані з комунікаційними та інтеграційними процесами у територіальних громадах, створення мовлення громад, що з нашого погляду, є важливим чинником формування локальних територіальних ідентичностей.

Загалом, незважаючи на наявні недоліки, локальні ЗМІ висвітлюють соціально-економічні проблеми, місцеві ініціативи локальної спільноти, формують почуття причетності до подій, що відбуваються, і виступають одним із основних факторів політичної соціалізації та конструювання «політичної картини» місцевої спільноти, джерелом політичних поглядів і цінностей [132].

Наприклад, найбільш популярними джерелами інформації про новини у Маріупольській громаді є телеканали МТБ, «Сигма», ТВ7, Громадське ТБ Приазов'я, газета «Приазовский рабочий», місцеві сайти: офіційний сайт Маріупольської міської ради) [171], офіційний сайт Маріупольської районної державної адміністрації [172], 0629-Маріуполь (сайт міста Маріуполя) та ін., з яких маріупольці дізнаються про головні новини регіону, міста, в них висвітлюється діяльність місцевої влади, громадських організацій, місцеві проблеми та ініціативи.

Найважливішою складовою політики ідентичності є символічна політика та символічний менеджмент, який представляє собою політичні технології, спрямовані на формування привабливого брендингу території та сталої локальної (у нашому випадку) ідентичності.

Можна виділити технології символічної політики, створені для покращення зовнішнього іміджу території, репутації центральної влади, залучення фінансових і людських ресурсів. І технології, метою яких є зміцнення внутрішньої локальної ідентичності, солідарності та згуртування місцевого населення, підтримка регіональної еліти, обраного соціально-політичного курсу.

Основу символічних ресурсів становлять історичні пам'ятні локальні дати, локальні символи, міфи, пантеони героїв, свята, місцеві традиції та

пов'язані з ними проекти з відтворення локальної ідентичності. Популярними способами «пожвавлення» інтересу до локальної історії, місцевої соціокультурної спадщини є проекти, пов'язані з «устародавненням» міст, конкурсні арт-проекти, створення нових пам'ятних меморіалів та пам'ятників, організація нових музеїв, культурних фондів, виставок, підтримка інститутів громадянського суспільства краєзнавством, популяризацією локальної історії, включаючи етнокультурні свята та традиції.

Наприклад, у Львові щорічно організовуються фестивалі та свята, наприклад, «Свято пампуха», «На каву до Львова», «Сиру та вина», новорічно-різдвяні свята, що мають символічний, патріотичний, інформаційний та економічний ефект (прибуток закладів громадського харчування, сплата туристичного збору, залучення інвестицій) [114, с. 48].

Особливе значення в символічній політиці відіграють етнографічні фестивалі (наприклад, фестиваль «Маланка-Фест», м. Чернівці; фестиваль гончарства, с. Опішне, Полтавська обл.; «Ніч в Луцькому замку», м. Луцьк та ін.) і історичні фестивалі (наприклад, «Середньовічний Хотин», м. Хотин; «Срібний Татош» смт. Чинадієво, Закарпатська обл.; «Русь пересопницька», с. Пересопниця, Рівненська обл., «Забави у княжому місті», м. Теремовля, Тернопільська обл. та ін.), що формують емоційні патріотичні настрої, відтворюють локальну ідентичність [2].

Завдання локальної символічної політики – сформувати власний локальний, автентичний символічний капітал, упізнаване «Ми». Наприклад, у міській топоніміці, згідно з Л. Мамфордом, для зміцнення та продукування спільних символів міста, єдиного міського простору та культури, формування спільних для міського соціуму образів, інтуїцій, асоціацій та ритму життя, велике значення мають назви вулиць та площ, збереження старих пам'яток та спорудження нових, встановлення меморіальних пам'ятних дощочок про значні для міста події та людей (антропотоніми). Таким чином, міський дизайн та семіотика формують загальні цінності та

моделі сприйняття, поведінки у міському середовищі, відомі ідентитети [356].

Істотними факторами посилення локальної ідентичності з територіальною спільнотою, місцевим патріотизмом є бренд території, логотипи, слогани, фірмовий стиль території. У науковій літературі розрізняють «бренд» та «брендинг». Українські дослідники О. Євтушенко, М. Суслов та С. Верба під брендом розуміють комплекс уявлень, ціннісних характеристик території, послуг, продукту як унікальних та особливих. Під брендингом автори розуміють діяльність зі створення та просування бренду [64, с. 633].

Сьогодні бренд є не тільки товарним знаком певного продукту, але все частіше використовується як бренд території, є частиною ефективної стратегії підвищення її конкурентоспроможності, привабливості та упізнаваності як для інвесторів, так і для її мешканців. Загалом бренд територіальної громади можна розглядати як стереотипний, позитивний імідж території, який побудований на її унікальності у порівнянні з іншими громадами, включає символічні маркери громади та асоціюється з комплексом ресурсів (соціально-економічних, людських, культурних тощо) громади. Таким чином, бренд локальної території, наприклад ОТГ, виконує низку найважливіших функцій: ідентифікації, соціальної комунікації, гарантії якості та відповідальності ОТГ як економічного суб'єкта [64, с. 634–635].

Так, загальновідомими в Україні та за кордоном є територіальні економічні бренди Львова, наприклад, Львівські плячки, Львівський круасан, Львівська майстерня шоколаду, Львівські наливки, що сприяють економічному, соціокультурному та історичному розвитку міста, підтримують локальну ідентичність [114, с. 49].

Яскравим та позитивним брендом Маріупольської громади є якір, що ллється у потоці сталі. Логотип міста відображає сильні та відомі сторони Маріуполя як морського порту та індустріального металургійного центру [251], визначено і слоган міста: «Маріуполь. Вартий твоєї уваги».

Крім того, Маріуполь – єдине місто в Україні, яке має власний шрифт, що відображає мультикультурність міста та грецьке коріння і походження [191]. Логотип міста має стилізовані грецькі літери «Р», «Л», «П» [16].

Сьогодні практично всі територіальні громади (особливо міські) в Україні мають свої логотипи та слогани [123]. Наприклад, здобули популярність та ідентифікуються з їхніми містами: логотип м. Львова – зображення п'яти веж міста (Ратуші, Вірменської церкви, вежі Корнякта, Латинської кафедри, церкви Святого Андрія) та його слоган «Львів: відкритий для світу»; логотип Вінниці схожий на історичний герб, що підкреслюється стилізованим шрифтом слогана: «Вінниця: місто ідей»; логотип Одеси - якір сонячного кольору та слоган «Одеса: море вражень» та ін.

Ефективною технологією символічної політики є міфотворчість, створення локальних історичних та сучасних міфів [228], які зміцнюють у свідомості населення почуття гордості за свою історію, сучасні події та героїв, стійкий феномен колективного «Ми» в патріотичному розумінні, позитивного, а іноді й романтичного, образу території, сприяє єднанню території та свідомості в конструкті «уявної» локальної спільноти [333]. Прикладами місцевих міфів можуть бути міф про хазарське походження міста Києва або міф про походження міста Харкова від тюрксько-половецького князівства Шарукань [271, с. 162] тощо.

Численними цікавими легендами і міфами насичена історія Маріуполя [53–54], які передаються від покоління до покоління, наголошують на унікальності міста, зберігають інтерес до його самобутньої історії, формують локальну соціокультурну ідентичність. Однією із популярних легенд є легенда про заснування міста, його грецьке походження [105]. Великі дискусії у місцевих краєзнавців викликає тема щодо назви міста. Одні вважають, що назва пов'язана з морем («місто біля моря»), яке дали перші грецькі переселенці з Криму, інші наполягають, що Маріуполь названо на честь дружини Павла I, (при хрещенні отримала ім'я

Марія Федорівна) її небесною покровителькою була свята Марія Магдалина, треті стверджують, що ім'я міста було пов'язане з Пресвятою Дівою Марією [147]. У будь-якому разі маріупольці про своє місто з любов'ю кажуть: «Місто Марії». Популярними міськими міфами також є: «таємниця кургана Дід», про «козацькі скарби на теренах Маріуполя», про священномученика Харлампія, легенди про красуню Азу, про «Арку бажання», про кохання лицаря-козака і красуні Домахи та ін. Приводом згадати міфи та легенди свого міста чи громади часто є пам'ятні дати, присвячені ним наукові конференції та громадські дискусії у ЗМІ, у місцевих блогах. Наприклад, підвищений інтерес до історії Маріуполя був пов'язаний із 240-річчям міста у 2018 р.

На думку німецького соціолога, дослідника політичних міфів А. Дернера, сенс символічної політики полягає у нарощуванні символічного капіталу, що розуміється автором як «влада називати», тобто інтерпретувати, називати та визначати сенси [312]. Значення символічної політики, на думку Дернера, полягає в нарощуванні «влади називати», у задоволенні спільноти в політичній орієнтації та сенсі політичної ідентифікації, у легітимації (або делегітимації) існуючої влади, тобто конвертації символічного капіталу в політичний.

Символічна політика обмежується рамками існуючої політичної культури, яка інтерпретує політичні зразки, навички та настанови. На думку К. Гуржи, конструктивістський характер міфів дозволяє їх використовувати у політичному прогнозуванні та плануванні [43, с. 15].

Міфи за всіх історичних часів були дієвим механізмом впливу на політику, «конструювання політичних процесів». Але підвищенню значення міфів у сучасній політиці сприяють, на думку С. Ростецької, масовізація політики та сучасні медіатехнології, які дозволяють створювати, підтримувати та поширювати міфи [216]. Регіональний (локальний) міф, як вважає С. Ростецька, це сформований на основі колективної пам'яті погляд на територію, як на унікальну, яка має своїх героїв, унікальну історичну та

культурну спадщину та самобутній менталітет. Актуальні для регіональної (локальної) еліти міфи завжди підтримуються елітою як інструмент легітимації своєї влади та посилення власних позицій.

Авторка визначає такі функції політичних міфів на регіональному (локальному – авт.) рівні, як: конструювання реальності; легітимація та утримання влади; позиціонування території на регіональному та національному рівні; формування унікального бренду; консолідуючий, регулюючий та мобілізуючий потенціал; легітимація регіональної (локальної – авт.) ідентичності [216, с. 46–47].

А. Дернер, розглядаючи політичний міф у різних площинах робить акцент на змістовності та визначає наступні функції міфів: конструювання змісту, управління змістами, фатична функція (підтримка та включення до комунікаційних процесів), мобілізація населення, згуртування спільноти, функція рефлексії [312].

Таким чином, політика локальної ідентичності спрямована на формування стійкої локальної ідентичності, яка стане базисною, ціннісною основою консолідації локальної спільноти щодо основних проблем розвитку території. На нашу думку, політика локальної ідентичності має бути однією з пріоритетних політик місцевих органів влади, що передбачає: розробку моделі локальної ідентичності; вироблення стратегії її реалізації; складання конкретного плану дій та заходів; включення політики ідентичності до поточних та перспективних планів розвитку локальної території; залучення до її реалізації всіх стейкхолдерів (політичних партій, місцевих еліт, ЗМІ, громадських організацій тощо).

Політична локальна ідентичність є частиною соціальної локальної ідентичності, тісно взаємопов'язана з іншими видами локальної ідентичності: соціокультурною, етнокультурною та ін., які знаходяться у певній ієрархії у свідомості індивіда.

Формування локальної політичної ідентичності відбувається внаслідок впливу кількох взаємопов'язаних та взаємообумовлених процесів:

1. Формування сильної локальної ідентичності (колективної та індивідуальної) та її конвертація, під впливом соціально-економічних та політичних факторів, у політичну площину.

2. Формування індивідуальних політичних ідентичностей мешканців локальної території під впливом трансляторів політичної ідентичності, соціально-економічних та політичних факторів.

3. Формування колективної локальної політичної ідентичності, як громадського вибору спільних цілей та цінностей, та її вплив на політичні територіальні ідентифікації та суспільно-політичні процеси локальної спільноти.

2.2. Формування соціального капіталу як основа політичного узгодження в локальній спільноті

Соціальний капітал - один із найважливіших чинників формування консолідованої локальної ідентичності. Основою формування соціального капіталу локальної спільноти є довіра на горизонтальному та вертикальному рівнях комунікацій, соціальні зв'язки, засновані на солідарності, взаємодопомозі, обов'язковості та лояльності, розвиток яких впливає на формування локальної ідентичності, силу локальної міжособистісної та міжгрупової взаємодії, згуртованість та самоорганізацію населення.

Локальна ідентичність здійснює взаємний вплив на політичні ідентифікації членів територіальної громади (як це було показано в підрозділі 2.1.), за певних обставин формує політичні уподобання та визначає електоральну поведінку мешканців громади [341]. Таким чином, розвиток соціального капіталу в територіальній громаді допомагає не лише формуванню позитивної локальної ідентичності, але й сприяє політичній консолідації індивідів та груп, політичному узгодженню суспільних інтересів на основі загальних норм, цінностей та завдань розвитку.

У науковій літературі існує багато підходів до визначення сутності соціального капіталу, що залежить від сфери наукового пошуку та предмета дослідження. З'явившись у економічній науці як ресурс накопичення, сьогодні, соціальний капітал розглядається (поряд із людським капіталом) у соціології, політології, психології, культурології та інших соціальних науках як властивість неформальних зв'язків, здатність до самоорганізації та розвитку. При цьому, як підкреслює один із найвідоміших дослідників соціального капіталу Дж. Коулман, фізичний капітал можна відчувати, людський – менш відчутний, а соціальний – ще менш відчутний через те, що проявляється у взаємовідносинах індивідів [308].

Першим визначення соціального капіталу як феномена надав американський публіцист Джеймс Коулман. Однак ідея соціального капіталу з'являється в роботах мислителів значно раніше і знаходить відображення у роботах Алексіса де Токвіля, Макса Вебера, Еміля Дюркгейма як полеміка з постулатами класичної політекономії.

На думку американського політолога Д. Фарра, історія концепту соціального капіталу пов'язана з роботами американських авторів Л. Д. Ганіфан (1916 р.) та Д. Джейкобз (1961 р.) [320]. Саме Ліда Ганіфан почала вперше використовувати термін «соціальний капітал» у своїх роботах [334].

На думку німецького вченого М. Цвінгенбергера, сучасне розуміння соціального капіталу відрізняється від капіталу людського (який пов'язується з особистістю, її знаннями, здібностями та вміннями) та базується на соціальних зв'язках та відносинах [397]. Класиками теоретичних досліджень соціального капіталу вважаються французький соціолог і філософ П. Бурдьє, американський соціолог Дж. Коулман, американський філософ і політолог Р. Патнем і американський філософ і політолог Ф. Фукуяма. Роботи зазначених авторів, в яких закладено основи сучасних підходів та наукових дискусій навколо цього феномену, зберігають свою актуальність та

значущість для теоретичних розробок проблем формування соціального капіталу в суспільстві.

Наукові праці зазначених авторів щодо проблеми соціального капіталу, механізмів його формування, форм і ступеню впливу на всі сфери суспільного життя дуже важливі для визначення ролі соціального капіталу в політичній рівновазі територіальних громад. Саме тому, щоб визначити вплив соціального капіталу на формування локальної ідентичності і політичну стабільність локального співтовариства, є сенс детально розглянути роботи цих учених.

Концепцію соціального капіталу П. Бурдьє було описано у роботах «Ескіз теорії практик» (1976 р.) [293], «Форми капіталу» (1983 р.) [297] та ін. Згідно з поглядами П. Бурдьє, соціальний простір багатомірний і поділяється на автономні соціальні поля, структурується з урахуванням різних видів капіталів: економічний капітал охоплює матеріальні блага з урахуванням права власності; культурний капітал з'являється в процесі соціалізації, здобуття освіти, виховання та може бути представлений як у вигляді культурних цінностей (картин, інструментів), так і у вигляді навичок у певних видах мистецтва, підтверджених атестатами та дипломами; соціальний капітал представлений стійкою мережею інституалізованих відносин та знайомств та органічно пов'язаний із соціальною стратифікацією [297]. На думку Бурдьє, ресурси соціального капіталу залежать від соціального статусу, який, в свою чергу, залежить від обсягу та якості капіталу. І якщо обсяг капіталу залежить від кількості, то якість характеризується комбінацією економічного, культурного і соціального капіталів, що в сукупності визначає систему диспозицій агента – *habitus*. Соціальний капітал, за Бурдьє, є приватним благом на основі особистих відносин та знайомств, які (разом з економічним та культурним капіталом) дозволяють акторові належати до певної групи. Соціальний капітал має ефект самопомноження («мультиплікативний ефект») і впливає на інші форми капіталу [295].

У цілому нині, П. Бурдьє розглядає капітал як ресурс, наявність якого забезпечує соціальне визнання, перевагу та ієрархію статусів. Капітал має тенденцію примножуватися, накопичуватися і може перетворюватися на інші форми капіталу. Головну роль в цих процесах відіграє економічний капітал, який є основою інших типів капіталів [297].

Найважливішою характеристикою соціального капіталу вважається здатність індивідів та груп людей до спільних дій на основі довіри, ustalених норм поведінки та розвинених соціальних мереж (комунікацій між людьми та соціальними структурами). Аналізу цих компонентів соціального капіталу та його впливу на розвиток суспільства присвячені роботи Р. Патнема «Щоб демократія спрацювала. Громадянські традиції у сучасній Італії» [337], «Демократія в дії: еволюція соціального капіталу в сучасних суспільствах» [376] та ін.

На прикладі вивчення історичного розвитку південних і північних районів Італії, Патнем доводить наступну закономірність: в тих районах, де історично розвинена громадянськість та соціальний капітал, де активні громадяни залучені до управління на основі довіри, горизонтальних зв'язків, солідарності, співробітництва та чесності, управління виявляється більш ефективним, економіка розвивається швидше, порівняно з районами, де панують ієрархічно-клієнтельні відносини, де відсутні традиції довіри, зацікавлення та участі громадян в управлінні та громадському житті.

Вивчення досвіду розвитку районів Італії та інших держав дозволило Патнему зробити низку найважливіших висновків щодо формування соціального капіталу та його впливу на економічне, соціальне та політичне життя суспільства, які, на наш погляд, можна змоделювати таким чином [377]:

1. Добровільна співпраця швидше відбувається у суспільствах, які історично успадкували традиції, принципи, норми взаємності та громадянської залученості.

2. Соціальний капітал формує потяг до співробітництва та відрізняється (як і інші форми капіталу) тенденцією до зосередження.

3. Соціальний капітал є зазвичай загальним надбанням, тоді як інші форми капіталу належать приватним особам.

4. Довіра є ключовою складовою буквально кожної угоди, тому нестача довіри є причиною економічної відсталості.

5. Довіра – це «змащення» співробітництва між законодавчою та виконавчою владою, політичними партіями, найманими працівниками та менеджерами, приватними фірмами тощо.

6. Норми взаємності та структури, пов'язані з громадянським залученням, перетворюють особисту довіру на довіру соціальну.

7. Норми, які підтримуються та впроваджуються, сприяють взаємодії. Однією із найважливіших норм є взаємність, реалізація взаємних очікувань, обмін рівноцінними послугами.

8. Взаємність, довіра та достовірна інформація про партнерів посилюють структуру особистих контактів.

9. Будь-яке суспільство, незалежно від системи, складається з міжособистісних комунікацій. Горизонтальні об'єднують людей, переважно, рівних за статусом, вертикальні – характеризуються асиметричними відносинами і об'єднують нерівних людей.

10. Щільність осередків громадянської залученості підвищує взаємодії сьогодні та в майбутньому, формує здорові норми взаємності у майбутньому, сприяє спілкуванню між людьми, прямим та непрямим комунікаціям.

11. Горизонтальні взаємозв'язки сприяють взаємодії всередині групи, але завдяки структурам громадянської залученості переходять на рівень усього суспільства, зміцнюють співпрацю та взаємодію всього суспільства. Отже, що більше структур громадянської залученості горизонтального рівня, тим успішнішим є громадське управління.

12. Соціальний капітал сприяє розвитку політики та економіки. Норми взаємності, довіра та добровільна співпраця відтворюють та живлять одна

одну, стають атрибутом суспільної системи, сприяють економічному процвітанняю.

13. Соціальна здатність співпрацювати та взаємодіяти заради спільних інтересів є фундаментальною основою громадянського суспільства, що генерує соціальний капітал, відображається на всіх сторонах суспільного життя. Такий суспільний договір має моральний, а не правовий характер.

14. Для політичної стабільності, економічного прогресу та ефективного правління соціальний капітал відіграє важливішу роль, ніж інші форми капіталу.

15. Громадянське суспільство має глибоке історичне коріння, проте трансформація інститутів може впливати на політичну практику. Зрушення у сфері форми спричиняють зміни неформальних практик і цінностей. «Створення соціального капіталу – нелегка справа, але це ключ до того, щоб демократія спрацювала» [377, с. 228].

Концепція соціального капіталу Дж Коулмана сформульована у роботах «Капітал соціальний та людський», «Основи соціальної теорії» тощо [307–308]. Найбільш повно і в узагальненому вигляді концепція соціального капіталу розглянута в роботі «Капітал соціальний та людський», в якій автор визначає функції та властивості соціального капіталу як ресурсу для людини [308]. Вчений підкреслює дві загальні властивості соціального капіталу: 1. Він охоплює кілька соціальних структур. 2. Полегшує дії усередині структури для осіб чи корпорацій. Як і інші форми капіталу, соціальний капітал продуктивний, сприяє досягненню цілей, яких без нього досягти неможливо. Соціальний капітал характеризує структуру зв'язків між особами, організаціями, усередині організацій.

Дж Коулман наводить кілька показових прикладів різних форм соціального капіталу. Перший приклад стосується ринку оптової торгівлі алмазами. Так, для обговорення ціни продавець віддає потенційному покупцеві мішечок з алмазами (вартість яких може сягати сотень тисяч доларів) для їх дослідження без страхування товару (на випадок, якщо алмази

будуть замінені на підроблені або гірші за якістю) та інших формальностей. Такий вільний обмін товаром для експертизи є визначальною умовою функціонування алмазного ринку, без якої робота ринку значно б загальмувалась, підвищилася б трудомісткість, додалися б витрати на страхування, ринок став би менш ефективним. Дане торгове співтовариство дуже замкнене, практично закрите за етнічними, сімейними зв'язками та частотою угод. Прикладом може бути Нью-Йоркський ринок оптової торгівлі алмазами, який контролюється євреями, що проживають у Брукліні. Шлюби тут укладаються усередині спільноти, сім'ї відвідують одні й ті самі синагоги. Тісні сімейні зв'язки та релігія створюють впевненість щодо операцій на ринку та спрощують трансакції купівлі-продажу. Якщо котрийсь член спільноти захоче замінити коштовний камінь або вкрати, він буде позбавлений усіх цих суспільних зв'язків. Таким чином, соціальний капітал є основою ефективного функціонування даної структури [308].

Інший приклад, наведений соціологом, демонструє, як відвідування одних і тих самих шкіл, церкви, проживання в спільних кварталах вплинули на появу радикальних ідей у таємних студентських гуртках Південної Кореї у 1986 році. Члени гуртків ніколи не зустрічаються, а підтримують зв'язок між собою через своїх представників. Автор наголошує, що спільний простір та ідеї стають основою появи соціального капіталу та солідарності. Такий найменший осередок організації, на основі створеного соціального капіталу, є дуже ефективним, на думку автора [308].

Наступний приклад стосується соціального капіталу у розрізі міст. Так, сім'я з шістьма дітьми пояснювала їхній переїзд із американського Детройта до Єрусалиму тим, що в Єрусалимі їхні діти більш вільні, батьки можуть їх відпустити самих гуляти у міському парку, восьмирічний син відвозить особисто свого шестирічного брата до школи на міському автобусі. При цьому мати дітей спокійна за них, оскільки структура норм, що склалася в Єрусалимі, гарантує, що її діти будуть під наглядом дорослих, які будуть

поруч. Тобто в Єрусалимських сім'ях склався певний соціальний капітал, якого немає у мегаполісах США [308].

Прикладом формування та функціонування соціального капіталу, на думку Дж. Коулмана, можуть бути відносини на деяких ринках, які можна розглядати як корпорацію торговців, які володіють певним соціальним капіталом, величина якого залежить кількості взаємозв'язків. Коулман наводить приклад ринку Ель Халілі в Каїрі, де складно визначити чіткі межі торгового простору продавця, тому що у власника магазину зі шкіряними виробами можна купити і коштовності (з іншої крамниці) та товари інших торговців, здійснити обмін валюти тощо, що передбачає люб'язності у відповідь з боку інших продавців [308].

Таким чином, робить висновок автор, соціальний капітал має цінності економічного та неекономічного характеру.

Дж. Коулман порівнює людський та соціальний капітали і приходить до висновку, що людський капітал формується через внутрішню трансформацію індивідів, набуття ними навичок, знань та здібностей. Соціальний капітал пов'язаний із надбанням соціальних зв'язків та відносин, які полегшують діяльність індивідів. Він менш відчутний, порівняно з фізичним та людським капіталом, але також полегшує виробничу діяльність через повну надійність та довіру.

Дослідник визначає кілька форм соціального капіталу. Наприклад, «ти – мені, я – тобі» або «люди завжди щось роблять один для одного» та ін. Форми соціального капіталу, вважає Дж. Коулман, характеризують два елементи: 1. Надійність соціального середовища та довіри (наприклад, високий ступінь довіри в касах взаємодопомоги у Південно-Східній Азії). 2. Соціальні структури та актори відрізняються соціальною організацією, ступенем роз'єднаності чи взаємозв'язку.

Проблеми, пов'язані з формуванням соціального капіталу, розглядає Френсіс Фукуяма у своїй роботі «Соціальний капітал» [325, с. 98–112]. Автор визначає соціальний капітал як сукупність неформальних правил та норм, які

розділяються членами групи, що дозволяє їм взаємодіяти. «Змащенням» такої взаємодії є довіра між членами групи. Фукуяма підкреслює, що наявність спільних цінностей і норм, само по собі не формує соціальний капітал, тому що останні можуть виявитися хибними (як, наприклад, у мафіозних структурах). Йдеться про такі цінності як чеснота, правдивість, взаємність та обов'язковість [325, с. 98–99]. За допомогою формальних норм можна створити успішно функціонуючі групи на основі формальних правил, проте наявність неформальних норм забезпечує зниження транзакційних витрат, сприяє новаторству та внутрішньогруповій адаптації [325, с. 101].

Користь соціального капіталу відноситься не тільки до економічної сфери. Соціальний капітал має вирішальне значення для формування громадянського суспільства, груп та асоціацій громадян для відстоювання власних інтересів.

Ф. Фукуяма порушує питання щодо вимірювання соціального капіталу. Вчений приходять до висновку, що виміряти рівень взаємовідносин дуже складно через те, що статистика про об'єднання громадян (клубів, партій, гуртків, асоціацій тощо) та індекси політичної участі (у виборах, акціях тощо) не дають повної картини взаємовідносин та довіри у групах, тому необхідно розглядати сутнісні особливості спільних дій [325, с. 102–107]. Легше, на думку автора, зафіксувати дефіцит соціального капіталу за рівнем злочинності, числом наркоманів, за ступенем ухилення від податків та інших соціальних дисфункцій, що свідчить про відсутність соціального капіталу. Крім того, соціальний капітал, за аналогією зі звичайним, розподіляється в суспільстві нерівномірно, існують верстви, здатні до самоорганізації та вогнища крайньої атомізації [325, с. 108]. Соціальний капітал не передається у спадок, але постійно створюється у повсякденному житті індивідами та фірмами.

Фукуяма пропонує матрицю норм, що генерують соціальний капітал: ієрархічні, раціональні, спонтанні, ірраціональні, кожна з яких складається з комплексу норм і правил, що скріплюють суспільства [325, с. 106]. Автор

звертає увагу на закономірності формування соціального капіталу, які описує у своїх роботах Еліно́р Остро́м: стихійний порядок можливий лише за наявності певних умов; для формування норм необхідні межі групового членства; важливе значення має повторюваність взаємодії; встановлені норми конститууються у загальну культуру; велике значення мають первинні установки, які поділяють члени групи; неформальні соціальні норми можуть відображати домінування однієї групи над іншою [325, с. 107].

Крім того, Фукуяма наголошує, що стихійне відтворення соціального капіталу може бути у невеликих, стабільних групах, чисельністю до сотні чи тисячі осіб. У найбільш населених спільнотах відтворення соціального капіталу можливе лише за наявності стійкої політичної системи та міцного правопорядку. Автор наголошує на тому, що важливу роль у формуванні соціального капіталу, у формуванні неформальних норм соціального життя відіграють такі фактори, як: формальні закони, релігія та сім'я [325, с. 108–110].

Одним із важливих компонентів соціального капіталу, основою ефективної співпраці, В. Фукуяма вважав взаємну довіру. У своїй роботі «Довіра: соціальні чесноти та шлях до процвітання» автор пояснює, чому довіра ґрунтується на культурі і є основою процвітання та економічного зростання [326]. Спираючись насамперед на економічне середовище та економічні структури, Фукуяма показує, що довіра, як культура взаємовідносин і соціальна навичка, зменшує витрати на працю, здійснення контролю, моніторинг безпеки, сприяє економічному розвитку, підвищенню конкурентоспроможності як окремих корпорацій, так і суспільства в цілому. Довіра, як підкреслює автор, є ключовою характеристикою прогресивного, розвиненого суспільства, проявляється на індивідуальному та громадському рівні (стосовно держави та інших інститутів). Рівень довіри у суспільствах визначає можливість їх самореалізації, а економічний успіх є нагородою за внутрішню гармонію та культуру довіри.

Слід зазначити, що сутність соціального капіталу та його вплив на розвиток суспільства активно досліджується і українськими вченими, особливо в контексті проблем розвитку громадянського суспільства в Україні та реформи децентралізації, успіх якої багато в чому залежить і від людського, і від соціального капіталу. Так, сутність, елементи, джерела формування соціального капіталу досліджуються В. Буркинським та В. Горячуком [22], А. Гриненко та В. Кирилюком [39], О. Дем'янчуком [45], О. Іщенко [91], О. Кізіловою [97] та ін. Проблеми довіри як основи соціального капіталу аналізуються в роботі О. Кожем'якіної [104]. Соціальний капітал, у контексті трансформаційних процесів в Україні, формування громадянського суспільства, є предметом дослідження О. Грішньої [41] та Г. Дмитренко [51]. Проблеми формування соціального капіталу в організації досліджено у роботах О. Болотової [15] та Н. Мазіної [127].

Підсумовуючи вищесказане, з урахуванням класичних і сучасних концепцій соціального капіталу, можна зробити наступні висновки:

1. Соціальний капітал формується історично, але це не означає, що у суспільствах, де він не успадковується або дуже слабкий, соціальний капітал не здатний до розвитку. Трансформація соціальних інститутів та їх форм сприяє змінам у суспільних практиках, створює умови для формування соціального капіталу та затвердження нових цінностей.

2. Соціальний капітал характеризується якістю взаємодій та взаємовідносин між людьми, групами (і всередині груп), організаціями (і всередині організацій) та інститутами на основі горизонтальних та вертикальних комунікацій. Розвиток соціального капіталу залежить від становлення у суспільстві таких норм як солідарність, взаємодопомога, чеснота, правдивість, взаємність та обов'язковість.

3. Основою соціального капіталу є довіра: на індивідуальному, груповому та суспільному рівні. Довіра полегшує всі види взаємодії у всіх сферах і є основою співпраці, взаємності, лояльності, солідарності. Довіра

сприймається як «змащення» співробітництва між інститутами влади, між політичними партіями, приватними фірмами та іншими громадськими структурами.

4. Соціальний капітал має властивість мультиплікатора: чим його більше у взаємодії індивідів, груп у суспільстві загалом, тим швидше він розвивається і активніше підтримується. Соціальний капітал може перетворюватися на інші форми капіталу: економічний, людський, культурний, політичний, інституційний.

5. Найважливішою характеристикою соціального капіталу є громадянська залученість, участь громадян в управлінні, зацікавленість громадян співпрацювати у суспільному житті.

6. Ключовою властивістю соціального капіталу є здатність індивідів та груп до спільних дій для досягнення своїх інтересів. Соціальна здатність співпрацювати та взаємодіяти є основою формування громадянського суспільства, що позначається на всіх сферах суспільного життя.

7. Соціальний капітал полегшує діяльність індивідів, будь-яких структур та суспільства в цілому, сприяє економічному розвитку, успішному управлінню та політичній стабільності.

Визначити якість взаємодії в суспільстві дуже важко, однак на основі таких показників як довіра, індекс благополуччя, розвиток інститутів громадянського суспільства, рівень громадянської та політичної участі, ступінь конфліктності та інших показників, що характеризують соціальну залученість громадян, можна судити про ситуацію в цілому та тенденції розвитку соціального капіталу на певній території та у суспільстві в цілому.

Динаміку формування соціального капіталу в Україні, його взаємозв'язок із суспільними практиками демонструють соціологічні дослідження.

Основою формування соціального капіталу у суспільстві та локальних територіях є довіра у взаємовідносинах між окремими індивідами і всіма структурними елементами суспільства. Тривалий період авторитарності,

колективізація, голодомор та інші експерименти радянського періоду призвели до змін у природній ментальності українців, зміцнили «совковий» патерналізм у свідомості більшості громадян, призвели до втрати здатності до самоорганізації та самоврядування. На думку українських вчених О. Резніка та О. Козловського, одним із факторів відчуження українців від політичних інститутів є тривале перебування українських земель під пануванням інших держав [209, с. 260]. І якщо побудувати сучасну інфраструктуру в територіальних громадах і прийняти демократичні закони та інші законодавчі акти, що регулюють взаємини в суспільстві, можна за відносно короткий період, то для зміни свідомості людей, формування норм довіри в суспільстві потрібен більш тривалий час [209, с. 260].

Труднощі трансформаційного періоду, кризи у всіх сферах суспільства (політичної, економічної, соціальної, державно-управлінської та ін.) сформували стан соціальної напруженості та конфліктності в суспільстві, сприяли зниженню рівня довіри до центральних та місцевих органів влади [260, с. 79–80].

Низький рівень довіри до центральних органів влади протягом усіх років незалежності підтверджується соціологічними дослідженнями Інституту соціології НАН України [258]. Так, середній бал довіри за 5-бальною шкалою до Президента з 1994 по 2021 роки не змінився і становить – 2,3 бали. Довіра до Верховної Ради знизилася з 2,3 балів у 1994 р. до 2,00 балів у 2021 р. Рівень довіри до уряду мав таку ж динаміку, як і довіра до Верховної Ради і становив у 1994 р. – 2,3 бали, а в 2021 р. знизився до 2,00 балів [258, с. 644–645].

Системною проблемою демократизації українського суспільства, формування соціального капіталу та довіри є верховенство права, рівність перед законом, правова справедливість та правова культура українських громадян. Опитування населення 2020 року показали, що 39% українцям не вистачає правової допомоги для захисту своїх прав та інтересів [237, с. 269]. Рівень довіри до прокуратури та судів, за вказаний період, має однакову

траєкторію: у 1994 р. – 2,3 бали, у 2021 р. – 2,2 бали. У той же час спостерігається незначна, але позитивна динаміка зростання довіри населення по відношенню до поліції (міліції) з 2,3 балів у 1994 р. до 2,4 балів у 2021 р., що пов'язано, швидше за все, з процесами реформування у цій сфері [209]. Найбільше за досліджуваний період зросла довіра населення до податкової інспекції: у 1994 р. – 2,3 бали, у 2021 р. – 2,7 балів [258, с. 642–643].

Зростання довіри за роки Незалежності спостерігається по відношенню до органів місцевої влади. Так, довіра до органів місцевої влади у 1994 р. становила 2,3 бали, а у 2021 році підвищилася до 2,5 балів [258, с. 645].

Рівень довіри громадян до конкретно органів місцевого самоврядування соціологами став вивчатися з 2002 року. Моніторинг цього питання показав активну позитивну динаміку: у 2002 р. органам місцевого самоврядування довіряли лише 14,25%, а у 2020 році – вже 21,4%. Це свідчить про те, що в результаті реформи децентралізації підвищився авторитет ЗМС, їхня відповідальність за те, що відбувається в громаді, а зміцнення фінансової самостійності дозволило більше уваги приділяти місцевій інфраструктурі та соціальній політиці. У той же час підвищується рівень відповідальності за свою громаду з боку її жителів. І незважаючи на те, що активізація соціальної участі членів локальної спільноти йде дуже повільно, можна припустити, що зростання довіри по вертикалі у територіальних спільнотах сприятиме формуванню соціального капіталу та посиленню політичної стабільності території. Слід зазначити, що зростання довіри до ЗМС не виключає їхньої критики і плюралізму думок, без яких політика в громаді з демократичної перетворюється на авторитарну. Йдеться про взаємний діалог та зміцнення демократичних принципів в управлінні територіальними громадами.

Українська дослідниця О. Бутова підкреслює кореляцію між задоволеністю життям та довірою до місцевих органів влади, що свідчить про те, що від якості функціонування місцевих органів влади багато в чому

залежить комфортне проживання та благополуччя мешканців територіальної громади [21].

Так, у 2002 р. рівень задоволеністю життям становив 26,2%, а у 2020 році піднявся до 47,2%. А частка незадоволених життям у своєму населеному пункті знизилася з 42,5% у 2002 р. до 25% у 2020 р. У цей же період знизився і рівень недовіри до органів місцевого самоврядування з 54,8% до 45%.

Стан суспільної системи та впевненість/невпевненість у завтрашньому дні є суттєвими факторами довіри, самоорганізації та солідарності громадян. За результатами соціологічного дослідження влітку 2021 р. [166] до топ-5 викликів для України респонденти відносили: корупцію – 50%; кризу на Донбасі – 42%; бідність – 37%; безробіття – 28%; пенсії – 21%.

До п'ятірки критичних проблем для українських сімей увійшли: бідність – 47%; доступність медичних послуг – 36%, безробіття – 34%; пенсії – 26%; корупція – 25%.

Українці покладають великі надії на реформи, більшість вважає, що на результати перетворень слід чекати приблизно через 4-5 років. Основними ознаками позитивних змін для респондентів стане збільшення добробуту сім'ї, так вважають – 55%; зростання економіки – 49%; якісні послуги, що надаються державою – 41% [166].

Суперечливі погляди мають українці щодо проблем, пов'язаних з корупцією. З одного боку, 91% опитаних визначає корупцію однією з головних проблем в Україні, з іншого – 66% респондентів вважає, що якщо за допомогою нагороди можна вирішити потрібну проблему, то більшість людей в українському суспільстві цим скористаються. У той же час, 65% опитаних згодні, що ті, хто пропонує винагороду, мають понести таке ж покарання, як і ті, хто бере хабар. Половина українців (50%) констатують, що якщо не дадуть хабаря, то не отримають освітніх та медичних послуг. Слід зазначити, що більшість українців готові боротися з корупцією. Так, 44% опитаних готові повідомити про корупційні ситуації; 42% готові брати участь у колективних протестах на місцевому рівні; 40% готові приєднатися до

протестних акцій проти корупції чиновників та політиків найвищого рівня [166].

Одним із найважливіших чинників довіри є незалежні ЗМІ, прозора, правдива інформація про події та проблеми у суспільстві та у територіальних громадах. На жаль, статистика показує зниження довіри громадян України до традиційних засобів масової інформації (телебачення, газети, радіо) з 2,7 балів у 1994 р. до 2,5 балів у 2021 р. [258, с. 641].

Незважаючи на те, що зростає популярність Інтернету як джерела інформації, соціальних мереж YouTube, Facebook, Twitter, мобільних месенджерів Telegram, WhatsApp, Viber, «невпевненість» в інтернеті висловили 23% опитаних [113, с. 526].

Політизація медіабізнесу, використання ЗМІ як інструменту політичних маніпуляцій формують медіаскептицизм і не сприяють консолідуючим процесам у суспільстві. Така ситуація стосується як центральних ЗМІ, так і регіональних, місцевих засобів масової інформації, а маніпулятивні можливості Інтернету демонструють вибори різного рівня.

Однією з ознак соціального капіталу є взаємодопомога та благодійність. Дослідження свідчать, що українське суспільство має культуру благодійності. Найчастіше українці жертвують на церкву – 66%; вуличним жебракам – 63%; на армію - 60%. Пожертви на дитячі будинки та старим вносять - 23% опитаних; профспілкові внески сплачують 13% респондентів. Водночас лише 6% респондентів підтримують матеріально громадські організації, а 4% - жертвують політичним партіям. Крім того, 89% опитаних ніколи не жертвували на підтримку громадських ініціатив. За останні 12 місяців матеріально підтримали благодійні та громадські організації – 22% українців. Крім того, українські громадяни вважають, що громадські організації мають фінансувати багаті люди, такої думки – 58% респондентів, бізнес – 49%, держава – 44%, громадяни, які беруть участь у ОДС – 44%. Основними факторами, що впливають на благодійність, на

думку респондентів, є: цілі, результати, прозорість фінансування, відгуки знайомих чи авторитетних людей [166].

Таким чином, складнощі трансформаційного періоду, економічні та соціальні труднощі реформ, корупція, відсутність традицій утворення неформальних організацій, неможливість створення інститутів громадянського суспільства в радянський період значно загальмували генерування та засвоєння українським суспільством норм і правил, що впливає на формування соціального капіталу, породили споживче ставлення до суспільних благ, позицію байдужості до громадських справ, навіть якщо вони стосуються проблем та інтересів своєї територіальної громади.

Соціологічні опитування громадської думки влітку 2021 р., проведені Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва щодо залученості громадян до участі в суспільному житті громади, показало, що мешканці локальних спільнот не дуже активно беруть участь у громадських заходах. На питання «Чи берете ви участь у житті громади (району, будинку, вулиці)?» відповіді респондентів розподілилися наступним чином: регулярно беруть участь у громадських заходах – 7%; зрідка беруть участь у громадських заходах – 29%; не беруть участь, бо не мають часу – 32%; не беруть участь, тому що не цікаво – 30% [166].

Ще менше громадян протягом останнього року брали участь в діяльності громадських організації – 4%; зрідка брали участь у роботі громадських організацій – 15%; не брали участь через брак часу – 38%; не брали участь через відсутність зацікавленості – 41%.

При цьому дослідження показали, що абсолютна більшість громадян непогано обізнані про різні форми демократичної участі в житті громади, механізми впливу на прийняття рішень місцевою владою. Проте, як продемонстрували інші соціологічні опитування, українські громадяни мало використовують можливість показати свою позицію. Приймали участь у громадських слуханнях – 6%; в обговоренні законопроектів на державному або на місцевому рівні – 1%; у діяльності політичних партій – 2%; у мирних

акціях з конкретних питань – 7%; у повідомленнях про випадки корупції – 1%; в анонімних повідомленнях про випадки порушень під час виборів – 1%; у повідомленнях в ЗМІ про корупцію – 1% респондентів. Останні респонденти відповіли, що, або не мали часу, або не зацікавлені брати участь в цих заходах [166].

Трохи оптимістичніше виглядають показники участі мешканців громади у заходах, які стосуються захисту їхніх інтересів в органах місцевої чи державної влади. Наприклад, направляли скарги до місцевих органів влади щодо поганих доріг та інших інфраструктурних проблем (особисто чи телефоном) – 6%; надсилали скарги щодо інфраструктурних проблем на онлайн платформи – 3%; брали участь у дорадчому органі влади (місцевому/державному) – 2%; подавали офіційні запити до органів державної влади – 4%; подавали офіційні скарги до органів державної влади – 3%; брали участь у роботі чи створенні вуличного, квартального чи будинкового комітету – 10%; ініціювали та підписували електронні петиції до органів місцевої, районної, обласної влади, Президента, мера та ін. інституцій – 5% опитаних [166].

Як вважають дослідники Інституту соціології НАН України, політична нестабільність та економічні труднощі перехідного періоду сформували в українському суспільстві стан фрустрації та аномійної деморалізованості [178].

Таким чином, особливістю досліджуваного періоду є те, що лише невелика частина українських громадян виявляє бажання брати участь у громадських організаціях економічного та соціального характеру. У той же час спостерігається досить широка суспільно-політична активність населення. На думку О. Резніка, це пов'язано із нестабільним політичним та інституційним контекстом перехідного періоду, що сприяє короткостроковій активності та участі. А колективні форми громадянської залученості вимагають часу, постійної основи та стабільного матеріального стану учасників [207, с. 321]. Автор підкреслює, що така ситуація характерна для

країн, які балансують між авторитарним та демократичним режимом, де громадська активність зосереджена переважно на суспільно-політичній сфері. Так, інтенсивне політичне життя в Україні після Помаранчевої революції та Революції Гідності охоплювало великі групи людей, проте згодом інтенсивність політичної активності значно падала. Зростання суспільно-політичних практик відновилося у 2019 – 2020 рр., у зв'язку з виборчими процесами на національному та місцевому рівні, децентралізацією влади та зміцненням політичної суб'єктності територіальних громад [207, с. 321]. Так, О. Новакова підкреслює, що політична активність та хвилі протесту в цей період охопили майже усю територію України [156, с. 32].

Водночас залучення до цивільних практик, пов'язаних із захистом чи просуванням економічних інтересів громадян, участь у заходах, що вимагають організованих колективних дій тривалого характеру (громадські слухання, збір підписів, участь у протестах тощо), участь у роботі політичних партій, громадських організацій, волонтерських рухів, що потребують групової взаємодії, охоплює лише мізерну частину населення [207].

Великі надії в українському суспільстві покладаються на реформу децентралізації, яка спрямована не лише на матеріально-технічні результати територіальних громад, але й на якість взаємовідносин усередині громад, без яких не може реалізуватись ефективне управління, демократизація та успішний розвиток територій [260, с. 76]. Зміна формальних норм життя громад має призвести до зміни якості взаємовідносин між жителями громади, між територіальними спільнотами та владними структурами на основі формування соціального капіталу, зміцнення консолідованої (на основі об'єднуючих цілей розвитку) локальної ідентичності та політичного узгодження.

Як уже зазначалося вище, соціальний капітал, здатність до взаємодії та самоорганізації нерівномірно розподіляється в суспільстві та залежить від

віку, освіти, розмірів населеного пункту, пріоритетів особистої відповідальності чи патерналізму [208].

Соціальною зв'язкою соціального капіталу може стати позитивна локальна ідентичність. Територіальний фактор локальної ідентичності, спільне проживання та комунікації формують спільні інтереси та завдання розвитку, вирішення яких залежить не тільки від виконавчих органів влади та ЗМС, але й від співпраці, взаємодії громадських структур, рівня залучення членів локальної спільноти до управління, їхньої участі у громадському та політичному житті, відповідальності за розвиток своєї території. Основою такої співпраці та взаємодії у локальному співтоваристві може стати консолідована локальна ідентичність (у тому числі політична), на основі загальних цілей та цінностей та патріотизм, з одного боку, з іншого – міжособистісна та групова довіра, солідарність, відповідальність, тобто соціальний капітал громади.

Взаємозв'язок соціального капіталу та локальної ідентичності підтверджується взаємною детермінацією їх функцій. Так, українські дослідники О. Гріненко та В. Кирилюк [39], О. Іщенко [91] виділяють сім базових функцій соціального капіталу: інтегративна функція, інформаційна функція, освітня функція, функція соціального контролю, ідентифікаційна функція, функція соціальної підтримки та творча функція.

Зазначені функції цілком корелюються з функціями соціальної локальної ідентичності та локальної політичної ідентичності (див. підрозділ 1.2.). Так, наприклад, соціальний капітал сприяє громадянській самоорганізації локальної спільноти і формуванню інститутів громадянського суспільства, росту активності і мобілізації мешканців спільноти у вирішенні місцевих проблем, формує спільні цінності, смисли, орієнтири та консенсусні основи відносно цілей розвитку території, виробляє механізми солідаризації, спрощує різні комунікації між людьми, групами, між владою та спільнотою у політичній, соціокультурній, економічній сферах та ін.

Соціальний капітал, таким чином, впливає на локальну політичну ідентичність та сприяє легітимації політичного розвитку локального співтовариства, на основі довіри до органів місцевої влади, формуванню платформи політичних цілей та цінностей локальної спільноти, активізує політичну мобілізацію на основі здатності до спільних дій, солідаризації та взаємодопомоги, сприяє розвитку політичних комунікацій.

Структуру соціального капіталу локального співтовариства визначає: сильна консолідована позитивна локальна ідентичність, наявність спільних цінностей, що об'єднують, рівень довіри на горизонтальному (кількість осередків громадянської залученості) та вертикальному (легітимація ЗМС та місцевої виконавчої влади) рівні; ступінь групової згуртованості та міжгрупової взаємодії; здатність мешканців локальної спільноти до колективних дій та самоорганізації; рівень конфліктності та толерантності у громаді; вміння працювати у команді тощо.

На думку української дослідниці О. Кожем'якіної локальний соціальний капітал формується на триєдності соціального, економічного та політичного розвитку локального співтовариства, відображає особливості територіальної взаємодії різних форм співробітництва (економічного, соціокультурного, політичного), рівень соціального діалогу на основі принципів солідарності та субсидіарності [104].

Зазначена триєдність соціального капіталу втілюється в інститутах громадянського суспільства локальної території. Їх розвиток передбачає наявність у локальному співтоваристві: приватної власності та вільних від державного домінування сфер (економічних, ідейно-політичних, соціокультурних та ін.); законодавче регулювання та заохочення (правове та фінансове) приватних ініціатив та асоціацій громадян з боку держави та місцевої влади; вільних, ініціативних, здатних до самоорганізації громадян, які бажають брати участь у колективних діях для реалізації приватних та суспільних інтересів; соціального капіталу та довіри як основи

міжособистісних та міжгрупових відносин, соціальної солідарності, у тому числі довіри до регулюючих та законотворчих органів місцевої влади.

Економічна та соціальна співпраця розширює взаємодії горизонтального рівня, які на основі субсидіарності спрямовані на вирішення місцевих господарських, соціокультурних проблем. Політична участь в управлінні за допомогою різних механізмів впливу, контроль за діяльністю місцевої влади та її легітимація характеризує вертикальну взаємодію соціального капіталу [104, с. 122–123].

Таким чином, ефективність діяльності територіальних громад залежить від співпраці місцевої влади, бізнесу, громадянського суспільства, від рівня розвитку соціального капіталу, що ґрунтується на довірі, принципах солідарності, субсидіарності та справедливості. Реалізація успішних проєктів та програм розвитку громади (економічної, соціальної, гуманітарної, екологічної, культурно-історичної та ін. спрямованості) є результатом колективних зусиль усієї локальної спільноти на основі спільних інтересів та цінностей, соціального капіталу. Виходячи з мультиплікативної якості соціального капіталу, кожен новий успіх спільних зусиль громади сприяє зростанню довіри та соціального капіталу на горизонтальному та вертикальному рівнях.

Розширення взаємодій на горизонтальному рівні (збільшення числа інституцій громадянського суспільства прибуткового та неприбуткового характеру, громадянських ініціатив, об'єднань тощо) стимулює зростання довіри та соціальної взаємодії на вертикальному рівні, стосовно владних інститутів. При цьому, як зазначалося вище, зростання довіри щодо владних територіальних структур та взаємодія з ними передбачає контроль за їх діяльністю з боку громадян, прозорість, підзвітність, участь громадян в управлінні, соціальне партнерство та соціальний діалог.

Виходячи з вищевикладеного, розвиток соціального капіталу на основі довіри, загальних цілей та цінностей, загальноприйнятих норм соціальної поведінки, солідарності, взаємодопомоги та соціального партнерства

сприятиме не лише нарощуванню індивідуальних та групових взаємодій горизонтального характеру, але й формуватиме основи довіри та комунікацій вертикального рівня, норми поведінки політичного характеру, платформу для розумного консенсусу, узгодження політичних ідентифікаційних протиріч та політичної стабільності у громаді.

Висновки до розділу 2

Реформа децентралізації та об'єднання територіальних громад актуалізували проблеми формування локальної ідентичності як ресурсу конструювання локальної території, основи узгодження соціально-політичного та економічного розвитку, консолідованої взаємодії та самоорганізації населення.

Виходячи з цього, метою політики локальної ідентичності є формування сильної локальної ідентичності як базової основи консолідації локальної спільноти на основі спільних цінностей та цілей розвитку, що передбачає розробку моделі локальної ідентичності, стратегії, тактики та механізмів її реалізації як частини поточного та стратегічного планів розвитку місцевої території.

Велику роль у розвитку територій відіграє консолідована політична локальна ідентичність, яка не виключає принцип демократичного плюралізму, але передбачає політичний консенсус та консолідацію щодо норм, цінностей та завдань розвитку локальної спільноти на основі діалогу між усіма суб'єктами локального політичного процесу (місцевими органами влади, локальною політичною елітою, політичними партіями, рухами, інститутами громадянського суспільства, окремими громадянами, групами, локальними ЗМІ тощо).

Існує взаємний вплив між локальною ідентичністю та політичними орієнтаціями мешканців локальної спільноти. Чим сильніша локальна ідентичність, тим активніше проявляється її політичний аспект. Під впливом

зацікавлених локальних інституцій локальні соціальні ідентичності конвертуються у політичні ідентифікації та практики.

Чинниками конвертації соціальних ідентичностей у політичні процеси та практики можуть виступати вплив соціальних, економічних, етнокультурних та релігійних проблем, а також порушення політичних прав і свобод, демократичних принципів та процедур з боку місцевої влади, цілеспрямована діяльність ЗМІ, боротьба за владу політичних партій та еліт, особливо у період виборчих кампаній, коли політизуються всі сфери життя локальної території. Колективна локальна політична ідентичність проявляється у процесі виборів органів місцевого самоврядування через демократичні механізми політичної участі в управлінні та місцевій політиці, у специфіці локальних політичних процесів, особливо політичної суб'єктності локальної території.

На формування локальних політичних ідентичностей впливає сукупність чинників національного, регіонального, локального та глобального рівня. Так, локальні політичні ідентичності формуються у контексті національної політики ідентичності, політичного режиму, політичної культури та політичних комунікацій держави. Водночас, вони відображають специфіку локальних політичних процесів, локальної політичної культури, географічних, етнокультурних та релігійних особливостей локальної території, що є результатом локальної політики ідентичності. Локальні політичні ідентичності зазнають впливу глобального інформаційного простору та стандартів. Особливу роль процесів ідентифікації відіграють стратифікація, соціальне оточення, психологічні особливості носія ідентичності.

З погляду сучасного конструктивізму найбільш значущими механізмами та інструментами впливу на формування ідентичності є різного роду комунікації (включаючи Інтернет) національного, регіонального та локального рівня, технології впливу через ЗМІ, які формують в

індивідуальній та груповій свідомості політичні цінності, стереотипи, настанови, ставлення до політичних інститутів, лідерів, подій.

Найважливішою складовою локальної політики ідентичності є символічна політика та символічний менеджмент, міфотворчість, завданням яких є формування «Ми», що впізнається, зміцнення зовнішнього іміджу території та внутрішньої згуртованості, розвиток автентичного соціального капіталу.

Одним із найважливіших факторів формування локальної ідентичності є соціальний капітал на основі довіри, солідарності, взаємодопомоги, обов'язковості, лояльності та самоорганізації населення. Розвиток соціального капіталу у суспільстві та у територіальній громаді сприяє політичній консолідації індивідів та груп, політичному узгодженню суспільних інтересів на основі загальних норм, цінностей та завдань розвитку.

Однак, соціологічні дослідження показують, що труднощі трансформаційного періоду, зниження соціальних стандартів, кризи у всіх сферах суспільства сформували стан соціальної напруженості та конфліктності в суспільстві, сприяли зниженню рівня довіри до центральних органів влади (Президента, Верховної Ради, уряду), прокуратури, судів, ЗМІ. Водночас, у результаті реформи децентралізації підвищився авторитет ЗМС, соціологічні опитування свідчать про зростання довіри українців до місцевих органів влади, що має сприяти формуванню соціального капіталу та політичної стабільності територіальних громад.

На жаль, дослідження громадської думки показали, що українці мало беруть участь у суспільному житті громад, зрідка використовують можливості різних форм демократичної участі, щоб продемонструвати свою громадянську позицію, вплинути на ухвалення політичних рішень та локальну політику. Найбільшу активність українці виявляють у суспільно-політичному житті, водночас, спостерігається дуже слабе залучення до громадських організацій соціального та економічного характеру, що

характерно для суспільств із нестабільним політичним контекстом перехідного періоду.

Виходячи з цього, найважливішим завданням, яке постає перед українським суспільством, є відновлення довіри на основі демократичних принципів управління та самоврядування, прозорості прийняття рішень, підзвітності, соціального діалогу, партнерства у відносинах державних та місцевих органів влади з населенням. Найважливішими кроками щодо відновлення довіри з боку українських громадян є боротьба з корупцією, бідністю, підвищення соціальних стандартів та якості публічних послуг.

Процеси демократизації в українському суспільстві, зміцнення матеріально-технічної та політичної суб'єктності територіальних громад у результаті реформи децентралізації повинні призвести до зміни якості взаємовідносин у територіальних громадах, зростання залучення мешканців громад до суспільних процесів, співпраці між місцевою владою, бізнесом та громадянським суспільством. Соціальним зв'язком такого співробітництва є соціальний капітал та позитивна консолідована локальна ідентичність на основі довіри, спільних цілей та цінностей, солідарності та відповідальності за розвиток громади. Суспільна практика показує, що зростання довіри та взаємодій на горизонтальному рівні (збільшення числа інституцій громадянського суспільства, громадянських ініціатив, об'єднань тощо) стимулює зростання довіри на вертикальному рівні по відношенню до органів місцевої влади (при збереженні контролю, підзвітності, соціального контролю та соціального партнерства).

Таким чином, соціальний капітал впливає на локальні політичні ідентичності в громаді, сприяє легітимації місцевої політики, розвитку політичних комунікацій, формуванню платформи для вирішення ідентифікаційних протиріч, узгодження політичних позицій та розумного консенсусу на основі довіри, соціального діалогу, об'єднуючих цілей, норм, спільних колективних дій щодо реалізації планів розвитку території.

РОЗДІЛ 3.

ЛОКАЛЬНІ ПОЛІТИЧНІ ІДЕНТИЧНОСТІ ЯК СКЛАДОВА ТЕРИТОРІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

3.1. Вплив локальної політичної ідентичності на розвиток місцевого самоврядування та демократії

Локальна політична ідентичність здійснює значний вплив на всі політичні процеси локальної спільноти: формування органів місцевого самоврядування на основі демократичних виборів, легітимізацію місцевої влади, особливості політичної культури та політичної участі, генерування політичних цілей розвитку та цінностей. Особливий вплив на розвиток локальної спільноти здійснює система місцевого самоврядування та розвиток локальної демократії.

Розвиток самоврядування, як політичного явища, сягає глибини століть, його пов'язують із виникненням незалежних міст у XII столітті, статус яких визначався «магдебурзьким правом», що давало привілей незалежності цим містам у юридичній та соціально-економічній сфері від феодалів [301]. У XIII-XVIII століттях «магдебурзьке право» почали отримувати міста в Польщі, у Великому князівстві Литовському. У Франції поняття «самоврядування» стало застосовуватися у громадах, які відмежовувалися від держави за часів Великої Французької революції. Мислителі XIX століття, розвиваючи тему самоврядування та демократії (наприклад, британський філософ та політичний діяч, теоретик демократії Джон Стюарт Мілль, французький політичний діяч, історик Алексіс де Токвіль), доходять висновку, що вибори місцевої влади є гарантом демократії та лібералізму, захищають від зловживань центральної влади [17].

Протягом XIX ст., у період муніципальних реформ у державах Західної Європи та США оформилися три основні моделі функціонування органів

місцевого самоврядування та їх взаємовідносин із органами державної влади: англосаксонська, континентальна (або французька) та змішана (або іберійська) [194, с. 685]. Для англосаксонської моделі характерний високий рівень автономії відносно державної влади, відсутність державних адміністрацій на місцях. Контроль за діяльністю органів місцевого самоврядування здійснюється населенням місцевої спільноти та регламентується Центром за допомогою законодавства та інспекційних перевірок. Існує поділ функцій між державними органами влади (вони вирішують політичні завдання) та органами місцевого самоврядування, діяльність яких спрямована на вирішення повсякденних проблем розвитку підконтрольних територій. Класичним прикладом такої моделі є Велика Британія. Така модель поширена у багатьох державах із англосаксонською правовою системою (Австралія, Канада, Нова Зеландія, США) [152].

У континентальній моделі місцеве самоврядування значно обмежене, воно є складовою прямого державного управління населенням, з присутністю на місцях органів контролю з боку державної влади та суворою ієрархією повноважень та функцій між органами державної влади та місцевим самоврядуванням. Така модель поєднання держуправління та місцевого самоврядування склалася у багатьох країнах Західної Європи, наприклад, у Бельгії, Іспанії, Італії, Нідерландах, Франції, а також у Болгарії, Польщі та Туреччині [38, 86]. Класичною моделлю самоврядування такого типу є французька, модифікації якої є в інших країнах [152, с. 285].

Змішана модель місцевого самоврядування сформувалася у Німеччині, Австрії, Японії. Вона поєднує елементи англосаксонської та континентальної моделей самоврядування, враховуючи при цьому історичну специфіку розвитку взаємовідносин, поділу та поєднання повноважень державними та місцевими органами влади. Наприклад, у Німеччині органи місцевого самоврядування можуть виступати і від імені місцевого самоврядування, і від імені держави (за розпорядженням державної влади), залежно від поставлених завдань [152, с. 287].

Порівняльний аналіз розвитку самоврядування в різних країнах та сучасних моделей показує, що їхнє формування залежало від багатьох специфічних історичних, законодавчих, етнічних та релігійних факторів та обставин.

Історія самоврядування сягає глибини століть і має давні традиції на території сучасної України. Принципи самоврядування спостерігалися у грецьких містах-державах Південного Причорномор'я у VII–VI ст. до н., різні форми самоврядування зустрічаються в Київській Русі. У XIV ст. «магдебурзьке право» отримали багато українських міст, які входили до складу Великого князівства Литовського, наприклад, Сянік – 1339 р., Львів – 1356 р., Кам'янець-Подільський – 1374 р. та ін. У XV–XVI ст. «Магдебурзькі грамоти» вручалися українським містам Великим князівством Литовським або Королівством Польським: у 1432 р. – Луцьку, 1444 р. – Житомиру, 1494 р. – Києву, 1518 р. – Ковелю, 1585 р. – Переяславу та ін. [219, с. 21] Значний внесок в історію місцевого самоврядування зробили Українська Козацька держава та Запорізька Січ [261]. Незважаючи на те, що автономні права України в період Російської імперії практично були втрачені, різні форми місцевого самоврядування зустрічаються у Західній та в Наддніпрянській Україні у XIX – початку XX ст. Українська Національна революція (1917 – 1920 рр.) створила умови для відродження національної системи місцевого самоврядування, однак їх було ліквідовано правлінням більшовиків в радянський період. Певний внесок у розвиток місцевого самоврядування зробила Західноукраїнська Народна Республіка [261, с. 141–169]. Місцеве самоврядування в УРСР відрізнялося жорстким контролем, ґрунтувалося на засадах демократичного централізму та партійного керівництва, мало формальний характер [130, с. 46–52]. Відродження традицій національного місцевого самоврядування стало можливим після перших демократичних виборів Верховної Ради у 1990 році.

Базовою законодавчою платформою функціонування та розвитку сучасного місцевого самоврядування в Україні є Конституція України [108]

та Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» [75], який був прийнятий 21 травня 1997 р. Але, на думку науковців, законодавча база, яка регулювала питання самоврядування в Україні, була неефективною, часто виникали політико-правові колізії у процесі її імплементації, що потребувало її вдосконалення [8, с. 83–84]. Так, наприклад, визначення дефініції «місцеве самоврядування», яке є головним поняттям процесів самоврядування, в Конституції України, в Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» та в Європейській хартії місцевого самоврядування [61] відрізнялося, що посилювало різність у трактуванні її сутності [8, с. 83], створювало значні труднощі в його розумінні як з боку представників місцевого самоврядування, так і з боку жителів громад.

Процеси демократизації в Україні, зміни статусу та повноважень органів місцевого самоврядування в ході децентралізації спричинили необхідність коригування законодавчої бази функціонування органів ЗМС, її адаптації до сучасних реалій та процесів децентралізації. Так, у Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» у період з 21.05.1997 р. по 01.11.2019 р. було внесено 130 змін та доповнень [8, с. 83].

Сучасні процеси децентралізації в Україні, які передбачають реформу територіальної організації влади, реформу місцевого самоврядування та реформу регіональної політики, посилюють вплив локальної політичної ідентичності на розвиток місцевого самоврядування [47]. Децентралізація передбачає передачу частини бюджетних надходжень та повноважень від державних органів на базовий рівень місцевого самоврядування, створення фундаменту ресурсного забезпечення органів місцевого самоврядування, створюючи таким чином умови для сталого розвитку громад, їх спроможності надавати якісні послуги населенню. Завданням реформи також є чітке розмежування повноважень між рівнями управління та посилення відповідальності за свої рішення з боку органів місцевого самоврядування [121, с. 7].

Об'єктивними факторами проведення реформи децентралізації стали необхідність реагування на внутрішні проблеми та зовнішні виклики, з якими зіткнулася українська держава в період Незалежності та зобов'язання України щодо імплементації європейських принципів місцевого самоврядування та регіональної політики [121, с. 5].

Європейські стандарти самоврядування впроваджуються в Україні, починаючи з 90-х років ХХ століття. 15 липня 1997 р. Україна ратифікувала Європейську хартію місцевого самоврядування [61]. Хартія є міжнародним правовим документом, що містить загальні підходи, норми та принципи місцевого самоврядування для держав, які входять до Ради Європи. Хартія є частиною законодавства України (Конституція України, стаття 9) [108], що гарантує на території України дотримання принципів субсидіарної демократії, адміністративної, політичної та фінансової автономії ОМС. Хартія складається з Преамбули та 18 статей. У концептуальних положеннях Хартії зазначено, що розвиток місцевого самоврядування є однією з основ демократичного суспільства, громадянських прав та децентралізації владних повноважень.

У політичній та правовій науці існують різні підходи до поняття «децентралізація», проте всі вони розглядають це явище як процес, спрямований на перерозподіл повноважень та фінансових ресурсів центральної та місцевої влади, розвиток місцевого самоврядування. У контексті нашого дослідження важливим компонентом цього процесу є демократизація управління, розвиток демократії участі та залучення до управління мешканців територіальних громад. Локальна політична ідентичність, у такому разі, безпосередньо відобразатиметься у формах та результатах такої участі, у планах та особливостях розвитку територіальної громади, легітимності ОМС.

Так, французький спеціаліст із права та громадський діяч Ж. Ведель у своїй роботі «Адміністративне право Франції» наголошує, що «децентралізація» «має переваги демократичного характеру», оскільки

демократія на місцевому рівні є реальнішою, ніж на загальнонаціональному [28, с. 397]. А український правознавець А. Колодій вважає, що перехід до децентралізації дозволяє «будувати демократію знизу догори», формує зворотній зв'язок між органами влади та людиною на базовому місцевому рівні [121, с. 9].

Авторський колектив наукової доповіді «Децентралізація і формування політики регіонального розвитку в Україні», досліджуючи існуючу практику об'єднання територіальних громад у світі, роблять висновки, що метою об'єднання територіальних громад є підвищення здатності громад надання публічних послуг, покращення управлінської спроможності та розвиток демократії участі [49, с. 7; 314, с. 3].

Одним із найважливіших завдань децентралізації є реформа місцевого самоврядування та територіальної організації влади. Метою цих змін було зміцнення спроможності територіальних громад у забезпеченні населення якісними громадськими послугами. Завдання, принципи та бачення реформи децентралізації було сформульовано в «Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні» від 1 квітня 2014 р. [110], яка передбачала створення матеріальних, фінансових та організаційних умов для формування спроможних ефективних громад та розвиток місцевого самоврядування на умовах децентралізації. 18 червня 2014 р. Кабінетом Міністрів України було затверджено «План заходів щодо реалізації Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні» [195]. Планом передбачалося формування біля 1500 територіальних громад, які були б здатні надавати якісні публічні послуги та реалізовувати делеговані повноваження. Нагадаємо, що до 2014 року в Україні налічувалося близько 11 тис. місцевих рад, яким не вистачало необхідних ресурсів для виконання цих функцій [49, с. 8].

Концепція та План заходів були спрямовані на створення правових засад для об'єднання на добровільній основі територіальних громад. У 2015 –

2017 рр. планувалося завершити цей процес, реорганізувати органи місцевого самоврядування та виконавчої влади, стандартизувати публічні послуги. У зв'язку з цим передбачалися зміни до Конституції України, але цього зроблено не було через обмеження спроможності Верховної Ради ухвалювати конституційні рішення в цей період [177].

На першому етапі реформи було прийнято низку законів, які мали велике значення для посилення процесів децентралізації та розвитку місцевого самоврядування. Так, 17 червня 2014 р. було прийнято Закон України «Про співробітництво територіальних громад», який передбачав можливість громад об'єднувати свої ресурси, реалізовувати спільні проекти для вирішення назрілих проблем [78]. 5 лютого 2015 р. було ухвалено Закон України (№157–VIII) «Про добровільне об'єднання територіальних громад», що надав ОТГ значні повноваження (як у містах обласного значення), унормував бюджетні відносини між ОТГ та Державним бюджетом, ОТГ отримали фінансову підтримку з боку держави [48, с. 8].

8 квітня 2015 р. постановою Кабінету Міністрів України затверджена «Методика формування спроможних територіальних громад», в яку у 2020 р. було внесено зміни [140]. У Методиці визначено поняття «спроможна громада», трактування якої передбачає розвиток місцевого самоврядування, належний рівень ефективного управління, надання якісних публічних послуг, фінансову спроможність громад, що відповідає базовим засадам Європейської хартії місцевого самоврядування та принципам демократичного розвитку.

Децентралізацію, як першочергове завдання держави, побудову ефективної системи місцевого самоврядування та територіальної організації влади для забезпечення європейського рівня життя було сформульовано у Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» від 12 січня 2015 року [241]. Необхідними принципами децентралізації було визначено принципи субсидіарності та фінансової спроможності місцевого самоврядування.

У процесі проведення реформи для усунення проблем, що виникали, вносилися корективи в нормативно-правове забезпечення процесів децентралізації. Так, 14 березня 2017 р. було ухвалено Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей добровільного об'єднання територіальних громад, розташованих на територіях суміжних районів» [67], а 3 квітня 2018 р. – Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» щодо добровільного приєднання територіальних громад сіл, селищ до територіальних громад міст республіканського Автономної Республіки Крим, обласного значення» [68], що значно спрощувало об'єднання територіальних громад та приєднання територіальних громад за принципом приєднання територій.

Необхідно підкреслити, що формування об'єднаних територіальних громад (ОТГ) та розвиток місцевого самоврядування обов'язково передбачає демократію участі, яка виражається у добровільному процесі об'єднання громад, залучення громадян до вирішення місцевих справ, до прийняття політичних рішень органами місцевого самоврядування, політичної активності спільноти ОТГ при проведенні місцевих виборів у новосформованих ОТГ.

Таким чином, прийняті на першому етапі реформи децентралізації нормативні акти створили правове підґрунтя, механізми добровільного об'єднання територіальних громад та розвитку самоврядування на демократичних засадах.

Загалом, в Україні (за винятком тимчасово окупованих територій) з 2015 р. та станом на 10 грудня 2018 р. було сформовано 874 об'єднані громади, що складало 37,5 % площі України (без урахування тимчасово окупованих територій). Динамічністю характеризувались і процеси фінансової децентралізації. Це підтверджується тим, що власні доходи місцевих бюджетів зросли за період з 2015 р. до листопада 2018 р. з 98, 2 млрд. грн. до 231 млрд. грн., а виділення державних коштів на розвиток

громад та їхні інфраструктури зросло з 3,7 млрд. грн. у 2015 р. до 19,37 млрд. грн. у 2018 р., а порівняно з 2014 р. у 39 разів [144].

Другий етап реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади почався з ухвалення Урядом України 23 січня 2019 р. Планів заходів щодо реалізації нового етапу децентралізації на 2019 – 2021 рр. [205]. Завданнями другого етапу реформи децентралізації стали оформлення нової територіальної основи для функціонування органів влади, перехід від добровільного принципу об'єднання громад до адміністративного, на основі обґрунтованої спроможності, перспективних планів та критеріїв, визначених у Методиці формування спроможних громад, в яку 8 листопада 2019 р. були внесені зміни з урахуванням сформованих реалій та нових завдань [255].

На основі Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо визначення територій та адміністративних центрів територіальних громад» [66], Постанови Верховної Ради України «Про утворення та ліквідацію районів» [203] від 17 липня 2020 р. та інших законодавчих актів було внесено значні зміни до адміністративно-територіального устрою України, укрупнено територіальні громади та райони, визначено адміністративні центри, створено територіальну основу проведення місцевих виборів 25 жовтня 2020 року.

Всього, згідно моніторингу місцевого самоврядування та територіальної організації влади станом на 10 січня 2022 р., в Україні було сформовано 1470 громад (без урахування тимчасово окупованих територій), 136 районів, 119 районних рад та 119 районних державних адміністрацій [145]. У 2020 – 2021 рр. почали активно збільшуватись надходження до місцевих бюджетів, що забезпечувало територіальні громади необхідними фінансовими ресурсами для вирішення проблем локальних спільнот. Так, бюджетні надходження територіальних громад зросли із січня 2020 р. до листопада 2021 р. з 48,6 млрд. грн. до 218,2 млрд. грн., тобто на 349%. Збільшилась фінансова державна підтримка громад. Так, у

вищезазначений період кількість коштів, що виділяються з державного бюджету на розвиток інфраструктури громад, зросла з 81,8 млрд грн. до 131,8 млрд. грн.

Таким чином, можна констатувати, що до кінця 2021 р. в Україні, на основі реформи децентралізації, змін адміністративно-територіального устрою, фінансового зміцнення об'єднаних територіальних громад здебільшого було створено політико-правові та фінансові засади розвитку місцевого самоврядування. Органи місцевого самоврядування отримали ширші повноваження та додаткові фінансові ресурси для ефективного вирішення внутрішніх завдань громади, розвитку її інфраструктури. Так, повноваження ОТГ, згідно з новим законодавством, стали прирівнюватись до міст обласного значення, а завдяки фінансовій децентралізації (змінам у Бюджетному та Податковому кодексах України) набули нових джерел фінансових надходжень, стали самодостатніми одиницями самоврядування. Внаслідок реформи децентралізації здійснюється перехід від централізованого управління до розвитку місцевого самоврядування та громадської самоорганізації.

Разом із збільшенням повноважень підвищується й відповідальність органів місцевого самоврядування за прийняті рішення, результати діяльності та всю внутрішню політику ОТГ. Виходячи з цього, актуалізується політична складова внутрішнього життя територіального співтовариства, вплив локальної політичної ідентичності на всі суспільно-політичні процеси, на розвиток місцевого самоврядування.

Як зазначалося вище, завдання, зміст та реалізація реформи децентралізації передбачають активну участь громадян у всіх процесах децентралізації, починаючи від об'єднання територіальних громад та закінчуючи діяльною участю мешканців громади у плануванні та у вирішенні повсякденних проблем ОТГ, що актуалізує політичну ідентичність мешканців громади.

Вплив політичної локальної ідентичності в розвитку місцевого самоврядування доцільно, на наш погляд, проаналізувати у кількох аспектах. Найбільш значущими з них є формування локальної (місцевої) демократії та легітимація ОТГ, особливості та розвиток політичної культури локальної спільноти.

Формування дієздатних ОТГ, дотримання європейських принципів місцевого самоврядування передбачає розвиток демократії на місцевому рівні, залучення громадськості, інститутів громадянського суспільства до планування, управління, вирішення повсякденних завдань локальної території, на основі поєднання представницької (репрезентативної) і безпосередньої (прямої) демократії. Представницька демократія на рівні місцевого співтовариства передбачає, що громадяни не беруть безпосередньої участі у прийнятті управлінських рішень, але реалізують своє конституційне право участі в політичному житті через делегування своїх повноважень представникам органів місцевого самоврядування (депутатам), які репрезентують інтереси різних соціальних, професійних, етнокультурних груп локальної спільноти [154, с. 128]. На думку М. Требіної, представницька демократія разом із безпосередньою демократією представляє єдиний механізм формування представницьких органів влади [202, с. 556].

Безпосередня демократія на місцевому рівні передбачає пряме волевиявлення громадян при прийнятті рішень (вибори, референдуми та ін. форми), яке приймається за принципом більшості при повазі прав меншості. О. Пехник та Ю. Дзюбенко, узагальнюючи дискусію щодо можливості реалізації безпосередньої демократії як форми самоврядування, приходять до висновку, що у цілому, в теорії та на практиці безпосередня демократія розуміється як прийняття рішень більшістю голосів [193, с. 279].

Різновидом прямої демократії є партисипативна чи демократія участі, яка передбачає, що громадяни приймають широку участь у функціонуванні та розвитку місцевого самоврядування. Таким чином, громадяни беруть участь не лише у виборах та референдумах, але й впливають за допомогою

різних механізмів та інструментів на процес прийняття рішень, формування політики місцевої спільноти з урахуванням інтересів та прав мешканців громади [154].

Локальна політична ідентичність впливає на реалізацію всіх форм демократичної участі: формування представницьких органів місцевої громади на основі конкурентних демократичних виборів, участь членів місцевої спільноти у політичному житті громади на основі політичного плюралізму.

Усі розглянуті вище форми демократії гарантуються Конституцією України та відповідають принципам Додаткового протоколу до Європейської хартії місцевого самоврядування про право участі у справах місцевого органу влади.

Мотивацією участі, активності членів громади у суспільно-політичному житті співтовариства, у підготовці та реалізації політико-управлінських рішень є бажання розвивати громаду у відповідності до своїх уявлень про завдання, перспективи та напрямки розвитку місцевого співтовариства. Основою уявлень про «уявну спільноту» громади є існуючі політичні, економічні та соціокультурні погляди та цінності, які фокусуються у політичній ідентичності членів громади та мають плюралістичний характер. Наприклад, питання власності (у тому числі і на землю), розвитку бізнесу на території громади, соціальної політики, екології, соціокультурні проблеми (включаючи етнічні та релігійні) можуть по-різному розглядатися представниками місцевої влади, політичних партій, громадських організацій, духовенства, окремих громадян та активістів. Тому їх вирішення має враховувати інтереси всіх стейкхолдерів, що забезпечується правовими механізмами та інструментами місцевої демократії.

Залучення громадян до політико-управлінських процесів здійснюється на основі чинного законодавства, інструментів впливу та контролю. Правовою основою розвитку місцевої демократії в Україні є: Конституція України [108], а також Закони України «Про місцеве самоврядування в

Україні» [75], «Про доступ до публічної інформації» [70], «Про статус депутатів місцевих рад» [79], «Про засади запобігання і протидії корупції» [72], «Про звернення громадян» [73] тощо.

Автори моніторингу розвитку місцевої демократії у 16 містах України (Бердянськ, Вінниця, Горішні Плавні, Долина, Енергодар, Жмеринка, Запоріжжя, Івано-Франківськ, Коломия, Кременчук, Ладижин, Мелітополь, Миргород, Полтава, Хмільник, Яремче), який проводився у 2019 р. у рамках міжнародного проекту «Партнерство для розвитку міст» [89], інструменти розвитку місцевої демократії поділили на три великі групи:

1. Інструменти, що сприяють залученню мешканців громади до планування та прийняття рішень органів місцевого самоврядування. До них відносяться: статут територіальної громади та комплекс Положень громади щодо місцевих ініціатив, громадських слухань, загальних зборів, публічних консультацій, електронних консультацій та електронних петицій, створення консультаційно-дорадчих органів при ОМС, функціонування веб-сайтів ОМС, обговорень з громадою формування бюджету ОМС та ін.

2. Друга група інструментів стосується забезпечення прозорості діяльності органів місцевого самоврядування. Це забезпечується трансляцією онлайн засідань ОМС, розміщенням на сайті ОМС регламентів роботи, прозорістю діяльності постійних комісій при ОМС та виконавчого комітету, відкритістю інформації про будь-яку діяльність місцевої ради та ін.

3. Третя група інструментів стосується підзвітності ОМС, вона включає: відкриту звітність голови, депутатів, виконавчого комітету органів місцевого самоврядування про діяльність та використання бюджетних грошей, проведення громадських експертиз діяльності ОМС та окремих посадових осіб тощо [89].

Під час проведення експертизи було проаналізовано правове регулювання 22 інструментів за 190 індикаторами, а також 1541 рішення органів місцевого самоврядування міст-партнерів Проекту ПРОМІС.

Результати моніторингу показали, що лідерами розвитку місцевої демократії стали міста Хмільник, Вінниця та Івано-Франківськ. Водночас аутсайдерами були Ладижин, Яремче, Енергодар [89]. У ході експертизи було з'ясовано, що у п'яти містах (Енергодар, Коломия, Мелітополь, Ладижин, Яремче) не було затверджених статутів, хоча саме у статуті громади мають бути відображені основні засади та інструменти правового регулювання залучення мешканців громади до обговорення та прийняття рішень до ОМС.

Зміна Статуту територіальних громад у рамках процесів децентралізації, реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади передбачає розширення місцевої демократії, що включає доступ громадян до обговорення та затвердження питань, пов'язаних із плануванням розвитку громади, регулюванням розвитку бізнесу, охорони здоров'я та освіти, екології, спорту та інших повсякденних та перспективних проблем місцевого співтовариства. Виходячи з цього, великим кроком уперед стало затвердження у громадах Вінниці, Хмільнику нових, більш прогресивних, Статутів із Додатками, в яких визначено правові засади участі мешканців громади у суспільно-політичних процесах [89].

На жаль, загальний показник правового регулювання залучення мешканців громади до процесів планування та прийняття рішень у досліджуваних територіальних громадах виявився невисоким – 37%. Найбільш відрегульованими інструментами впливу громад у правовому полі стали: «Електронні петиції» – 78%, «Громадський бюджет» – 67%, «Інтерактивність веб-сайту міської ради» – 57%. У той же час «Загальні збори громадян за місцем проживання», «Залучення мешканців до формування місцевого бюджету», «Електронні консультації» та «Публічні консультації» отримали від 9 до 20%, що свідчить про невелику можливість членів громад впливати на планування та прийняття рішень органами місцевого самоврядування. Більш позитивну тенденцію демонструє забезпечення прозорості діяльності ОМС, де загальний показник якості правового регулювання прозорості в громадах склав 52%. У той же час

загальний показник забезпечення підзвітності ОМС у досліджуваних громадах залишався в цей період дуже низьким і склав 26% [89].

Експерти також дійшли висновку, що деякі ОМС навмисно блокують можливості місцевої демократії. Наприклад, встановлюють надмірно велику кількість необхідних підписів для ініціювання громадянських ініціатив. Так, у громаді Бердянська для проведення громадських слухань потрібно зібрати 11000 підписів, а у м. Горішні Плавні для подання місцевої ініціативи до ОМС необхідно зібрати 5100 підписів жителів громади, для проведення загальних зборів громади потрібна згода 1/3 громади у Миргороді, Полтаві, Запоріжжі та ін. А у містах Коломия, Ладижин, Енергодар, Мелітополь, Кременчук, Яремче взагалі відсутня процедура загальних зборів.

Таким чином, виходячи зі звіту, поданого експертами «ІНДЕКС ДЕМОКРАТИЧНОСТІ МІСТ 2020», можна дійти невтішного висновку, що процеси демократизації в ОТГ йдуть нерівномірно, що, в свою чергу, залежить від комплексу чинників об'єктивного і суб'єктивного характеру. Участь членів громади у політико-управлінських процесах територіальної спільноти детермінуються не лише правовими інструментами, але й такими чинниками, як рівень довіри до місцевої влади, професіоналізм кадрового складу ОМС, ступінь супротиву процесам демократизації з боку місцевої влади та територіальних еліт, організаційна культура комунікацій (на міжособистісному рівні, між інститутами громадянського суспільства громади та ОМС, між ОМС та місцевою спільнотою в цілому, між локальними елітами та органами локальної влади та ін.). На процеси демократизації у громаді впливають рівень самоорганізації населення, згуртованості членів громади на основі спільних цілей, цінностей та локальної ідентичності, здатності членів громади конвертувати політичну ідентичність у соціально-політичні практики.

Результати соціологічного опитування, проведеного Центром Разумкова у травні 2021 р. [173] показують невисоку готовність українців приймати політичну участь у житті місцевої громади. Якщо у виборах ОМС

готові брати участь 53% опитуваних, то показники інших форм участі в управлінні своєї громади залишаються на низькому рівні: 12% опитуваних готові бути кандидатами у депутати ОМС; 9% - могли б брати участь у громадських слуханнях; у громадських організаціях щодо вирішення проблем місцевого самоврядування готові брати участь – 8%; брати участь у засіданнях ОМС могли б – 7,5% респондентів; у діяльності громадських рад при ОМС готові брати участь – 5%; у вуличних акціях, мітингах тощо – 5%. При цьому, якщо порівнювати показники аналогічного опитування, проведеного Центром Разумкова у 2017 р., то за багатьма формами політичної участі в громадах спостерігається зменшення їх використання (наприклад, у готовності брати участь у виборах ОМС як кандидат, у громадських слуханнях, у засіданнях ОМС, у вуличних акціях та ін.). Виходячи з вищесказаного, можна констатувати, що порівняно з 2017 р. знижується рівень довіри до місцевої влади та формується тенденція розчарування у можливості реально впливати на політико-управлінські процеси у місцевій громаді. Так, кількість респондентів, які вважають, що децентралізація відкриває нові можливості впливати на владу, знизилася з 24% у 2017 р. до 14,4% у 2021 р., а думка респондентів, що влада належить «місцевим князькам», зросла з 28, 7% у 2017 р. до 31, 9% у 2021 р. [173].

Такі показники свідчать про те, що далеко не у всіх громадах України сьогодні створено необхідні політико-правові умови участі мешканців громади у суспільно-політичному житті місцевого співтовариства, про вплив корумпованих місцевих еліт на процес прийняття рішень у громаді, демонструють відсутність традицій самоорганізації населення та громадянського суспільства, наявність патерналізму як «радянської спадщини» у свідомості громадян.

Демократизація політичних процесів у місцевих спільнотах залежить від особливостей локальної політичної культури, яка, з одного боку, є умовою демократизації, з іншого – результатом формування демократичних

інститутів ОМС. На думку М. Лендъел, політико-культурні процеси у громаді є індикатором розвитку місцевої демократії [122, с. 14].

Автор також визначає неоднорідність політичної культури членів територіальних громад, яка є комбінацією різних політичних, соціальних, етнічних (державних, регіональних, локальних) та інших середовищ.

У західній науці існує методологія виміру локальної політичної культури [122, с. 20–21].

Першим індикатором є показник участі членів громади у політичному житті місцевого співтовариства: участь у місцевих виборах та у виборчих кампаніях, у громадянських акціях, формальні запити місцевих депутатів, участь у місцевих політичних подіях.

Другий індикатор безпосередньо характеризує політичну культуру мешканців місцевого співтовариства: легітимність місцевого самоврядування та рівень довіри до місцевих політиків, політичні знання та громадянська позиція, почуття приналежності до місцевої території.

За допомогою третього індикатора оцінюється політична культура місцевих політиків на основі їхньої громадянськості та дотримання демократичних норм і цінностей, узгодженості політики з інтересами місцевих жителів, наявності у місцевих обраних політиків соціального капіталу та їхня компетентність. Показники індикаторів визначаються методом опитувань громадян та місцевих політиків, результати опитувань свідчать про вплив політичної культури на рівень розвитку демократії у місцевих спільнотах.

Маркером впливу локальної політичної ідентичності на розвиток місцевого самоврядування, демократії та легітимації ЗМС є політичні вибори, особливо місцеві. Результати місцевих виборів 25 жовтня 2015 року та 23 грудня 2018 р. [204] свідчать про формування кількох тенденцій у політичному житті громад. По-перше, зростання регіональних політичних проєктів, атомізація місцевих політичних еліт. По-друге, актуалізація зацікавленості загальнонаціональних партій у розвитку регіональних та

місцевих партійних осередків. І, по-третє, посилення політичної конкуренції на місцях, «партизація» політичного життя громад, підвищення ролі локальної політичної ідентичності у політичних процесах [48, с. 27–29]. Загалом у виборчій кампанії 2015 р. із 142 партій, які брали участь у виборах, 80 були не парламентські, проте вони показали добрі результати та увійшли до більшості обласних рад (наприклад, «Наш край», ВО «Свобода», «УкрОП» та ін.), до рад міст обласного значення (наприклад, «Сила людей», «Партія простих людей Сергія Капліна», Народна партія та ін.) та в ради районного рівня (наприклад, ВО «Черкащани», «Партія місцевого самоврядування», «Воля народу», «Українська Галицька партія» та ін.). Відтак, децентралізація посилила значення місцевих та регіональних політичних проєктів, підвищила роль локальної політичної ідентичності в легітимації ОМС та в територіальному розвитку.

Прийняття нового Виборчого Кодексу в Україні та подальших змін до нього (запровадження пропорційної системи з відкритими списками для виборів депутатів місцевих рад у громадах із чисельністю виборців понад 10 тис. осіб – без урахування типу населеного пункту) [31] значно підвищило роль партій в електоральному процесі, посилило процеси «партизації» і «регіоналізації» виборчого процесу до місцевих рад, загостило міжпартійну конкуренцію (хоча значна кількість кандидатів були безпартійними і використовували бренд партій, щоб брати участь у виборах). Виходячи з цього, роль партійної ідентичності стала визначальною у формуванні місцевих рад та легітимації органів місцевого самоврядування. Боротьба за партійну ідентичність із застосуванням різних засобів і інструментів впливу стала основною характеристикою виборів до органів місцевого самоврядування в жовтні 2020 року в Україні. Хід і підсумки виборчої кампанії зумовили «ренесанс» партійної ідентифікації, підвищення наукового інтересу до цієї проблеми [135]. Всього в місцевих виборах 2020 р. приймали участь 194 партії [190]. Аналіз програм політичних партій, представники яких пройшли до міських рад, свідчить про те, що вони були орієнтовані на

конкретні проекти та місцеві проблеми, на запити громади, тому вони стали об'єктом партійної ідентифікації та симпатій мешканців. А функціонування «відкритих списків» на місцевих виборах показало, що виборці більш активно віддають свій голос за конкретного кандидата, 80% виборців скористалося цією можливістю [179, с. 39].

Легітимність сформованих представницьких органів місцевої влади підтверджують результати соціологічного дослідження, проведеного компанією «Active Group» у листопаді 2020 р. щодо довіри громадян України органам місцевої влади, центральної влади та ставлення до результатів місцевих виборів [259]. Так, 50,6% респондентів задоволені результатами місцевих виборів, а 50,4% сподіваються після виборів на позитивні зміни. Повністю задоволені результатами виборів 25,4% опитаних, швидше задоволені – 25,2%, швидше не задоволені – 23,8%, категорично не задоволені результатами виборів – 11,5%, не визначились – 14,1% респондентів. Опитування також показало, що рівень довіри до органів місцевої влади вищий, ніж до центральних органів влади, а оцінка голів місцевих рад вища за представників центральної влади. Наприклад, 18 з 19 голів обласних центрів були переобрані [179].

Місцеві вибори 2020 р. показали, що якщо на загальнонаціональному рівні симпатії виборців є більш консервативними, є так звана «електоральна пам'ять», то на місцевому рівні парламентські партії отримали в загальній сумі менше 50% голосів, решта виборців віддала перевагу «своїм» політичним проектам [179].

Підтвердженням вищезазначеного є аналіз підсумків виборчої кампанії до міської ради м. Маріуполя, що наочно демонструє зазначені вище тенденції. Так, у міську раду Маріуполя балотувалося десять політичних партій: «Блок Вадима Бойченка», «Опозиційна платформа – За життя», «Партія Шарія», політична партія «Сила Людей», політична партія «Слуга народу», політична партія «Європейська солідарність», політична партія «За майбутнє», політична партія Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина»,

Політична партія «Наш край», політична партія «Удар (Український Демократичний Альянс за Реформи) Віталія Кличка [264]. За підсумками голосування до міської ради пройшли п'ять партій, які отримали наступну кількість мандатів: «Блок Вадима Бойченка» – 22, «Опозиційна платформа – За життя» – 19, «Партія Шарія» – 5, політична партія «Сила Людей» – 4, політична партія «Слуга народу» – 4 [265].

Аналіз програм політичних партій, що пройшли до міської ради, показує, що вони пропонували городянам конкретні проекти в сфері охорони здоров'я, освіти, екології та інфраструктури, тарифної політики, пропонували Програми розвитку мікрорайонів міста, боротьби з корупцією та рішення інших «наболілих» проблем міста.

Відомості про обраного депутата показують, що 39% обраних депутатів, хоча вони були висунуті партійними організаціями, є безпартійними. Особливо це стосується лідера виборчих перегонів – політичної партії «Блок Вадима Бойченка»: з 22 депутатів тільки 4 є членами місцевої партійної організації [266], інші, згідно із чинним законодавством, використовували технологію «політичної франшизи». Це є результатом примусової «партизації» виборів до місцевих рад, яка часто набуває формального характеру.

Підсумки перегонів засвідчили тенденцію «регіоналізації» партійної системи та зміцнення місцевої еліти, що підтверджується кількістю отриманих мандатів партії діючим міським головою Вадимом Бойченко – «Блок Вадима Бойченка». Традиційно зберігає свої позиції як об'єкт партійної ідентифікації маріупольців «Опозиційна платформа – За життя». Разом із «Блоком Вадима Бойченка» ці дві партії отримали більшість мандатів і фактично сформували двопартійну модель в Маріупольській раді.

У цілому, можна прийти до висновку, що партійна ідентифікація мешканців Маріуполя відзеркалює загальні тенденції трансформації партійної системи в Україні в процесі виборів до місцевих органів влади в

умовах децентралізації та чинного виборчого законодавства: «партизацію», «регіоналізацію», зміцнення місцевих еліт [135].

Українська вчена Г. Зеленько підкреслює, що бум регіональних/локальних партій багато в чому пов'язаний із бажанням місцевої бізнесової еліти ввести своїх депутатів до регіональних та місцевих представницьких органів влади, а місцеві політичні проєкти несуть менше ризиків, ніж співпраця із загальнонаціональними партіями, які мають негативний шлейф у своїй діяльності [83].

На думку А. Романюка, зростання підтримки регіональних/місцевих партій пов'язане з такими чинниками як: слабкість парламентських партій та незадоволення результатами їхньої діяльності з боку населення; складність потрапляння до списків загальнонаціональних партій парламентського та непарламентського типу підштовхує регіональну/місцеву еліту створювати власні політичні проєкти; легкість реєстрації політичної партії та формальний контроль наявності партійних осередків у різних регіонах України, можливість її переформатування у регіональний/місцевий проєкт [214, с. 116–117].

Ю. Остапеч поділяє політичні партії, які брали участь у місцевих виборах 2020 р. на чотири групи: 1. Парламентські політичні партії («Слуга Народу», «Європейська Солідарність», ВО «Батьківщина», «Опозиційна платформа - За життя», «Голос»). 2. «Нові» загальнонаціональні політичні партії, які з'явилися напередодні виборів («Пропозиція», «За майбутнє» та ін.). 3. «Старі» загальноукраїнські політичні партії (Радикальна партія Олега Ляшка, «Свобода», «Громадянська позиція» «Сила і Честь» та ін.). 4. «Нові» та «старі» партії регіонального рівня («Довіряй ділам», «КМКС-Партія угорців України», «Українська Галицька партія», «Рідне Закарпаття», «Унітарна європейська Україна» та ін.) [170, с. 108].

Експертне опитування, яке проводилося Центром Разумкова щодо особливостей та перспектив розвитку партійної системи України після 2019 р. [179] показало, що крім зростання кількості політичних партій в

Україні (на 25 вересня 2020 р. їх було 361) [214, с. 114], основними тенденціями розвитку партійної системи в Україні є:

1. Формування системи поляризованого плюралізму, збереження (а після місцевих виборів і «ренесанс») партійних розмежувань по лінії прозахідні та проросійські партії (або між євроатлантичним та євразійським геополітичними та цивілізаційними просторами). Центральну позицію займає керівна партія «Слуга народу», поляризовані позиції - «Європейська Солідарність» і «Опозиційна платформа - За життя».

2. Формуються лінії розмежувань «центр - регіони» та «нові - старі» політичні партії.

3. «Регіоналізація» партійної системи, «партизація» місцевих виборів згідно з новим Виборчим кодексом.

4. Формуються тенденції «віртуалізації» та переходу до ринкових відносин партійно-політичних процесів.

Таким чином, підсумовуючи вищевикладене, можна зробити такі висновки:

1. Локальна політична ідентичність значно впливає на розвиток місцевого самоврядування: формування органів місцевого самоврядування та їх легітимацію, прийняття політичних рішень ОМС, визначення політики розвитку територіальних громад.

2. Основними чинниками впливу локальної політичної ідентичності в розвитку місцевого самоврядування є реалізація всіх форм демократичної участі, розвиток демократичної політичної культури.

3. Реформа децентралізації в Україні збільшила функціональні можливості та ресурсний потенціал ОМС, що підвищило статус місцевої влади та посилило політичну конкуренцію за можливість формування та реалізації місцевої політики, активізувало локальну політичну ідентичність.

4. Маркером локальної політичної ідентичності є політичні вибори різного рівня. Найбільш показовими є місцеві вибори, які демонструють все розмаїття політичних уподобань локальних спільнот.

5. Новий Виборчий Кодекс в Україні сприяв «регіоналізації» та «партизації» виборчого процесу ОМС, що загостило політичну конкуренцію на місцях, активізувало значення локальної політичної ідентичності у формуванні та легітимації місцевих органів влади.

3.2. Реалізація локальної політичної ідентичності в соціально-економічних практиках: спроможність та сталий розвиток громад

Досвід формування спроможних територіальних громад в Україні та зарубіжних країнах показує, що окрім об'єктивних факторів (соціально-економічних, фінансових, правових та ін.) важливу роль відіграють фактори суб'єктивні, які пов'язані з людським ресурсом, здатністю до саморозвитку локальної спільноти, активною участю громадян у житті громади, які базуються, перш за все, на локальній ідентичності та місцевому патріотизмі, реалізації локальної політичної ідентичності в соціально-економічні практики сталого розвитку [63; 114; 227, с. 227].

Зміни територіальних кордонів громад та районів у процесі реформи децентралізації значним чином вплинули на локальну ідентичність. Переформатування (у плані кордонів) локальної ідентичності, створення її нового каркасу в рамках нової території об'єднаної громади є необхідною умовою успішності громади на основі створення локальної спільноти. Представництво в органах місцевого самоврядування та формування спільної політики щодо вирішення завдань розвитку громади зміцнює локальну ідентичність та її політичну складову. У свою чергу, локальна політична ідентичність впливає на склад представницької влади та домінанти місцевої політики, відображає особливості політичної культури та пріоритети політичних цінностей.

Поняття «територіальна громада» визначено в Конституції України, в Розділі XI «Місьцеве самоврядування» статтею 140: «Місьцеве самоврядування є правом територіальної громади - жителів села чи добровільного об'єднання

у сільську громаду жителів кількох сіл, селища та міста - самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України» [108].

У Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» територіальна громада визначається як «жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, селищ, міст, що мають єдиний адміністративний центр» [75].

Таким чином, територіальна громада як первинний територіальний суб'єкт місцевого самоврядування та соціально-економічного розвитку виконує ряд життєво важливих для локальної спільноти функцій:

- нормотворча функція;
- планування та програмування розвитку громади;
- управління ресурсним потенціалом;
- управління комунальним майном;
- управління закладами соціальної інфраструктури;
- інвестиційна функція;
- інформаційна функція [139; 11].

Однак, щоб успішно виконувати свої функції громада, на думку Т. Семігіної, повинна мати кілька ключових характеристик:

1. Загальна ситуація (з урахуванням спільного проживання, спільних проблем, етнічності, релігії та ін.).
2. Мережа взаємовідносин (між членами громади, групами, інститутами громадянського суспільства, інститутами місцевої влади та громадою та ін.)
3. Спільні дії (маючи спільні інтереси члени громади здатні на спільні дії та ініціативи щодо вирішення спільних проблем).

4. Сформована ідентичність (члени територіальної спільноти ототожнюють себе з громадою, мають спільні цінності та інтереси) [225; 231].

Таким чином, щоб бути життєздатною громада має відбутися як соціально-психологічний колектив, здатний на спільну дію на основі спільних завдань розвитку, соціальних взаємозв'язків та локальної ідентичності. Виходячи з цього, об'єднання територіальних громад, спрямоване на зміцнення їхньої спроможності, передбачає не лише об'єднання матеріальних, нематеріальних ресурсів та формування загального соціально-економічного комплексу за принципом спільної адміністративної належності, але й розвиток єдиного соціального територіального організму на основі спільних завдань та цілей, цінностей та ідентичності.

Авторський колектив наукової доповіді «Децентралізація і формування політики регіонального розвитку в Україні», досліджуючи існуючу практику об'єднання територіальних громад у світі, приходять до висновку, що метою об'єднання територіальних громад є: підвищення здатності громад надання публічних послуг, покращення управлінської спроможності та розвиток демократії участі [49, с. 7; 314, с. 3]. Тобто політика децентралізації та об'єднання територіальних громад спрямовані на формування та зміцнення спроможності територіальних громад забезпечити гідний рівень життя українських громадян.

В «Методиці формування спроможних територіальних громад» від 8 квітня 2015 р. (у 2020 р. було внесені зміни) [140] визначено поняття «спроможної громади» як «територіальних громад сіл (селищ, міст), які внаслідок добровільного об'єднання здатні самостійно або через відповідні органи місцевого самоврядування забезпечити належний рівень надання послуг, зокрема у сфері освіти, культури, охорони здоров'я, соціального захисту, житлово-комунального господарства, з урахуванням кадрових ресурсів, фінансового забезпечення та розвитку інфраструктури відповідної адміністративно-територіальної одиниці» [140].

Аналіз процесів децентралізації показує, що формування спроможних територіальних громад залежить від комплексу факторів та критеріїв, пов'язаних із соціокультурними, політичними та економічними особливостями розвитку національних територій, із існуючими правовими умовами розвитку громад. Так, економічний розвиток територіальних громад в країнах ЄС забезпечується насамперед тим, що органи місцевого самоврядування мають усі необхідні інструменти економічного росту, формування фінансово-економічного потенціалу, залучення інвестиційних ресурсів [13].

Дослідники з проблем спроможності громад в Україні виділяють комплекс компонентів, які формують спроможність громади. Наприклад, О. Сизоненко, М. Суслов виокремлюють: потенціальну спроможність ТГ, яка передбачає фінансові можливості для забезпечення розвитку інфраструктури; юридичну спроможність, яка передбачає можливість громади самостійно вирішити конфлікти між членами громади правовими способами; реальну спроможність як результат діяльності ТГ [180].

О. Ольшанський розглядає спроможність громад не лише з точки зору наявності у громади ресурсів (внутрішня спроможність), але й з урахуванням правових обмежень ними розпоряджатися (зовнішня спроможність) [163]. Конфігурацію спроможності громади автор бачить як синтез компонентів внутрішньої спроможності (правового, матеріально-екологічного, організаційного, економічно-інвестиційного, фінансового, інфраструктурного, гуманітарно-соціального, громадського) та компонентів зовнішньої спроможності (законодавчого, політичного, адміністративного, територіального, макроекономічного, державно-фінансового, міжмуніципального, соціетального). При цьому вплив зовнішніх компонентів на внутрішні може мати як негативні, так і позитивні наслідки для спроможності громади.

В основні складові спроможності громади, за думкою О. Омельчук, входять економічна спроможність, що включає фінансові (бюджетні) та

інвестиційні показники; інституційна спроможність (органів місцевого самоврядування, SMART інституцій, громадянських організацій); правова спроможність (дотримання законності в процедурах місцевої політики, правова допомога мешканцям громади) [164, с. 64–66].

Необхідними компонентами спроможності ТГ Л. Мельник вважає бюджетну, інфраструктурну та кадрову, які в сукупності характеризують рівень спроможності та функціональні можливості громади щодо виконання власних (планування розвитку, формування бюджету, залучення інвестицій, управління земельними ресурсами, розвиток інфраструктури, транспорт, безпека та ін.) та делегованих (соціальна допомога, адміністративні послуги, управління соціальними та медичними об'єктами та ін.) повноважень [139]. Автор також підкреслює, що необхідно розрізняти спроможність як здатність надавати необхідні публічні послуги членам громади, та спроможність як можливість соціально-економічного розвитку громади.

У травні 2021 р. в Мінрегіоні України за підтримкою ОБСЄ було створено електронний аналітичний ресурс «Портал спроможності територіальних громад», який містив 14 показників спроможності ТГ, характеризував їх потенціал [82]. У січні 2022 р. на порталі вже фіксувалось 30 показників, які поряд зі статистикою, включають аналітику та пропозиції щодо покращення ситуації в громадах. П'ять розділів порталу характеризують паспорт територіальної громади, демографічні показники, інфраструктурний розвиток, фінансові результати, послуги та врядування. Акцентуючи увагу на важливості аналітичного порталу як інструменту щодо аналізу спроможності територіальних громад та прийняття політичних рішень у громаді, на рівні облдержадміністрацій та центральних органів влади, зауважимо, що він характеризує результат діяльності громад, а не механізми розвитку [50].

У цілому огляд наукової літератури показує, що при аналізі компонентів спроможності територіальних громад основна увага приділяється економічним, фінансовим, природним ресурсам. У той же час

частина авторів вважають, що не менш важливу роль, а в деяких випадках і вирішальну, відіграють нематеріальні фактори, людські ресурси, зацікавленість і мобілізація членів громади у розвитку спроможності своєї території. Показовим у цьому аспекті є дослідження О. Євтушенко та Т. Лушагіної Веселинівської, Воскресенської і Олександрівської територіальних громад Миколаївської області [63]. Для визначення індикаторів успішного розвитку об'єднаних територіальних громад авторами були визначені наступні критерії ефективності:

- ресурси (як уміння залучати гроші через донорство, меценатів, створення загальних фондів розвитку);
- розумна громада (як активність: участь у програмах міжнародного фінансування, у проєктах щодо отримання консультаційної, організаційної, тренінгової допомоги, отримання грантів на розвиток конкретних напрямів життєдіяльності; як удосконалення: залучення високого рівня компетентних фахівців для розробки стратегій та програмних документів);
- стратегічне планування (як розробка Стратегій та програм розвитку громад на основі об'єктивної діагностики місцевих проблем, необхідної методології, визначення стратегічних та операційних цілей, джерел фінансування);
- місцева ідентичність (як згуртованість, політична та соціальна активність членів громади у вирішенні соціально-економічних проблем розвитку територій, у прийнятті управлінських рішень, як свідоме ставлення територіальної спільноти до громади як єдиного цілого).

У результаті проведеного аналізу О. Євтушенко і Т. Лушагіна приходять до висновку, що індикаторами «формули успіху» в об'єднаних громадах є:

1. Людський ресурс, який є найголовнішим фактором розвитку ОТГ. Це її люди та молодіжний потенціал, який необхідно зберігати, створювати сприятливі соціально-економічні умови для його розвитку,

робочі місця, інфраструктуру, що у майбутньому створить можливість залучати нові інвестиції.

2. Здатність створення «розумної громади», раціонального використання ресурсів, вкладення фінансових коштів на перспективу.

3. Залучення донорських, грантових та меценатських коштів на реалізацію нових амбітних проєктів.

4. Бачення конкретних шляхів та перспектив розвитку ОТГ, які сформульовані у стратегічному плануванні на основі принципів об'єктивізму та моніторингу ситуації.

5. Розвиток місцевої ідентичності, впевненості членів громади у своїх силах, що вони можуть брати участь у розробці локальної політики та впливати на прийняття управлінських рішень, формування ментального та психологічного підґрунтя єдності територіальної спільноти [63].

Автори роблять висновок, що площа ОТГ, значні природні ресурси та кількість громад, що входять в об'єднану територіальну громаду, не будуть мати значення, якщо не буде свідомої політичної та соціальної зацікавленої активності членів громади, яка ґрунтується на єдності території та ідентичності.

Цю тезу підтримують і О. Ткачук та М. Дацишин. Вчені вважають, що ключовим внутрішнім ресурсом розвитку громади є люди, які завдяки своїм знанням та вмінням роблять свій щоденний внесок у формування спроможності громади. Тобто кожен член громади є її потенційним ресурсом розвитку на основі взаємодії, взаємної довіри та спільних цінностей, що називається соціальним капіталом (Фактори та механізми його формування нами були розглянуті у підрозділі 2.2) [249, с. 6–7].

Для того, щоб людський ресурс конвертувався у соціальний капітал, потрібна практика взаємодії на основі взаємної довіри, місцевого патріотизму та ідентичності, почуття причетності до локальної спільноти, усвідомлення спільних цілей. Особливо актуальною проблема самоорганізації на основі

взаємодії та взаємної довіри є в об'єднаних громадах, які не мали раніше досвіду спільних дій на основі спільних інтересів.

Автори роблять акцент на проблемі зростання локальної ідентичності та механізмах її перетворення на соціальний капітал, тобто на корисні для громади соціально-політичні та економічні практики. На думку авторів, необхідно створювати майданчики для взаємодії членів громади (події, символи, свята, спортивні змагання та ін.), підтримувати місцеві традиції, міфи, сформувані місцевий бренд, геральдику, тобто проводити активну політику локальної ідентичності і патріотизму.

Одним із важливих факторів позитивної ідентичності та місцевого патріотизму, гордості за своє місто, громаду є, на думку А. Ткачука та М. Дацишина, ефективна робота місцевої влади, створення комфортних, сприятливих та безпечних умов для життя, надання якісних публічних послуг [249, с. 48–53]. Ключовим фактором розбудови соціального капіталу вчені вважають комунікацію між місцевою владою та громадою, між членами та групами локальної спільноти, отримання «зворотного зв'язку» на події у громаді. Тому, на думку дослідників, необхідно в громаді розвивати різні форми комунікації, формувати сучасний інформаційний простір громади у вигляді місцевих ЗМІ, використовувати соціальні мережі [249, с. 91–100].

Автори посібника «Успішна територіальна громада: будуємо разом» (М. Бриль, О. Врублевський, О. Данчева, А. Сеїтосманов, Е. Чубаров) також вважають, що запорукою спроможної громади є не тільки наявність матеріальних ресурсів, розвинутої інфраструктури, але й її людські ресурси [260]. Вчені роблять наголос, що людські ресурси – це не тільки демографічна категорія, але й соціально-економічна, яка характеризує працездатний потенціал громади, її знання, вміння, навички, здатність до самореалізації. Особливу роль для розвитку громади відіграє, на думку авторів, кадровий потенціал органів місцевого самоврядування та органів місцевої виконавчої влади, від професіоналізму яких, їхнього світоглядного

бачення, ціннісних пріоритетів, здібностей організувати та мобілізувати громаду, багато в чому залежить виконання стратегічних планів розвитку території.

Одним із суттєвих механізмів впливу людського ресурсу на спроможність громади є згуртованість її мешканців на основі локальної ідентичності (відчуття «ми»), міцних соціальних зв'язків, визначення спільних цінностей та цілей розвитку, вміння співпрацювати разом. У науковій літературі визначають наступні ознаки згуртованості громади:

- відчуття приналежності до громади;
- схожість ціннісних орієнтацій та бачення розвитку громади;
- кооперативна взаємозалежність в процесі спільної діяльності;
- особливі взаємозв'язки на основі єдності оцінок і позицій щодо значущих для громади ідей і подій;
- частота і розгалуженість комунікативних зв'язків;
- можливості самореалізації та самоствердження в громаді;
- реалізації прав та обов'язків, доступність публічних послуг в громаді;
- толерантність як норма життя в громаді;
- взаємна підтримка та допомога між членами громади;
- довіра до місцевих ОМС та виконавчої влади;
- можливість громадського контролю за діяльністю місцевих інституцій влади [260, с. 52–63].

Таким чином, локальна ідентичність (відчуття «ми») формує згуртованість, готовність та зацікавленість членів громади у вирішенні конкретних проблем громади, спонукає включатися до спільних справ, активізує громадську діяльність. Позитивна локальна ідентичність формує впевненість мешканців громади, що в рамках громади можна самореалізуватися, досягнути професійного та соціального росту. Локальна ідентичність та згуртованість членів громади навколо спільних цілей та цінностей є суттєвим ресурсом соціально-економічного розвитку громади.

Існує взаємозв'язок між рівнем економічного розвитку та локальною ідентичністю [260, с. 64]. Так, сильна локальна ідентичність є фактором активізації громади і розвитку території, а ефективна локальна економіка і соціальна політика значним чином здійснюють вплив на почуття гордості за свою громаду та патріотизм, впевненість у завтрашньому дні та відчуття безпеки. У той же час, слабка локальна ідентичність не може бути основою згуртованості населення навколо спільних справ громади, а неефективна соціально-економічна політика в громаді породжує апатію, пасивність, бажання виїхати, зокрема в молодіжному середовищі.

Локальна політична ідентичність (що є складовою локальної ідентичності) через механізми виборів і інструменти місцевої демократії посилює легітимність ОМС, впливає на формування місцевої політики і соціально-економічних практик. Консолідація представників різних політичних сил навколо пріоритетних завдань та цінностей розвитку є важливою умовою згуртованості локальної спільноти, зміцнення спроможності громад і їхньої інституційної стійкості.

Найважливішим механізмом трансформації локальної ідентичності у соціально-економічні практики розвитку громад, активізації політичної локальної ідентичності є мобілізація мешканців громади задля спільного вирішення проблем. Як пишуть автори посібника для мобілізаторів громад у рамках Програми розбудови миру та відновлення ПРООН Т. Сила та С. Форрестер, єдиної моделі для мобілізації територіальних громад не існує, проте можна виділити низку принципів та інструментів, які з урахуванням локальної ситуації можна адаптувати до умов громади [231, с. 18].

Під мобілізацією громади Т. Сила та С. Форрестер розуміють активізацію громадянської участі всередині громади (індивідуальних суб'єктів, груп, організацій) для покращення стандартів життя, розширення прав та можливостей. Мобілізація передбачає об'єднання всіх зацікавлених суб'єктів для вирішення спільних завдань, створення партнерських відносин між ними, з урахуванням розвитку комунікацій та інформованості населення,

розширення громадянської участі. Мобілізація передбачає партисипативний підхід та поділ відповідальності між громадою та місцевою владою, діалог між усіма зацікавленими сторонами та відповіді на запитання: «Хто?», «Що?» і «Як?». Мобілізація груп (формальних чи неформальних) може відбуватися навколо проблем суспільної безпеки, екології (наприклад, проблема чистої води, переробки відходів), здоров'я та санітарії, доступу до правосуддя, зниження рівня бідності, гендерного та іншого насильства.

Участь громадян та мобілізація у процесах місцевої політики, в ухваленні політичних рішень не взаємовиключають, а доповнюють одне одного. Однак ці два процеси мають свої особливості. Спільним необхідно визначити те, що в основі обох процесів закладено принципи рівності всіх учасників та прозорості. У той же час можна назвати відмінні риси цих двох процесів. Так, громадянська участь є обов'язковою умовою доброго управління та найчастіше пов'язана з порядком денним політичного життя громади, що характеризує форми взаємовідносин між місцевою владою та населенням, цивільними інститутами громади. Мобілізація громад є доповненням доброго управління. Члени громади, незалежно від місцевої влади, визначають порядок денний та місце зустрічі, формують групи та на основі групової ідентичності розвивають відносини з іншими групами локальної спільноти та з інститутами місцевої влади [231, с. 21].

Мобілізація поєднує процеси «знизу – вгору» та «зверху – донизу» і приносить користь як органам місцевої влади, так і мешканцям громади. Наприклад, для органів місцевого самоврядування та виконавчої влади вирішується багато проблем соціальної політики (надання соціальних послуг), залучаються додатково фінансові ресурси (за рахунок меценатства), знижується конфліктність та напруження за рахунок вирішення ініціативною групою (волонтерами) назрілих проблем. Для мешканців громади розширюється можливість впливати на ухвалення політичних рішень, відстоювати свої права та інтереси, здобувати нові навички та компетенції. За рахунок діяльності мобілізаційних груп покращується надання соціальних

послуг, вирішуються проблемні ділянки інфраструктури громади, і підтримка бізнесом громадянських ініціатив слугує йому додатковим PR та рекламою. Процеси мобілізації поєднують різні за соціальною, демографічною та гендерною приналежністю соціальні суб'єкти, зміцнюється їхня згуртованість та ідентичність з громадою [321].

У науковій літературі визначено критерії оцінювання готовності населення громади до соціальної мобілізації:

1. Політична підтримка голови ОМС, його прихильність принципам місцевої демократії, прозорості та партнерства, консенсусу та діалогу.
2. Готовність керівництва громади до співпраці, до участі у зборах, у обговоренні проблем із населенням, до відкритого та рівноправного діалогу.
3. Рівень інформованості громади про реальну ситуацію, причини та наслідки проблем, можливості їх вирішення.
4. Наявність лідерів у громаді, або потенціалу лідерства.
5. Рівень ідентичності та згуртованості населення громади, що є основою патріотизму, готовності до участі, волонтерства, до фінансової підтримки.
6. Готовність жителів до самодисципліни, виконання правил внутрішнього життя громади [260, с. 107].

Необхідно зазначити, що процеси самоорганізації, мобілізації у громадах обумовлені низкою суб'єктивних і об'єктивних чинників, тому розвиваються у різних громадах нерівномірно. Наприклад, негативне ставлення до цих процесів або відсутність зацікавленості може бути пов'язано із нестачею належної комунікації та поінформованості у громаді, слабкими соціальними зв'язками між групами та окремими мешканцями громади, нерозумінням мети мобілізації, відсутністю загального розуміння цінностей, слабкою ідентичністю з громадою, патерналізмом свідомості та нехваткою соціальної довіри. Крім того, на процеси мобілізації у громаді впливають такі фактори, як: ігнорування чи перешкода процесам мобілізації з

боку місцевої влади, слабка згуртованість локальної спільноти, типи вирішуваних проблем та рівень мотивації в участі щодо їх вирішення з боку окремих громадян, соціальних груп та організацій громади. Негативним чинником мобілізації можуть бути політичні розбіжності окремих членів та груп у громаді, невміння знайти компроміс задля досягнення спільних цілей. У той же час фактором, що стимулює соціальну мобілізацію, може бути загальна політична ідентичність членів громади та груп або консолідація представників різних політичних ідентичностей щодо значущих, пріоритетних проблем розвитку локальної території, здатність знайти консенсус на основі балансу інтересів для досягнення спільних цілей.

Українські вчені Т. Семигіна і Д. Лиховид вважають, що для стимулювання самоорганізації та соціальної мобілізації територіальних громад необхідно застосовувати різнопланові соціальні технології розвитку:

1. Комунікативні технології, спрямовані на поінформованість населення про проблеми у громаді та необхідність колективних дій щодо їх усунення.

2. Технології залучення населення до вирішення місцевих проблем через розподіл повноважень та відповідальності між органами місцевої влади та громадськими організаціями.

3. Технології активізації громади на основі колективної роботи (імпаурменту), яка робить людей сильнішими, перерозподілу та залучення суспільних ресурсів та умінь [226, с. 84].

На нашу думку, найважливішим механізмом активізації та мобілізації територіальної громади є формування та зміцнення локальної ідентичності, виховання почуття приналежності до громади, причетності до її справ, зміцнення спільних цінностей та цілей, що об'єднують локальне співтовариство у єдиний колектив. У цьому випадку причетність та тотожність (ідентичність) з громадою стане ресурсом розвитку території та її спроможності.

Дослідники, які вивчають роль локальної ідентичності в процесах децентралізації та формування спроможних громад, підкреслюють, що розвиток територіальних громад (у тому числі і об'єднаних) залежить від саморозвитку локальної спільноти, яка базується на самоідентифікації членів громади з локальним простором, їх консолідації та згуртованості навколо існуючих цінностей громади, територіальних цілей та планів розвитку, комунікацій і взаємодії всередині громади [243, с. 138].

Так, М. Суслов вважає, що в умовах децентралізації структура локальної самоідентифікації включає: поведінковий рівень (мотивація та готовність до дії на користь громади); пізнавальний рівень (знання про локальну територію, її соціокультурні особливості); емоційний рівень (почуття гордості та локального патріотизму); ціннісний рівень (цінності та потреба в безпеці, комфорті, самовираженні); інструментальний рівень (соціальна та політична мобілізація членів громади) [243, с. 140]. Таким чином, у процесі розвитку спроможних громад важливу роль відіграє інструментальна функція локальної ідентичності, спрямована на активізацію локальної спільноти щодо вирішення завдань та проблем території. Виходячи з цього, формування локальної ідентичності, як фактора та індикатора згуртованості локальної спільноти, є необхідним елементом стратегічного соціально-економічного планування розвитку спроможної територіальної громади.

Як вказувалось раніше (див. підрозділ 1.2.), основними суб'єктами формування локальної ідентичності є органи місцевої та державної влади, локальна політична та економічна еліта, політичні партії, що мають партійні осередки на регіональному (локальному рівні), локальні ЗМІ, інститути громадянського суспільства (громадські організації, рухи), авторитетні представники локальної спільноти (у сферах конфесій, виробництва, освіти, культури) та ін.

М. Суслов визначає основні складові локальної ідентичності, які впливають на спроможність ТГ: поінформованість населення щодо рідного

краю; залучення мешканців громади до обговорення програм та проєктів розвитку території, прийняття політичних рішень; участь громадян у благодійних фондах, меценатстві, волонтерських рухах; залучення молодіжного потенціалу до розвитку громади; участь членів громади у забезпеченні соціального, правового порядку, екологічної безпеки [243, с. 142].

Безпосередні контакти та почуття відповідальності за розвиток території мобілізують різноманітні активності членів локальної спільноти для вирішення існуючих проблем, у тому числі і політичними засобами та методами.

На думку Є. Сергієнка, для формування локальної ідентичності необхідно створити локальну організаційну культуру з властивим локальній спільноті набором цінностей, які визначають поведінку та роль кожного члена громади [227, с. 68–69]. Система цінностей, яка важлива для кожного члена громади, може передаватися формальними каналами (закріплена у Статуті громади, у планах стратегічного розвитку через офіційні зустрічі ЗМС з мешканцями локальної території) та неформальними шляхами через спілкування між мешканцями. Автор вважає, що сформована система «своїх» цінностей є основою консолідації, згуртування мешканців громади, сприяє організації політичного життя та зацікавленої участі громадян у прийнятті політичних рішень щодо розвитку локальної території [227, с. 69].

Спираючись на аналіз структури цінностей Річарда Барретта [283] (модель «сім рівнів свідомості організації»), Є. Сергієнко оперує поняттями організаційної свідомості локальної ідентичності та пропонує наступну її ієрархію у громаді, вважаючи, що успішна територіальна громада має будуватися на позитивних характеристиках усіх семи рівнів:

1. Вживання. Усвідомлення, що в громаді створюються умови фінансової стійкості та сприятливі умови для її розвитку.

2. Відношення. Побудова гармонійних відносин між мешканцями територіальної громади на основі відкритого спілкування, лояльності, почуття турботи, взаємної поваги.

3. Самоповага. Створення почуття самоповаги та гордості шляхом політики зменшення бюрократизму, владолюбства в ОМС, підвищення порядку та ефективності процедур.

4. Трансформація. Безперервний розвиток громади на основі підзвітності і відповідальності всіх мешканців громади, інновацій, розробки нових послуг та продуктів.

5. Внутрішня єдність. Оволодіння культурою «внутрішнього єднання», спроможністю до колективних дій на основі поділу цінностей, довіри, єдиного бачення майбутнього, формування стійкої, локальної ідентичності.

6. Бажання щось змінити. Поглиблення внутрішніх взаємозв'язків та співпраці всередині громади, формування взаємовигідних стратегічних союзів і домовленостей із іншими громадами та організаціями.

7. Служіння. Формування соціальної відповідальності в рамках територіальної громади, підвищення рівня самодостатнього розвитку і прав людини, соціальної справедливості, дотримуючись довгострокової перспективи, турботи про майбутні покоління [227, с. 70–72].

Таким чином, локальна ідентичність має потужний організаційний потенціал сталого соціально-економічного розвитку територіального співтовариства, реалізується у соціально-економічних практиках та, зрештою, у прийнятих політичних рішеннях щодо зміцнення спроможності територіальних громад. У цих процесах активізується політична складова локальної ідентичності, мобілізується її політичний потенціал, який формує локальну політику, ракурс та сутність прийнятих соціально-економічних політичних планів та рішень, політичну суб'єктність громади [137; 285].

Об'єднуючі цілі та цінності локальної спільноти, у тому числі й політичні, акумульовані у стратегічному плануванні розвитку громади, що є

необхідним елементом її життєдіяльності та сталого розвитку. Сталий розвиток громад передбачає поєднання екологічних, економічних та соціальних напрямків розвитку, створення умов забезпечення добробуту, підвищення якості життя населення.

Цілі та критерії сталого розвитку визначені Порядком денним ООН до 2030 року Цілі сталого розвитку (ЦСР) [395]. В рамках 17 основних цілей сформовано 169 завдань, які стосуються забезпечення добробуту та прав людини, індустріалізації та інновацій, захисту екосистем, створення безпечного середовища для розвитку сьогоденних та майбутніх поколінь. У документі визначені фактори та потенційні ризики, що здійснюють вплив на якість життя та суспільний розвиток [49, с. 128]. Завдання та критерії сталого розвитку імплементуються в стратегічних планах розвитку держав і територій міст та громад, що передбачає вертикальну інтеграцію та координацію дій та планів органів всіх рівнів та горизонтальну інтеграцію і координацію екологічних, соціальних та економічних напрямків розвитку.

Ієрархія стратегій сталого розвитку передбачає наступні рівні: глобальний, національний, регіональний і локальний. Всі рівні стратегій і планів включають: постановку цілей, реалізацію, моніторинг і оцінку [141, с. 26].

У контексті нашого дослідження підкреслимо, що на думку розробників Порядку денного, «досягнення всіх ЦСР вимагає дій на місцевому рівні» тому, що саме на місцевому рівні реалізується політика щодо забезпечення гідних умов для звичайної людини [141, с. 29]. Роль та завдання для органів місцевого самоврядування сформульовано в Цілі 11 «Забезпечення відкритості, безпечності, життєстійкості та екологічної сталості міст та інших населених пунктів» [49, с. 129; 267]. Окрім того, у заключних документах Конференції «Future We Want», що відбулася в 2012 р. в Ріо-де-Жанейро, визначено, що фундаментальним принципом сталого розвитку є можливість для людей брати участь та впливати на прийняття рішень, які стосуються їхнього майбутнього життя [394].

На думку авторів наукової доповіді Я. Жаліло, С. Ковалівської, В. Романова, О. Шевченко та ін. «Децентралізація і формування політики регіонального розвитку в Україні» активна громадська участь та самоорганізація населення на місцевому рівні є важливою складовою частиною досягнення ЦСР на локальному рівні, зміцнення спроможності територіальних громад на основі інклюзивності, посилення заінтересованої участі, довіри та локальної ідентичності. Саме локальна ідентичність, вважають автори, є основою згуртованості навколо ЦСР, запорукою відповідальності членів громади перед майбутніми поколіннями локальної спільноти [49, с. 130]. Цілі сталого розвитку з абстрактно-глобальних перетворюються на конкретні, практичні дії в рамках громади, мають базове значення для досягнення ЦСР на рівні держави.

Процес адаптації Цілей сталого розвитку в Україні завершився у 2017 році. Перелік адаптованих завдань в Україні було сформульовано у Національній доповіді «Цілі сталого розвитку: Україна», в якій визначено орієнтири та прогнози реалізації Цілей сталого розвитку в Україні до 2030 р. [267]. Наступним етапом є впровадження ЦСР в національні, регіональні та місцеві (міст та ОТГ) стратегії розвитку.

Формування в Україні правових засад інтеграції національного законодавства щодо досягнення Цілей сталого розвитку розпочалось з Указу Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» від 30 вересня 2019 р. [256]. Варто наголосити, що комплексні рішення щодо формування механізмів стратегічного втілення ЦСР на регіональному та локальному рівні зараз перебувають у стадії розробки. Тому, на нашу думку, забезпечення спроможності ТГ є важливою складовою досягнення ЦСР на локальному рівні, а стратегічні плани сталого розвитку ТГ, з урахуванням індикаторів досягнення ЦСР - первинною ланкою розвитку в цьому напрямку.

На думку А. Ткачук та М. Дацишин, процес сталого розвитку громади включає його усвідомлення, планування, впровадження та містить наступну логістику:

1. Визначення візії, вищої мети розвитку громади.
2. Складання стратегічних та операційних планів.
3. Формування команди виконавців-союзників, визначення партнерів, відбудування коаліцій.
4. Планування матеріальних і нематеріальних ресурсів.
5. Інформаційний супровід визначеної стратегії розвитку, розвиток комунікації, формування механізмів зворотного зв'язку.
6. Організація моніторингу та оцінювання [249, с. 24–25].

При цьому О. Ткачук та М. Дацишин вважають (як ми на цьому акцентували раніше), що при плануванні розвитку насамперед необхідно спиратися на ключовий внутрішній ресурс громади – соціальний капітал (місцевий патріотизм, самоорганізацію, лідерство та взаємну довіру), який формується в результаті практики взаємодії та довіри між членами територіальної громади. Розвиток горизонтальних зв'язків у громаді, готовність брати на себе ініціативу та довіру, у тому числі до місцевої влади, є ресурсом та фундаментальним фактором успіху.

Матеріали Швейцарсько-українського проекту DESPRO «Підтримка децентралізації в Україні» показують, що важливим моментом стратегічного планування є згуртованість громади навколо майбутнього розвитку, спільне обговорення проблем та пошук шляхів їх розв'язання [260, с. 90–105]. Досвід ОТГ Житомирської, Кіровоградської, Тернопільської та Хмельницької областей свідчить, що консолідація населення на основі усвідомлення загальних інтересів, локальної ідентичності та узгодження політичних позицій окремих членів громад та соціальних груп легітимізує процес стратегічного планування і реалізацію стратегічного плану розвитку території у майбутньому. Максимальне залучення людського потенціалу (зацікавлених та активних членів громади, громадських та молодіжних

організацій, неформальних лідерів, представників місцевого бізнесу та ін.) до створення стратегії розвитку сформує відчуття «спільної справи», «власності» стратегічного документа [260, с. 97–98].

Автори посібника (М. Бриль, О. Врублевський, О. Данчева, А. Сейтосманов, Е. Чубаров) «Успішна територіальна громада: будуємо разом» пропонують три основні етапи залучення громадськості до процесу стратегічного планування у громаді:

1. Проведення громадських консультацій по основним напрямкам Стратегії: економіка, охорона здоров'я, освіта, екологія, культура та ін.
2. Аналіз результатів та формування висновків.
3. Проведення громадських слухань щодо висновків консультацій [260, с. 99].

Більш розширений процес залучення громади до формування стратегій розвитку громад викладені в матеріалах проєкту організації «Євро регіон «Дністер» [62]. На досвіді країн Вишеградської четвірки сформульовано механізми залучення мешканців громади до стратегічного планування:

1. Формування робочої групи стратегічного планування з представників всіх зацікавлених груп ТГ.
2. Участь громадськості у діагностиці функціонування різних сфер життя громади (анкетування, інтерв'ю з активістами громади, консультації з спеціалістами, зустрічі з мешканцями, дискусії тощо).
3. Участь громадськості у плануванні (формулювання цілей і заходів). Основними технологіями участі громадськості в плануванні є анкетування мешканців громади, інтерв'ю з лідерами груп, відкриті для мешканців робочі зустрічі з представниками громадських організацій, депутатами, підприємцями та ін.
4. Участь громадськості в обговоренні проєкту стратегії (на основі партиципативного підходу) та її затвердженні. Умовами громадського затвердження стратегії є можливість всіх мешканців ТГ взяти участь в

обговоренні, ознайомитись з проєктом стратегії, можливість внести свої пропозиції.

5. Проведення зустрічей із мешканцями в усіх населених пунктах громади, що оформлюються протокольнo. Фіксування всіх пропозицій та зауважень та підсумків голосування щодо проєкту стратегії.

6. Аналіз громадського обговорення, пропозицій, можливості їх врахування та доцільності, обговорення результатів, прийняття рішень щодо змін стратегії [62, с. 42–48].

Огляд літератури з цього питання показує, що існує ряд труднощів щодо залучення громадян до стратегічного планування [196; 260, с. 99;]. Як правило, вони пов'язані з низьким рівнем ініціативності, незначною кількістю пропозицій, різним баченням стратегічних цілей ТГ, конфліктністю та відсутністю компромісу між органами місцевого самоврядування та територіальною спільнотою, між різними групами в громаді та ін. Одним із значних факторів пасивної участі мешканців громади у стратегічному плануванні є слабка локальна ідентичність, відсутність довіри та соціальних зв'язків, що є основою соціального капіталу. Особливо це стосується об'єднаних територіальних громад, які не змогли поки що об'єднати локальну спільноту на основі загальних цілей розвитку та цінностей. Нерозвинута локальна ідентичність потенційно позбавляє спільноту політичної суб'єктності, можливості впливати на політичні локальні та регіональні процеси.

Прикладом стратегічного планування сталого розвитку територіальної громади з урахуванням індикаторів досягнення ЦСР, за участю громадськості може бути стратегія розвитку міста Маріуполя «Маріуполь. Стратегія 2030» [131], яка була прийнята на XIV сесії міської ради 22 грудня 2021 р. [161]. Стратегія включає 14 напрямків та 100 цільових показників розвитку Маріупольської громади, в рамках 17 ЦСР, що визначені Порядком денним ООН до 2030 р. [395] та Указом Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» [256].

Учасниками створення Стратегії стали: громада міста, міська рада, робочі групи, міжнародні експерти. На всіх п'яти етапах процесу стратегічного планування (організаційному, аналітичному, планувальному, консультативному, програмному) було залучено понад 1000 стейкхолдерів: представники ОМС, виконавчої влади міста, представники різних політичних партій, громадських організацій, працівники бюджетної сфери (шкіл, закладів охорони здоров'я, установ культури, спорту), підприємці, активісти, лідери громадської думки та ін.

Так, наприклад, на аналітичному етапі розробки стратегічного плану було проведено опитування мешканців громади щодо оцінки стану та очікувань. Усього було опитано більше 300 представників молоді, бізнесу – 70 підприємців, громадян – 1000 респондентів. У сформованих 14 робочих групах по стратегічним напрямкам розвитку більше 50% склали представники громади. У рамках Форумів Місцевого Розвитку брали участь 3000 мешканців громади. У процесі підготовки проекту Стратегії було проведено 60 групових та міжгрупових засідань з експертами та представниками зацікавлених груп громади. На консультативному етапі проведено обговорення (в т.ч. неформальні) із різними групами стейкхолдерів, за підсумками консультацій здійснювалось коригування стратегічного планування [131].

Залучення активних та зацікавлених мешканців громади до процесу розробки Стратегії забезпечило діалог між владою та локальною спільнотою, між різними групами населення незалежно від їхнього соціального статусу, політичних уподобань, соціокультурних особливостей (доречи, в Маріуполі мешкає понад 100 національностей).

Таким чином, Стратегія розвитку Маріуполя до 2030 року згуртувала міську громаду на основі локальної ідентичності, узгодження політичних позицій, патріотизму, загальних цінностей та цілей. Вона відображає інтереси усіх мешканців громади, створена разом із громадою та сприймається як «своя». Стратегія є підсумком громадянської та політичної

активності жителів маріупольської громади, відображає суспільний вибір маріупольської спільноти та її політичну суб'єктність, спрямована на зміцнення локальної демократії, покращення стандартів життя в громаді.

Підсумовуючи вищесказане, можна зробити наступний висновок [133]. Локальна ідентичність формує зацікавленість у сталому розвитку місцевої території та стимулює населення брати активну участь у житті громади, мобілізує виявляти різноманітні ініціативи та впливати на прийняття політичних рішень місцевих інститутів влади. Відбувається активізація політичної складової локальної ідентичності, трансформація локальної ідентичності у політичну діяльність (політична участь), реалізація локальної політичної ідентичності у соціально-економічних практиках розвитку громади. Механізми реалізації громадських ініціатив у громаді та ракурс політичних рішень місцевої влади відображають політичні погляди та цінності всіх суб'єктів локального політичного процесу, особливості їхньої політичної ідентифікації. Виходячи із вищесказаного, політична ідентичність членів громади має розглядатися як невід'ємний та найважливіший внутрішній ресурс спроможності і сталого розвитку території.

Висновки до розділу 3

Локальна політична ідентичність здійснює значний вплив на політичні процеси територіального співтовариства, розвиток місцевого самоврядування та демократії. Найбільш вагомо цей вплив проявляється при формуванні ЗМС, їх легітимації, підтримці тих чи інших політичних партій та блоків, генеруванні спільних цілей та цінностей розвитку громади, у політичній участі при формуванні політики розвитку локальної спільноти та вирішенні назрілих проблем. Сутність та особливості цього впливу визначаються специфікою політичної культури та рівнем розвитку локальної демократії.

Підвищення впливу локальної політичної ідентичності на розвиток місцевого самоврядування та демократії у сучасній Україні пов'язане з низкою процесів та реформ:

1. Внаслідок політики децентралізації (що передбачає реформу територіальної організації влади, реформу місцевого самоврядування та реформу регіональної політики) в Україні до кінця 2021 р. відбулось створення політико-правових та фінансових основ розвитку місцевого самоврядування, розширення повноважень та відповідальності ОМС за прийняті рішення та внутрішню політику ТГ, зміцнення політичної суб'єктності територіальних спільнот, що активізує політичне життя на місцях та роль політичної ідентичності у суспільно-політичних процесах громади.

2. Завдання та реалізація реформ децентралізації передбачають активну участь громадян у процесах об'єднання територіальних громад, у плануванні та у вирішенні повсякденних проблем ОТГ. Мотивацією участі у суспільно-політичному житті громади є бажання розвивати громаду у відповідності зі своїми політичними, економічними та соціокультурними поглядами та цінностями, які фокусуються у політичній ідентичності членів громади та мають плюралістичний характер.

3. Значення локальної політичної ідентичності проявляється у контексті процесів розвитку локальної демократії, реалізації всіх форм демократичної участі (представницької та прямої), легітимації ОМС (на основі конкурентних демократичних виборів), що дозволяє «будувати демократію знизу догори».

4. Індикатором розвитку місцевої демократії є особливості локальної політичної культури, яка є і умовою демократизації, і результатом формування демократичних інститутів локальної спільноти, що формується під впливом політичних, економічних, соціокультурних, етнічних, релігійних та інших чинників державного, регіонального та локального рівня.

5. Соціологічні дослідження показують, що процеси демократизації в ТГ проходять нерівномірно і детермінуються не тільки правовими інструментами, але й рівнем довіри до ОМС, ступенем супротиву з боку місцевої влади та територіальних еліт, розвитком комунікацій у громаді, рівнем самоорганізації та згуртованості населення громади на основі загальних цілей, цінностей та локальної ідентичності, здатності членів локальної спільноти конвертувати політичну ідентичність у суспільні практики.

6. Маркером впливу локальної політичної ідентичності на розвиток місцевого самоврядування та демократії є політичні вибори до ОМС. Прийняття нового Виборчого Кодексу в Україні та подальших змін до нього сприяло «регіоналізації» та «партизації» виборчого процесу ОМС, що загостило політичну конкуренцію на місцях, активізувало значення локальної політичної ідентичності у формуванні та легітимації місцевих органів влади.

Локальна політична ідентичність реалізується не тільки у політичній сфері, але й у соціально-економічних практиках. У зв'язку з реформами децентралізації, завданням яких є забезпечення гідного рівня життя українських громадян, актуалізується проблема впливу локальної політичної ідентичності на спроможність та сталий розвиток громад. Вивчення наукової літератури та політичної практики розвитку територіальних громад дозволяє зробити такі висновки:

1. В основі впливу політичних ідентичностей на соціально-економічний розвиток територій є представництво в органах місцевого самоврядування, формування політичної більшості, від якої залежить розробка та ухвалення політичних документів щодо реалізації поточних та стратегічних планів соціально-економічного розвитку громади, принципи та механізми їхньої реалізації.

2. Можливості реалізації політичних ідентичностей мешканців громади у соціально-економічних практиках залежать від рівня розвитку локальної

демократії, правового регулювання та інструментів впливу мешканців громади на формування місцевої політики (загальні збори, петиції, публічні та електронні консультації, участь у публічних акціях та ін.).

3. Найважливішим фактором впливу політичних ідентичностей на соціально-економічну політику та практику в громаді є поінформованість населення про справи у громаді, розвиток різних видів комунікацій між членами громади, між місцевими органами влади та громадою (наявність веб-сайтів ОМС, трансляція сесій ОМС, засідання постійних комісій, прозорість та підзвітність діяльності ОМС тощо).

4. Політичні ідентичності громади можуть по-різному впливати на соціально-політичні та економічні процеси в громаді. З одного боку, вони можуть бути основою консолідації, згуртованості та мобілізації мешканців для вирішення нагальних проблем, розробки планів розвитку громади. З іншого – конфліктні політичні ідентичності, відсутність компромісу щодо визначення пріоритетних цінностей та завдань розвитку можуть стати перешкодою у розробці та реалізації місцевої політики.

5. Найважливішим завданням місцевої влади є формування консолідованої платформи на основі пріоритетних об'єднуючих цілей та цінностей розвитку громади для узгодження та врахування політичних позицій різних політичних сил при розробці поточних та стратегічних планів формування спроможності та сталого розвитку громад. Такою консолідованою платформою може стати стратегія сталого розвитку території.

ВИСНОВКИ

Дослідження локальної політичної ідентичності як ресурсу територіального розвитку, в контексті запропонованого алгоритму вивчення, дозволило зробити наступні висновки.

1. Категорія «ідентичність» є однією з найскладніших у суспільних науках. Формуючи теоретичну платформу дослідження локальних політичних ідентичностей необхідно враховувати, що локальна ідентичність, як феномен, має множинний та багатоскладовий характер і являє собою синтез різного роду ідентичностей, що передбачає вивчення концептуальних підходів у різних галузях соціального та гуманітарного знання, які мають безпосереднє відношення до локальної політичної ідентичності: філософії, психології, соціології, політології, історії, географії, культурології, етнології та ін.

Особливе місце у сучасних мультиідентичностях займає політична ідентичність, яка впливає на політичну позицію та політичну поведінку індивідів і груп людей, є полем політичної конкуренції та владних відносин, визначає траєкторію політичних трансформацій у суспільстві. Починаючи з 60-70 рр. ХХ ст. у політичній науці визначено категоріально-методологічний апарат дослідження політичної ідентичності, типології, функції, фактори формування; вивчаються класові, когнітивні та комунікативні причини електорального вибору; аналізується вплив політичної ідентичності на процеси демократизації у країнах Східної Європи та на пострадянському просторі; досліджуються проблеми політики ідентичності, формування наднаціональної ідентичності у країнах Європейського Союзу; вивчаються проблеми, пов'язані з новими ризиками та викликами, що сформували нові смислові та ідентитарні практики (вплив наслідків мультикультуралізму, міграційних криз, процесів глобалізації/глокалізації на політичну ідентичність).

2. «Локальна політична ідентичність» є синтезом кількох категорій: «ідентичність», «політична ідентичність», «просторово-територіальна ідентичність» та «локальна ідентичність». Сучасні багатоскладові суспільства формують гібридні мультиідентичності, що носять множинний та багаторівневий характер.

Ознайомлення з науковим дискурсом щодо політичної ідентичності дозволило нам сформулювати особисте бачення деяких проблем та явищ, що мають безпосереднє відношення до об'єкта та предмета дослідження. На нашу думку, політичну ідентичність можна розглядати як систему координат індивіда чи групи у політичному просторі на основі політичної позиції, цінностей та установок, які здійснюють значний вплив на політичну поведінку суб'єктів політичного процесу.

Політична ідентичність формується внаслідок процесу політичної ідентифікації. Під політичною ідентифікацією ми розумітимемо процес ототожнення індивіда або групи осіб із політичними інститутами (державою, політичними партіями, громадсько-політичними організаціями тощо), політичним лідерством, політичними елітами та рухами на основі спільних ідейно-політичних цінностей, принципів, цілей та поглядів на існуючу соціально-політичну дійсність та майбутній суспільний розвиток.

Ідентичність є об'єктом («полем») гострої боротьби різних політик ідентичності, метою яких є легітимація чи делегітимація певних ідентичностей. Політику ідентичності можна визначити як комплекс дій та практик суб'єктів політики, спрямований на публічне визнання сутності «Ми» по відношенню до «Інших» на основі певних ціннісних патернів з метою формування, підтримки чи визнання колективної ідентичності.

Найбільш актуальними функціями політичної ідентичності є (див. 1.2.): консолідація та інтеграція національних та наднаціональних спільнот; легітимація політичної влади (спільноти) та режиму; забезпечення функціонування партійної системи та електоральна функція; психологічні функції; вплив на політичну поведінку; регулювання суспільного розвитку.

Політична ідентичність проявляється у різних аспектах та сферах, що дозволяє визначити її типології за наступними критеріями (див. 1.2.): 1. Електоральний вибір із урахуванням партійної, ідеологічної, персоніфікованої ідентифікації. 2. Ставлення виборців до політичних партій. 3. Поведінковий у контексті ставлення до політичних партій. 4. Цілі конструювання ідентичності. 5. Трансформація самосприйняття, руйнація звичних соціокультурних патернів ідентифікації. 6. Негативне ставлення до всіх чи окремих політичних інститутів чи суб'єктів політичного процесу. 7. Просторово-територіальна. 8. Самоідентифікація індивіда, громадянина національної спільноти з політичними та громадянськими цінностями та орієнтаціями спільноти. 9. Суб'єкт-носій ідентичності. 10. Ідейно-політичний. 11. Тривалість, стійкість, рівень інтеріоризації.

Актуальності сьогодні набуває дослідження різних типів територіальних (локальна, регіональна, національна, глобальна) або просторово-територіальних ідентичностей. Первинним рівнем в ієрархії територіальних ідентичностей є локальна ідентичність, яка, незважаючи на сучасні процеси глобалізації, «розмивання» різного роду меж, вплив соціальних мереж та інших інтегральних факторів, зберігає визначальний вплив на свідомість і поведінку локальних територіальних спільнот, що отримало назву «глокалізація».

Узагальнюючи різні підходи, можна дати таке визначення локальної ідентичності: локальна ідентичність є первинним рівнем просторово-територіальної ідентичності, вона пов'язана з місцем походження чи проживання, з «малою батьківщиною», ідентифікацією з важливими та значущими для окремої людини особливостями (ландшафтом, історичними та соціокультурними подіями, соціально-економічним розвитком, поведінкою членів локальної спільноти) на основі почуття причетності та суб'єктивного сприйняття локального простору.

Локальна ідентичність виконує дуже важливі функції в суспільстві. Можна стверджувати, що локальна ідентичність: сприяє громадянській

самоорганізації локальної спільноти; формує локальну соціокультурну спільноту; впливає на лобювання своєї спільноти за її межами; сприяє формуванню інститутів громадянського суспільства; є важливим ресурсом розвитку території, тому що формує спільні цінності, смисли, орієнтири відносно цілей розвитку території; мобілізує спільноту до громадянської та політичної участі у вирішенні спільних проблем; формує стійкі стереотипи та установки свідомості та поведінки; сприяє росту соціального капіталу території, виробляє механізми солідаризації; є важливим фактором формування місцевого патріотизму; впливає на соціалізацію індивіда; спрощує різні комунікації між людьми у політичній, соціокультурній, економічній сферах; впливає на маркетинг та брендинг територій; дає відчуття стабільності у світі, що швидко змінюється, глобалізується, є джерелом безперервності людського буття.

Вказані вище функції показують, що локальна ідентичність може стати важливим механізмом конвертації у конструктивні соціально-політичні та соціально-економічні практики локальної території, вона виконує ряд найважливіших політичних функцій (див. 1.2.): 1. Легітимація політичного розвитку локального співтовариства. 2. Формування платформи політичних цілей та цінностей локальної спільноти. 3. Політична та громадянська мобілізація. 4. Розвиток політичної комунікації.

Таким чином, локальна ідентичність впливає на формування локальних політичних інтересів та цілей, особливості політичної культури та політичних ідентичностей мешканців локального співтовариства. Локальну політичну ідентичність можна визначити як систему координат членів територіальної спільноти у локальному політичному просторі на основі політичних позицій, цінностей та установок, що здійснюють значний вплив на легітимацію органів місцевого самоврядування та локальної політики, формування політичної суб'єктності локальної спільноти. Консолідована локальна політична ідентичність є важливим ресурсом розвитку локальної території,

згуртованості населення навколо стратегічних планів формування спроможних, сталих територіальних громад.

Особливості політичних ідентичностей мешканців локальної спільноти виявляються під час виборів, у підтримці тих чи інших політичних лідерів та партій, які активно функціонують на території локальної спільноти. Локальні політичні ідентичності впливають на динаміку та розвиток політичних місцевих процесів, посилюють суб'єктність локального співтовариства у політичних процесах різних рівнів: локального, регіонального, загальнонаціонального.

Комплексне дослідження феномена локальної політичної ідентичності вимагає, на нашу думку, поєднання всіх традиційних підходів у дослідженні ідентичності: примордіалізму, есенціалізму, соціального конструктивізму. Найважливішими методологічними засадами у дослідженні локальних політичних ідентичностей стали системний, соціокультурний та інструменталістський підходи. У роботі використовувалися фундаментальні, загальнонаукові та спеціальні методи дослідження: діалектичний, термінологічний, історичний, функціональний, когнітивний, моделювання, дискурс аналіз, аналіз політичних документів, соціологічний, ситуаційний аналіз (кейс-стаді), а також загальнологічні прийоми аналізу та синтезу, абстрагування, індукції та дедукції.

3. Актуалізація наукового інтересу до локальних політичних ідентичностей в Україні пов'язана з реформою децентралізації і формуванням об'єднаних територіальних громад, тенденціями зародження регіональних політичних режимів і регіоналізації партійної системи. Комплексний міждисциплінарний підхід у дослідженні локальної політичної ідентичності дозволяє виділити кілька домінуючих напрямків в українських політологічних студіях щодо нашого предмета дослідження: теоретико-методологічні підходи дослідження локальних ідентичностей; проблеми формування локальних ідентичностей об'єднаних територіальних громад як необхідна умова їхнього ефективного розвитку; територіальні ідентичності у

контексті становлення субсидіарної демократії, демократичної політичної культури; дослідження особливостей локальних ідентичностей українських міст, їх соціокультурні відмінності і рівень включення у загальнодержавний процес.

У той же час, на нашу думку, перспективними і актуальними науковими напрямками дослідженням локальних політичних ідентичностей є: подальше вивчення зарубіжного досвіду формування локальних ідентичностей, можливостей його використання в Україні у контексті реформи децентралізації; вивчення ролі соціального капіталу у формуванні локальної ідентичності, соціальної солідарності та відповідальності; дослідження локальної політичної ідентичності як чинника і ресурсу розвитку територій тощо.

4. Формування позитивної консолідованої локальної ідентичності, як фактору інтеграції та самоорганізації локальної спільноти, розвитку і модернізації території, є одним із першочергових завдань для органів місцевого самоврядування та всіх зацікавлених суб'єктів локальної спільноти, які пов'язують своє життя зі своєю громадою та з її сталим розвитком.

Політика локальної ідентичності, як соціальний проєкт, повинна ґрунтуватися на принципах спадкоємності, підтримці з боку усіх верств населення і передбачати: 1. Розробку моделі локальної ідентичності із залученням усіх зацікавлених суб'єктів соціально-політичних процесів локальної спільноти, включаючи інститути влади, політичні партії, громадські організації, локальну еліту, громадські організації, ЗМІ та ін.; 2. Вироблення стратегії реалізації сформульованої моделі, загальних напрямків, визначення суб'єктів та механізмів здійснення; 3. Складання конкретного плану дій та заходів щодо формування, зміцнення та розвитку локальної ідентичності; 4. Включення запланованих заходів до стратегічного та поточного планів соціально-економічного розвитку локальної території.

Великий вплив на розвиток локальних територій, розробку місцевих політик здійснюють локальні політичні ідентичності. Формування локальних політичних ідентичностей передбачає, що, окрім політики ідентичності держави, яка спрямована на формування, збереження та розвиток української національної та громадянської ідентичності, політичних партій, які функціонують як на національному, так і на регіональному рівнях, локальний рівень допускає активне включення до політики ідентичності локальних політичних інститутів (органів місцевого самоврядування та виконавчої влади), політичних партій, діяльність яких спрямована на локальний рівень, локальних політичних еліт, інститутів громадянського суспільства, лідерів громадської думки, локальних ЗМІ та інших суб'єктів місцевих соціально-політичних та економічних процесів. Рушійною силою «боротьби за ідентичність» та політизації життя локальної спільноти є боротьба політичних партій та еліт за владу, гостре протистояння між владою та опозицією, відсутність діалогу між владними структурами та локальним суспільством.

Найбільш важливими інструментами впливу на локальні політичні ідентичності є сучасні комунікаційні технології та символічна політика (політичні міфи, традиції, свята та інші символічні маркери конструювання «уявленої спільноти»).

Коллективна локальна політична ідентичність може проявлятися як сукупність більшості у процесі виборів органів місцевого самоврядування, через демократичні механізми політичної участі в управлінні та місцевій політиці, у специфіці локальних політичних процесів, особливостях політичної суб'єктності локальної території. Консолідована локальна політична ідентичність формується навколо узгоджених політичних цілей, цінностей та норм локальної спільноти, може стати фундаментом сталого розвитку, який би не суперечив загальнонаціональним політичним процесам, але враховував специфіку регіону та локальної території, був основою

мобілізації членів спільноти для вирішення соціально-економічних і політичних завдань.

5. Одним із найважливіших чинників консолідації локальної спільноти на основі загальної ідентичності є соціальний капітал. Основою формування соціального капіталу локальної спільноти є довіра на горизонтальному та вертикальному рівнях комунікацій, соціальні зв'язки, засновані на солідарності, взаємодопомозі, обов'язковості та лояльності. Розвиток соціального капіталу в територіальній громаді допомагає не лише формуванню позитивної локальної ідентичності, але й сприяє політичній консолідації індивідів та груп, політичному узгодженню суспільних інтересів на основі загальних норм, цінностей та завдань розвитку.

Особливістю досліджуваного періоду є низький рівень участі українських громадян у громадських практиках економічного та соціального характеру, у заходах, що вимагають організованих колективних дій тривалого характеру (громадські слухання, збір підписів, участь у протестах тощо), у роботі політичних партій, громадських організацій. У той же час спостерігається досить широка суспільно-політична активність населення, що пов'язано із нестабільним політичним та інституційним контекстом перехідного періоду, що сприяє короткостроковій активності та участі.

Реформа децентралізації спрямована не лише на матеріально-технічні результати територіальних громад, але й на якість взаємовідносин усередині громад, без яких не може реалізуватись ефективне управління, демократизація та успішний розвиток територій. Зміна формальних норм життя громад має призвести до зміни якості взаємовідносин між жителями громади, між територіальними спільнотами та владними структурами на основі формування соціального капіталу, зміцнення консолідованої (на основі об'єднуючих цілей розвитку) локальної ідентичності та політичного узгодження.

Функції соціального капіталу цілком корелюються з функціями консолідованої локальної ідентичності (див. 1.2., 2.2.). Соціальний капітал

впливає на формування консолідованої локальної політичної ідентичності та сприяє легітимації політичного розвитку локального співтовариства на основі довіри до органів місцевої влади, формуванню платформи для вирішення ідентифікаційних протиріч та узгодження політичних позицій між групами та окремими індивідами, досягнення розумного консенсусу на основі довіри та соціального діалогу.

6. Локальні політичні ідентичності впливають на всі політичні процеси локальної спільноти: формування органів місцевого самоврядування на основі демократичних виборів і легітимізацію місцевої влади, особливості політичної культури та політичної участі, генерування політичних цілей розвитку та цінностей. Основними факторами підвищення впливу локальних політичних ідентичностей на розвиток місцевого самоврядування та демократії у сучасній Україні стали процеси децентралізації, які передбачають реформу територіальної організації влади, реформу місцевого самоврядування та реформу регіональної політики і прийняття нового Виборчого Кодексу.

Внаслідок політики децентралізації до кінця 2021 р. в Україні органи місцевого самоврядування отримали ширші повноваження та додаткові фінансові ресурси для ефективного вирішення внутрішніх завдань громади, розвитку її інфраструктури. Разом із збільшенням повноважень підвищилась й відповідальність органів місцевого самоврядування за прийняті рішення, результати діяльності та всю внутрішню політику ОТГ, зміцнилась політична суб'єктність територіальних спільнот, що активізувало політичне життя на місцях та роль політичної ідентичності у суспільно-політичних процесах громади.

Зміст та реалізація реформи децентралізації передбачають дотримання європейських принципів місцевого самоврядування, розвиток демократії на місцевому рівні, залучення громадськості, інститутів громадянського суспільства до планування, управління, вирішення повсякденних завдань локальної території на основі поєднання представницької (репрезентативної)

і безпосередньої (прямої) демократії, політичну активність спільноти ОТГ при проведенні місцевих виборів. Мотивацією участі у суспільно-політичному житті громади є бажання розвивати громаду у відповідності зі своїми політичними, економічними та соціокультурними поглядами та цінностями, які фокусуються у політичній ідентичності членів громади та мають плюралістичний характер.

Маркером впливу локальної політичної ідентичності на розвиток місцевого самоврядування, демократії та легітимації ОМС є політичні вибори, особливо місцеві. Результати місцевих виборів 2015, 2018 та 2020 років в Україні продемонстрували процеси «регіоналізації» партійної системи та «партизації» виборчого процесу ОМС, загострення політичної конкуренції та «ренесанс» партійної ідентифікації на містах.

7. Успіх реформи децентралізації та об'єднання територіальних громад залежить не тільки від об'єктивних факторів (соціально-економічних, фінансових, правових та ін.), не менш важливу роль відіграють фактори суб'єктивні, які пов'язані з людським ресурсом, здатністю до саморозвитку локальної спільноти, активною участю громадян у житті громади, які базуються, перш за все, на локальній ідентичності та місцевому патріотизмі.

Позитивна локальна ідентичність (відчуття «ми») має потужний організаційний потенціал соціально-економічного розвитку громади, вона формує згуртованість, готовність та зацікавленість членів громади у вирішенні конкретних проблем громади, мобілізує мешканців громади задля спільного вирішення проблем. У цих процесах активізується політична складова локальної ідентичності, мобілізується її політичний потенціал. Вплив політичних ідентичностей на соціально-економічний розвиток територій здійснюється за рахунок двох процесів: 1. Формування політичної більшості в органах місцевого самоврядування, від якої залежить розробка та ухвалення політичних документів щодо реалізації поточних та стратегічних планів соціально-економічного розвитку громади, принципи та механізми їхньої реалізації, ракурс, домінанти та сутність формування локальної

політики, особливості політичної суб'єктності громади. 2. Реалізація політичних ідентичностей мешканців громади, яка залежить від рівня розвитку локальної демократії, правового регулювання та інструментів впливу мешканців громади на формування місцевої політики (загальні збори, петиції, публічні та електронні консультації, участь у публічних акціях та ін.), поінформованості населення про справи у громаді, розвиток різних видів комунікацій між членами громади, між місцевими органами влади та громадою (наявність веб-сайтів ЗМС, трансляція сесій ЗМС, засідання постійних комісій, прозорість та підзвітність діяльності ЗМС тощо).

Об'єднуючі цілі та цінності локальної спільноти, у тому числі й політичні, акумульовані у стратегічному плануванні розвитку громади, що є необхідним елементом її життєдіяльності та сталого розвитку. Досягнення всіх ЦСР вимагає дій на місцевому рівні тому, що саме на місцевому рівні реалізується політика щодо забезпечення гідних умов для звичайної людини. Фундаментальним принципом сталого розвитку є можливість для людей брати участь в розробці політики та впливати на прийняття рішень, які стосуються їхнього майбутнього життя.

Підсумовуючи вищесказане, можна зробити загальний висновок. Процеси децентралізації та прийняття нового Виборчого Кодексу в Україні значно активізували політичне життя на місцях, політичні ідентичності стали відігравати значну роль у політичних та соціально-економічних процесах локальних спільнот, у зміцненні місцевого самоврядування та демократії, що дає підстави вважати локальні політичні ідентичності найважливішим ресурсом розвитку територіальних громад, їх спроможності та сталого розвитку.

Рушійною силою сталого розвитку територіальних громад може стати консолідована локальна політична ідентичність, яка відображає суспільний вибір локальної спільноти та формується на основі узгодження протиріч плюралістичних локальних політичних ідентичностей, консенсусу щодо локальних політик у різних суспільних сферах локальної території.

Платформою політичної консолідації може бути наявність об'єднуючих цілей, планів і цінностей локальної спільноти. Механізмами консолідації політичних ідентичностей є розвиток різних форм демократичної участі, залучення мешканців локальної території до розробки та реалізації локальних політик та планів, прийняття політичних рішень на основі принципу субсидіарності та врахування думок меншості. Велику роль у цих процесах відіграють політичні комунікації, здатність локальної спільноти конвертувати локальну ідентичність у конструктивні політичні та соціально-економічні практики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. 30 років незалежності: які здобутки і проблеми зростання бачать українці й на що сподіваються у майбутньому. Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва. URL: https://dif.org.ua/article/30-rokiv-nezalezhnosti-yaki-zdobutki-i-problemi-zrostannya-bachat-ukraintsi-y-na-shcho-spodivayutsya-u-maybutnomu_2 (дата звернення: 15.03.2023).
2. 30 українських фестивалів, про які знає 98% українців. URL: <https://compasstour.com.ua/?m0prm=2&entry=200&show=171> (дата звернення: 15.03.2023).
3. Андерсон Б. Уявлені спільноти. Міркування щодо походження й поширення націоналізму / 2-ге, перероб. видання. Пер. з англ. В. Морозов. К. : Критика, 2001. 271 с.
4. Андрущенко Т. Регіональна ідентичність: зміст, типи та особливості формування. *Науковий журнал «ПОЛІТИКУС»*. 2019. Вип. 4. С. 93—97. С. 96.
5. Балабанов К., Лисак В. Мовна політика в контексті формування державницької ідентичності в Україні. *Вісник Маріупольського державного університету*. Серія: Історія. Політологія. 2021. Вип. 31—32. 213 с.
6. Бауман З. Глобалізація. Наслідки для людини і суспільства. К. : Києво-Могилянська академія, 2008. 109 с.
7. Бевз Т. Громадяни як маркер репрезентації громадянської ідентичності. Політичні механізми формування громадянської ідентичності в сучасному українському суспільстві : колективна монографія. К. : ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2014. 206 с.
8. Бевз Т. Законодавча база реалізації реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: здобутки і прорахунки. *Наукові записки ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України*. 2019. Випуск 1 (97). С. 82—96.

9. Бевз Т. Політичні ідентичності в сучасній Україні: міська громада Одеси. К. : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2016. 312 с.
10. Бевз Т. Регіональні особливості функціонування політичного режиму в Україні. *Зміни політичних режимів і перспективи зміцнення демократії в Україні* : монографія / авт. кол. : Г. Зеленько (керівник, наук. ред.), Т. Бевз, С. Брехаря, М. Кармазіна, В. Ковалевський, О. Кондратенко, Н. Кононенко, Т. Ляшенко, О. Майборода, Ю. Шайгородський. К. : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2021. С. 87—136.
11. Безпалько О. Роль територіальних громад у забезпеченні місцевого економічного розвитку: теоретичні засади дослідження. *Економіка і організація управління*. 2019. № 1 (33). С. 116—123.
12. Бистрицький Є. Проект війни: від ідентичності до насильства. *Філософська думка*. 2015. № 1. С. 61—74.
13. Бібік Н., Шаповал Г. Аналіз міжнародного досвіду розвитку територіальних громад та визначення напрямків його впровадження в Україні. *Сучасний стан наукових досліджень та технологій в промисловості*. 2019. № 2 (8) С. 5—14.
14. Бодріяр Ж. Симулякри і симуляція. К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. 230 с.
15. Болотова В. Соціальний капітал організації: теоретичні засади дослідження й операціональні параметри вимірювання. URL: http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/KhPIPress/5842/1/2012_Bolotova_Social_capital.pdf (дата звернення: 15.03.2023).
16. Бренд Маріуполя: шриффт це те, що надає смаку. URL: <https://mrpl.city/news/view/brend-mariupolya-shrift-e-to-to-hto-pridaet-vkus--foto--1> (дата звернення: 15.03.2023).
17. Бризіцький М. Чи потрібні районні ради? URL: <https://decentralization.gov.ua/news/11807>. 05.11 2019 (дата звернення: 15.03.2023).

18. Бриль М. Програмно-цільовий підхід до забезпечення розвитку сільських територій : дис. ... канд. наук з державного управління (доктора філософії) : 25.00.04. Київ, 2019. 219 с.
19. Бродель Ф. Ідентичність Франції. Простір та історія. Книга 1 / Пер. з фр. С. Глухової. К. : Вид-во Жупанського, 2013. 368 с.
20. Була С., Свідерська С. Соціальні мережі як інструмент політичної маніпуляції. *Політикус* : наук. журнал. 2020. № 4. С. 21—25. <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/10335/1/Bula%2c%20Sviderska.pdf> (дата звернення: 15.03.2023).
21. Бурдьє П. Практичний глузд. К. : Український центр духовної культури, 2003. 503 с.
22. Буркинський Б., Горячук В. Соціальний капітал: сутність, джерела та структура, оцінка. *Економіка України*. 2013. № 1. С. 67—81.
23. Бурова О. Задоволеність життям у місці проживання та довіра до місцевих органів влади: динаміка пов'язаності. *Українське суспільство: Моніторинг соціальних змін. 30 років незалежності*. 2021. Випуск 8 (22). 715 с.
24. Буряк Л. Донеччина в українській культурі пам'яті: зміна образних презентацій. *Схід і Південь України: час, простір, соціум* : у 2 т. Т 1 : колективна монографія / Відп. ред. В. Смолій; керівник авт. колективу Я. Верменич. К. : Інститут історії України НАН України, 2014. С. 308—327.
25. Вальденфельс Б. Топографія Чужого: студії до феноменології Чужого. К. : ППС-2002, 2004. 204 с.
26. Вачков І., Гріншпун І., Пряжников Н. «Теорія установки» Д. Н. Узнадзе. Введення в професію «психолог» URL: <http://medbib.in.ua/teoriya-ustanovki-uznadze.html> (дата звернення: 15.03.2023).
27. Вебер М. Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика / пер. О. Погорілий. К. : Основи, 1998. 534 с.
28. Ведель Ж. Административное право Франции / [пер. с франц. Л. Энтина]. М. : Прогресс, 1973. 512 с.

29. Верменич Я. Донбас як порубіжний регіон: територіальний вимір / НАН України. Інститут історії України. К. : Інститут історії України, 2015. 69 с.
30. Вибори народних депутатів України. Центральна виборча комісія. URL: <https://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2019/wp300pt001f01=919.html> (дата звернення: 15.03.2023).
31. Виборчий Кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/396-20> (дата звернення: 15.03.2023).
32. Вільчинський Ю., Войнаровська Л. Антична філософія. *Філософія* : навч. посібник. К. КНЕУ, 2019. С. 48—51.
33. Войналович В., Кочан Н. Релігійний чинник етнополітичних процесів на Донбасі: історія і сучасність. К. : Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. 303 с.
34. Г'юм Д. Трактат про людську природу. К. : Всесвіт. 2003. 552 с.
35. Габермас Ю. Громадянство і національна ідентичність. *Умови громадянства* : зб. ст. / Під редакцією В. ван Стінбергена. К., 2005. С. 49—70.
36. Габермас Ю. Залучення іншого: Студії з політичної теорії / Пер. з нім. А. Дахнія. Львів : Астролябія, 2006. 416 с.
37. Гнатюк О. Ієрархічна структурованість просторової ідентичності населення України. *Економічна та соціальна географія*. 2012. Вип. 65. С. 242—250.
38. Гордиенко В., Малєнкина Я., Онищенко М. Зарубіжний досвід децентралізації публічної влади та можливості його трансформації в Україні. *Вісник СумДУ. Серія «Економіка»*. 2019. № 3. С. 83—89. <https://visnyk.fem.sumdu.edu.ua/media/attachments/2019/12/13/11-83-89.pdf>
39. Гриненко А., Кирилюк В. Социальный капитал: сущность, структура и его функциональные особенности. *Problemy Profesjologii*. 2017. № 2. С. 78—86.

40. Грицак Я. Історія двох міст: Львів і Донецьк у порівняльній перспективі. *Україна модерна*. 2007. Ч. 12 (2). С. 27—60.
41. Грішнова О. Людський, інтелектуальний і соціальний капітал України: сутність, взаємозв'язок, оцінка, напрями розвитку. *Соціально-трудова Відносина: Теорія та Практика*. 2014. № 1. С. 34—40.
42. Гула В. Міста Південної України у модерну добу: дослідження історії та конструювання історичної пам'яті. *Місто: історія, культура, суспільство*. Е-журнал урбаністичних студій. 2021. № 12. С. 222. URL: http://resource.history.org.ua/publ/misto_2021_12_16 (дата звернення: 15.03.2023).
43. Гуржи К. Місто як міфологічний конструктор. *Київські філософські студії-2020*: Матеріали Всеукраїнської наукової конференції з міжнародною участю (м. Київ, 19 травня 2020 р.): тези доповідей. К.: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2020. С. 15-20.
44. Гусев В. Західна філософія Нового часу. XVII – XVIII ст. К.: Либідь, 2000. 368 с. С. 185—211. URL: http://pdf.lib.vntu.edu.ua/books/2015/Gusev_2000_368.pdf (дата звернення: 15.03.2023).
45. Дем'янчук О. Елементи соціального капіталу. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Сер. : Економіка. 2010. Вип. 14. С. 271—279. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoa_2010_14_33 (дата звернення: 15.03.2023).
46. Державне політичне правління і національна єдність : аналітична доповідь / за ред. О. Майбороди. К.: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2017. 248 с.
47. Децентралізація в Україні: досягнення, надії і побоювання. Серпень 2017 р. URL: <https://www.international-alert.org/wp-content/uploads/2021/08/Ukraine-Decentralisation-UK-2017.pdf> (дата звернення: 15.03.2023).

48. Децентралізація влади: порядок денний на середньострокову перспективу. Аналітична доповідь / Авт.: Я. Жаліло, О. Шевченко, В. Романова та ін. Національний інститут стратегічних досліджень. К. : 2019. 115 с.

49. Децентралізація і формування політики регіонального розвитку в Україні : наук. доп. / [Шевченко О., Романова В., Жаліло Я. та ін.] ; за наук. ред. д-ра екон. наук Я. Жаліла. К. : НІСД, 2020. 153 с.

50. Децентралізація. Для моніторингу статистичних та адміністративних показників громад створили аналітично-інформаційну систему. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/14593> (дата звернення: 15.03.2023).

51. Дмитренко Г. Соціальний капітал як підґрунтя позитивних трансформаційних процесів в Україні. *Демографія та соціальна економіка*. 2013. № 1 (19). С. 100—110.

52. До 240-річчя Маріуполя: Легенди міста. Частина I. URL: <https://mrpl.city/blogs/view/do-240-richchya-mariupolya-legendi-mista-chastina-i> (дата звернення: 15.03.2023).

53. До 240-річчя Маріуполя: Легенди міста. Частина II. URL: <https://mrpl.city/blogs/view/do-240-richchya-mariupolya-legendi-mista-chastina-ii> (дата звернення: 15.03.2023).

54. До 240-річчя Маріуполя: Легенди міста. Частина III. URL: <https://mrpl.city/blogs/view/do-240-richchya-mariupolya-legendi-mista-chastina-iii> (дата звернення: 15.03.2023).

55. Додатковий протокол до Європейської хартії місцевого самоврядування про право участі у справах місцевого органу влади. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_946#Text (дата звернення: 15.03.2023).

56. Донбас в етнополітичному вимірі. К. : ІПіЕНД імені І. Ф. Кураса НАН України, 2014. 584 с.

57. Евтушенко О., Суслов М. Поняття «Локальної ідентичності» в категоріальному апараті науки державного управління. *Public Administration*

and Regional Development. 2021. № 1. С. 140—165. URL: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKewj4uO7O6eKAAxX_g_0HHWrFCIMQFnoECBMQAQ&url=https%3A%2F%2Fpard.mk.ua%2Findex.php%2Fjournal%2Farticle%2Fdownload%2F237%2F196&usg=AOvVaw30q8KYhTrMKfrBCrcSw1Mv&opi=89978449 (дата звернення: 15.03.2023).

58. Елкінд Д. Ерік Еріксон і вісім стадій людського життя. URL: <http://psychologis.com.ua/-1-517.htm> (дата звернення: 15.03.2023).

59. Етнополітичний контекст соціокультурних трансформацій у сучасній Україні / ред. кол. О. Рафальський (голова), В. Войналович, Л. Нагорна. К. : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2017. 512 с.

60. Етнополітичні процеси в Україні: регіональні особливості: Монографія / Панчук М., Євтух В., Войналович В., Котигоренко В., Калакура О., Кочан Н., Макаренко Н., Горбань Т., Ляшенко О., Ковач Л. К. : Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2011. 396 с.

61. Європейська хартія місцевого самоврядування. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_036 (дата звернення: 20.03.2023).

62. Європейські стратегії для місцевих громад України та Молдови: досвід країн Вишеградської четвірки: методичний посібник / Р. Шарлея, А. Кавунець, О. Безпалько, М. Москалу, А. Ланова. К., 2018. 76 с.

63. Євтушенко О., Лушагіна Т. Об'єднані територіальні громади Миколаївської області в умовах децентралізації: індикатори ефективності. «*Public Administration and Regional Development*». 2020. № 8. С. 396—421. URL: <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKewibxezxbuKAAxV7gf0HHcjWBm8QFnoECA8QAQ&url=https%3A%2F%2Fpard.mk.ua%2Findex.php%2Fjournal%2Farticle%2Fdownload%2F184%2F149&usg=AOvVaw1-6jeOF52lu3xmfSxcv6-m&opi=89978449> (дата звернення: 20.03.2023).

64. Євтушенко О., Суслов М., Верба С. Брендінг території громади – механізм формування локальної ідентичності та фактор конкурентоспроможності. «*Public Administration and Regional Development*». 2021. № 3. С. 622—649. URL: <https://pard.mk.ua/index.php/journal> (дата звернення: 20.03.2023).

65. З чого складаються місцеві новини Півдня і Сходу України: дослідження ІМІ. Інститут масової інформації. Київ, 2016. 64 с.

66. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо визначення територій та адміністративних центрів територіальних громад»: Закон України № 562-IX від 16 квітня 2020 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/562-20#Text> (дата звернення: 20.03.2023).

67. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей добровільного об'єднання територіальних громад, розташованих на територіях суміжних районів» від 14 березня 2017 року № 1923-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1923-19#Text> (дата звернення: 20.03.2023).

68. Закон України «Про внесення змін до Закону України "Про добровільне об'єднання територіальних громад" щодо добровільного приєднання територіальних громад сіл, селищ до територіальних громад міст республіканського Автономної Республіки Крим, обласного значення». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2379-19#Text> (дата звернення: 20.03.2023).

69. Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text> (дата звернення: 20.03.2023).

70. Закон України «Про доступ до публічної інформації». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text> (дата звернення: 20.03.2023).

71. Закон України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні». URL: <https://mkip.gov.ua/content/%20http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2782-12> (дата звернення: 20.03.2023).

72. Закон України «Про засади запобігання і протидій корупції». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3206-17#Text> (дата звернення: 20.03.2023).

73. Закон України «Про звернення громадян». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 20.03.2023).

74. Закон України «Про інформацію». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> (дата звернення: 20.03.2023).

75. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 20.03.2023).

76. Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text> [дата звернення: 15.02.2023].

77. Закон України «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/539/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 20.03.2023).

78. Закон України «Про співробітництво територіальних громад» від 17 червня 2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1508-18#Text> (дата звернення: 20.03.2023).

79. Закон України «Про статус депутатів місцевих рад». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/93-15#Text> (дата звернення: 20.03.2023).

80. Закон України «Про телебачення і радіомовлення». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3759-12#Text> (дата звернення: 20.03.2023).

81. Закусило М. Нацрада вирішила створити локальні мультиплекси в 44 містах. URL: <https://detector.media/rinok/article/183268/2020-12-11-natsrada-vyrishyla-stvoryty-lokalni-multipleksy-v-44-mistakh-perelik/> (дата звернення: 20.03.2023).

82. Запущено портал спроможності громад – допоміжний інструмент для прийняття рішень. URL: https://decentralization.gov.ua/news/13477_(дата звернення: 20.03.2023).

83. Зеленько Г. Місцеві вибори продемонстрували нову для України лінію міжпартійного розмежування – «центр-регіони». *Партійна система України після 2019р.: ключові особливості та перспективи подальшого розвитку*. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2020_part_sistem.pdf (дата звернення: 20.03.2023).

84. Зорич О. Феномен ідентичності: конфлікт інтерпретацій. Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2013. № 5 (67). С. 5—13.

85. Зорич О. Міська ідентичність крізь призму політики пам'яті (на прикладі міста Полтава). *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2018. № 6 (68). С. 177—187. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/zorych_miska.pdf (дата звернення: 20.03.2023).

86. Зорич О. Політичні ідентичності в сучасній Україні: міська громада Полтави. К. : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2017. 104 с.

87. Зуйковська А. Соціальні мережі як середовище політичної комунікації. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2014. Вип. 1. С. 272—280. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzipiend_2014_1_14 (дата звернення: 20.03.2023).

88. Ідентичність громадян України в нових умовах: стан, тенденції, регіональні особливості. *Національна безпека і оборона*. 2016. № 3—4. 134 с. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/journal/ukr/NSD161-162_2016_ukr.pdf (дата звернення: 20.03.2023).

89. Індекс демократичності міст 2020 : звіт про оцінювання стану впровадження інструментів місцевої демократії в органах місцевого самоврядування міст-партнерів Проекту ПРОМІС. URL:

<http://pleddg.org.ua/wp-content/uploads/2020/11/City-Democracy-Index-2020.pdf>
(дата звернення: 20.03.2023).

90. Інтеграція положень Конвенцій Ріо у національну політику України. URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/ua/UNDP_MetRecommendation_v03.pdf (дата звернення: 20.03.2023).

91. Іщенко О. Структурно-функціональний зміст соціального капіталу. *Наукові Праці МАУП*. 2015. Вип. 44 (1). С. 33—39.

92. Кармазіна М. Політичні ідентичності в сучасній Україні: міська громада Донецька. К. : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2016. 232 с.

93. Кармазіна М. Ідентичності у сучасному науковому дискурсі. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2013. № 3 (65). 467 с.

94. Кармазіна М. Суперечності ідентичностей у сучасній Україні: підстави, прояви, ризики. *Суперечності ідентичностей в Україні та шляхи їх регулювання в контекстах політики громадянської консолідації української нації* : Аналітична доповідь. К. : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2015. С. 7—33.

95. Кармазіна М. Тридцять років української багатопартійності (кінець 1990 – початок 2020 рр.). К. : ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2020. 88 с.

96. Кармазіна М., Бевз Т., Ротар Н. Регіональні політичні режими в Україні: підстави формування, специфіка функціонування, особливості трансформації. К. : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2018. 248 с.

97. Кізілова К. Теоретичні підходи до вивчення феномену соціального капіталу. *Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства*. 2009. № 15. С. 221—227.

98. Кіндратець О., Сергієнко Т. Особливості формування ідентичності українців в умовах гібридної війни. *Politicus*. 2021. № 1. С. 40—46. URL: http://politicus.od.ua/1_2021/6.pdf (дата звернення: 20.03.2023).

99. Кіндратець О. Психологічна війна як елемент гібридної війни. *Політичне життя*. 2021. № 1. С. 84—88. URL: <https://jpl.donnu.edu.ua/article/view/9778> (дата звернення: 20.03.2023).
100. Кірієнко О. Принципи трансформації політичної ідентичності індивіда в умовах глобалізації : автореф. дис. к.політ.н. 23.00.01. Львів, 2016. 21 с.
101. Кірієнко О. Теоретико-методологічні аспекти дослідження феномену політичної ідентичності. *Вісник Львівського університету*. Серія філос.-політолог. студії. 2015. Випуск 6. С. 163—171.
102. Кісла Г. «Локальна людина» в структурі ідентичностей українського населення. *Матеріали II Міжвузівської науково-практичної конференції «Соціальний розвиток сільських регіонів»*. Умань. 2014, С. 122—125. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/7304/local%20man.pdf;jsessionid=66450F0BFCD3229B34385F3B056EFA7E?sequence=1> (дата звернення: 20.03.2023).
103. Кісла Г. Соціальне замовлення на нові інститути формування ідентичності існує. Основні засади та шляхи формування спільної ідентичності громадян України. *Інформаційно-аналітичні матеріали до Круглого столу 12 квітня 2017р.* К., 2017. 94 с.
104. Кожем'якіна О. Довіра та соціальний капітал: просторова ціннісно-нормативна інтерпретація. *Демографія та соціальна економіка*. 2016, № 1 (26). С. 118—131.
105. Коли було засновано Маріуполь? URL: <https://mrpl.city/blogs/view/kogda-by-l-osnovan-mariupol> (дата звернення: 20.03.2023).
106. Кононов І., Хобта С., Щудло С. Донбас і Галичина в регіональній системі України. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2008. № 3. С. 73—98.

107. Константінова В., Лиман І. Урбаністичний проект «Яка твоя історія?». *Місто: історія, культура, суспільство. Е-журнал урбаністичних студій*. 2020, Вип. 8. С. 127—130.

108. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 року № 254к/96-вр. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 20.03.2023).

109. Концепція підтримки та сприяння розвитку місцевих засобів масової інформації (Проект). URL: http://comin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?art_id=155383_ (дата звернення: 20.03.2023).

110. Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#Text> (дата звернення: 20.03.2023).

111. Коржов Г. Особливості територіальної ідентифікації населення сучасної України. *Ukr. socium*, 2010, 2(33). С. 31—43. URL: <https://ukr-socium.org.ua/uk/archive/no-2-33-2010/osoblivosti-teritorialnoi-identifikacii-naselennja-suchasnoi-ukraini/> (дата звернення: 20.03.2023).

112. Коржов Г. Територіальні ідентичності: концептуальні інтерпретації в сучасній зарубіжній соціологічній думці. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2010. № 1. С. 107—124.

113. Костенко Н. Зміни інформаційного клімату: українські медіа між істиною і підозрою. *Українське суспільство: Моніторинг соціальних змін. 30 років незалежності*. 2021. Випуск 8 (22). С. 512-534.

114. Котенко Я., Ткачук А. Локальна ідентичність і об'єднані територіальні громади (видання друге, виправлене та доповнене). К. : ТОВ «Видавництво «ЮСТОН», 2018. 56 с.

115. Котенко Я. Локальна ідентичність як умова розвитку об'єднаних територіальних громад (навчальний модуль). К. : ІКЦ «Легальний статус», 2016. 44 с.

116. Коч С. Транскордоння: простір соціального порядку і політичної дії : монографія. Одеса : Фенікс, 2019. 288 с.

117. Кресіна І. Українська національна свідомість і сучасні політичні процеси (етнополітичний аналіз) : моногр. К. : Вища школа, 1998. 392 с.

118. Кривицька О. Без формування інтегральної системи базових цінностей і основоположних принципів Україна й надалі буде приречена на конфронтаційність у політичному мисленні та поведінці. *Основні засади та шляхи формування спільної ідентичності громадян України* / Інформаційно-аналітичні матеріали до Круглого столу 12 квітня 2017 р. Центр Разумкова. Київ, 2017. 94 с.

119. Кривицька О. Демаркаційні лінії в етнополітичному просторі України : монографія. К. : ШІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2015. 328 с.

120. Кульчицький С., Якубова Л. Донеччина і Луганщина у XVII – XXI ст.ст.: історичні фактори й політичні технології формування особливого та загального у регіональному просторі. К. : Інститут історії України НАН України, 2015. 813 с.

121. Лелеченко А., Васильєва О., Куйбіда В., Ткачук А. Місцеве самоврядування в умова децентралізації повноважень : навч. посіб. К., 2017. 110 с.

122. Лендшел М. Теоретико-методологічні засади аналізу локальної політичної культури. Політичний менеджмент. 2008. № 5. С. 11—24.

123. Логотипи і слогани міст України: 30 брендів. URL: https://ua.igotoworld.com/ua/article/1361_logotipi-i-slogani-mist-ukrajini.htm (дата звернення: 20.03.2023).

124. Луцюк І. Регіональні ЗМІ в сучасному суспільстві: функції, завдання та проблеми *Вісник Львівського університету*. Серія Журналістика. 2014. Випуск 39. С. 152—157.

125. Львів – Донецьк: соціальні ідентичності в сучасній Україні. *Україна модерна* : спец. вип. К. Львів : Критика, 2007. 357 с.

126. Любовець О. Приазов'я: особливості регіональної моделі пам'яті. Схід і Південь України: час, простір, соціум: у 2 т. Т 1.: колективна монографія / Відп. ред. В. Смолій; керівник авт. колективу Я. Верменич. К.: Інститут історії України НАН України, 2014. 378 с.
127. Мазіна Н. Соціальний капітал організації: структура, аналіз, підходи до виміру. *Сучасні суспільні проблеми у вимірі соціології управління*. 2013. Т. 14. Вип. 276. С. 55—64.
128. Макаренко Н. Національна ідентичність: особливості регіонального виміру. *Наукові записки ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2010. № 2 (46). С. 100—116.
129. Малинка В. Дослідження: 56% українців вважають, що можуть відрізнити замовні матеріали в ЗМІ. *Детектор-медиа*. URL: <https://detector.media/infospace/article/140807/2018-09-06-doslidzhennya-56-ukraintsiv-vvazhayut-shcho-mozhut-vidriznyty-zamovni-materialy-v-zmi/> (дата звернення: 20.03.2023).
130. Мальчин Ю., Чумак В. Історія місцевого самоврядування України: навч. пос. / Піл заг. ред. Д. Спунбер, А. Горбового, А. Халецької. Вид. 3-тє. К.: АМУ, 2017. 88 с.
131. Маріуполь. Стратегія 2030. URL: https://era-ukraine.org.ua/wp-content/uploads/2021/12/Strategy_2030_Mariupol_compressed.pdf (дата звернення: 20.03.2023).
132. Матвієнків С. Регіональні ЗМІ як інструмент формування локальної ідентичності. *Політичне життя*. 2017. № 4. С. 83—86. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pollife_2017_4_16 (дата звернення: 20.03.2023).
133. Махсма С. Вплив локальних політичних ідентичностей на сталий розвиток територіальних громад. *Вісник Маріупольського державного університету*. Серія: Історія. Політологія. 2023. Випуск № 35.
134. Махсма С. Дослідження локальних ідентичностей у працях українських вчених. *Вісник Маріупольського державного університету*. Серія: Історія. Політологія. 2022. Випуск № 31—32. С. 142—152.

135. Махсма С. Особливості партійної ідентичності мешканців Маріуполя в контексті виборів до органів місцевого самоврядування (25.10.2020 рр.). *Ідентичності та політичні інститути*: матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної конференції / за заг. ред. Ф. Барановського, Л. Дудки. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2021. 135 с.

136. Махсма С. Політика локальної ідентичності: соціально-політичний аспект. *Politicus*. 2022. № 3. С. 42—45.

137. Махсма С. Роль локальної політичної ідентичності в формуванні спроможності територіальних громад. *Věda a perspektivy*. 2023. No 8 (26). РР.

138. Махсма С. Функціональний аналіз локальної ідентичності як ресурсу політичного розвитку локальної спільноти. *Politicus*. 2022. № 2. С. 42—47.

139. Мельник Л. Теоретичні засади формування спроможності територіальних громад в Україні. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2020. № 9. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=1854> (дата звернення: 27.04.2023).

140. Методика формування спроможних територіальних громад: Постанова Кабінету Міністрів України від 08.04.2015 № 214 (в редакції Постанови Кабінету Міністрів України від 24.01.2020 № 34). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/34-2020-%D0%BF> (дата звернення: 20.03.2023).

141. Методичні рекомендації для врахування Цілей сталого розвитку в стратегіях розвитку територіальних громад / Укладачі : Г. Марушевський, О. Нижник. 60 с.

142. Місцеві вибори. Україна 2020. *Центральна виборча комісія. Офіційний портал*. URL: https://www.cvk.gov.ua/pls/vm2020/pvm005pt001f01=695pt00_t001f01=695.html (дата звернення: 20.03.2023).

143. Міхно Н. Міська vs регіональна ідентичність: До питання характеру формування/актуалізації/протиставлення в умовах сучасного

українського суспільства. *International Journal of Innovative Technologies in Social Science*. URL: <https://rsglobal.pl/index.php/ijitss/article/view/364/350> (дата звернення: 20.03.2023).

144. Моніторинг процесу децентралізації влади та реформування місцевого самоврядування станом на 10 грудня 2018 р. *Національний проект ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ* / Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України. URL: <https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2018/12/10.12.2018.pdf> (дата звернення: 20.03.2023).

145. Моніторинг реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади станом на 10 січня 2022. *Міністерство розвитку громад та територій України*. URL: <https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/800/10.01.2022.pdf> (дата звернення: 20.03.2023).

146. Мусієздов О. Ідентифікація Харкова: досвід конструювання образу міста. *Схід / Захід* : історико-культурологічний зб. ; вип. 15 / за ред. В. Кравченка, Г. Грінченко. Харків : ТОВ «НТМТ», 2011. С. 217—234. (Спец. вид.: Проблеми історичної урбаністики).

147. На честь кого названо наше місто? URL: <https://mrpl.city/blogs/view/v-chest-kogo-nazvan-nash-gorod> (дата звернення: 20.03.2023).

148. Нагорна Л. Історична культура: концепт, інформаційний ресурс, рефлексивний потенціал. К. : ІПіЕНД ім.І.Ф.Кураса НАН України, 2014. 382 с.

149. Нагорна Л. Історична пам'ять: теорії, дискурси, рефлексії. К. : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2012. 328 с.

150. Нагорна Л. Регіональна ідентичність: український контекст. К. : ІПіЕНД імені І. Ф. Кураса НАН України, 2008. 405 с.

151. Нагорна Л. Соціокультурна ідентичність: пастки ціннісних розмежувань. К. : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2011. 272 с.

152. Наконечний В. Основні світові моделі місцевого самоврядування: порівняльний аналіз. *Теорія та практика державного управління*. 2014. Вип. 1. С. 283—289. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Trpu_2014_1_42 (дата звернення: 20.03.2023).
153. Неліпа Д. Специфіка системного аналізу як методу політології. *Політичний менеджмент*. 2011. № 3. С. 43—51. URL: https://ipend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/nelipa_spetsyfika.pdf (дата звернення: 20.03.2023).
154. Нікітенко Л., Грабар О. Партисипативна та представницька демократія у місцевому самоврядуванні: питання співвідношення. *Нове українське право*. 2021. Вип. 6. С. 126—130.
155. Новакова О. Зовнішні дилеми політичної ідентифікації українців. *Studia Politologica Ucraino-Polona*. 2018. Випуск 8. С. 95—103. URL: <http://journals.urau.ua/spup/article/view/164032> (дата звернення: 20.03.2023).
156. Новакова О. Комунікативні аспекти формування довіри до влади. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 22. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. Випуск 26 : збірник наукових праць. К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2019. С. 31—36. URL: <https://kpn.fpsp.npu.edu.ua/images/files/Chasopys%2026.pdf> (дата звернення: 04.04.2023).
157. Новакова О. Тенденції формування геополітичних орієнтацій громадян сучасної України. *Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса*. Серія Політичні науки. 2017. Вип. 1, С. 87—99. URL: <https://jvestnik-politology.donnu.edu.ua/article/view/3936> (дата звернення: 04.04.2023).
158. Носова Г. Просторові ідентичності епохи модерну та постмодерну. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Філософія»: науковий журнал. Острог : Вид-во НаУОА, 2018. № 21. С. 8—16. (дата звернення: 20.03.2023). <https://eprints.oa.edu.ua/7445/1/4.pdf> С.10 (дата звернення: 04.04.2023).

159. Овчиннікова Л. Локальна ідентичність як соціокультурний феномен: чинники формування та відтворення : дис. к.соціол.н. : 22.00.04. Харків, 2012. 192 с.

160. Овчиннікова Л. Місце та локальна спільнота як чинники формування локальної ідентичності. *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія «Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи»*. 2012. № 999. С. 137—142.

161. Океан можливостей: прийнято Стратегію розвитку Маріуполя – 2030. URL: <https://mariupolrada.gov.ua/news/ocean-mozhливостей-prijnjato-strategiju-rozvitku-mariupolja-2030> (дата звернення: 04.04.2023).

162. Олійник Я., Гнатюк О. Територіальна ідентичність населення Подільського регіону : монографія. К. : ВПЦ «Київський університет», 2017. 223 с.

163. Ольшанський О. Спроможність громад в аспекті теоретико-прикладної ідентифікації Спроможність громад в аспекті теоретико-прикладної ідентифікації. *Теорія та практика державного управління*. 2016. Вип. 4. С. 162—168. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Trpu_2016_4_27 (дата звернення: 04.04.2023).

164. Омельчук О. Механізми забезпечення спроможності територіальних громад в Україні. Дис. ... доктора філософії за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування» / Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Київ, 2021. 199 с.

165. Оперативні матеріали Швейцарсько-українського проекту «Підтримка децентралізації в Україні» DESPRO. URL: <http://www.despro.org.ua/> (дата звернення: 04.04.2023).

166. Опитування громадської думки для оцінки змін в обізнаності громадян щодо громадських організацій та їхньої діяльності. Літо 2021. *Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва*. URL:

<https://dif.org.ua/uploads/pdf/1425469959645cf6e4e8a416.35918457.pdf> (дата звернення: 04.04.2023).

167. Основні засади та шляхи формування спільної ідентичності громадян України. *Національна безпека і оборона*. 2017. №1—2. 110 с.

168. Основні засади та шляхи формування спільної ідентичності громадян України. Інформаційно-аналітичні матеріали до Круглого столу 12 квітня 2017 р. *Центр Разумкова*. Київ, 2017. 94 с.

169. Остапенко М. Політична комунікація: теоретичні аспекти дослідження. *Політичний менеджмент*. 2012. № 3. С. 135—144.

170. Остапець Ю. Вибори показали зростання ролі соціальних мереж у виборчій кампанії та можливості впливу «віртуальних» партій на результат голосування. *Партійна система України після 2019 р.: ключові особливості та перспективи подальшого розвитку*. 2020. № 34 (183—184) / Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова. 119 с.

171. Офіційний сайт Маріупольської міської ради. URL: <https://mariupolrada.gov.ua/ru> (дата звернення: 04.04.2023).

172. Офіційний сайт Маріупольської районної державної адміністрації. Донецька область. URL: <https://vlada.info/rda/mariupolska/> (дата звернення: 04.04.2023).

173. Оцінка громадянами України наслідків реформи децентралізації і готовність брати участь у житті місцевої громади. Бачення ролі бізнесу в розвитку громад (травень 2021 р.). URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-ukrainy-naslidkiv-reformy-detsentralizatsii-i-gotovnist-braty-uchast-u-zhytti-mistsevoi-gromady-bachennia-rol-i-biznesu-v-rozvytku-gromad-traven-2021r> (дата звернення: 04.04.2023).

174. Панченко Т. Принцип субсидіарності у сучасному демократичному розвитку : монографія. Харків : Майдан, 2011. 368 с.

175. Панченко Т. Регіональна і локальна ідентичності як складові культури субсидіарної демократії. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія 22 : Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. 2010. Вип. 4. С. 72—77. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_022_2010_4_15 (дата звернення: 04.04.2023).

176. Панченко Т. Субсидіарне врядування: баланс глобальних, національних, регіональних і локальних владних інституцій. *Вища освіта України*. 2009. № 3. С. 56—64.

177. Панчишин Р. Конституювання реформи децентралізації: проблемні питання та шляхи вирішення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія ПРАВО. 2019. Випуск 55. Том 1. С. 91—93.

178. Паращевін М. Аномійна деморалізованість українського суспільства: стан, динаміка, групові особливості. *Українське суспільство: Моніторинг соціальних змін. 30 років незалежності*. 2021. Випуск 8 (22). 715 с.

179. Партійна система України після 2019 р.: ключові особливості та перспективи подальшого розвитку. *Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова*. 2020. № 3—4 (183—184). 119 с.

180. Патицька Х. Фінансово-економічний потенціал територіальних громад: механізми функціонування та активізації : монографія. Львів, 2019. 209 с.

181. Патнам Р. Д., Леонарді Р., Нанетті Й. Творення демократії: Традиції громадської активності в сучасній Італії / пер. з англ. В. Ющенко. К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2001. 301 с.

182. Пахоменко С. Взаємозв'язок між ідентичністю, пам'яттю та безпекою як дослідницька парадигма. *Politicus*. 2020. № 2. С. 13—18. DOI: 10.24195/2414-9616-2020-2-13-18

183. Пашина Н. Ідентичність. Політична лексика сучасного українського політика і громадянина: енциклопедичний словник-довідник / Укладач В. Піча; наук. ред. Л. Климанська, Я. Турчин, Н. Хоми енциклопедичний словник-довідник. Львів : «Магнолія 2006», 2017. 438 с.

184. Пашина Н. Етномовний чинник політичної ідентичності в Донбасі. *Політичний менеджмент* : наук. журнал. 2005. № 1. С. 24—34.

185. Пашина Н. Концепт політичної ідентичності: етапи формування. *Політологічні записки* : збірник наукових праць. Вип. 1 (11). Сєверодонецьк : вид-во СНУ ім. В. Даля, 2015. 186 с.

186. Пашина Н. Політика ідентичності: сутність та функції. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 22 : Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін : зб. наук. праць. 2015. Вип. 17. С. 88—93.

187. Пашина Н. Соціально-психологічні механізми формування політичної ідентичності. *Вісник Львівського університету*. Серія : Філосо.-політолог. студії. 2015. Випуск 8. С. 56—62.

188. Пашина Н. Формування політичної ідентичності в умовах демократичної трансформації українського суспільства : монографія. Луганськ : Ноулідж, 2013. 416 с.

189. Пашина Н. Функції політичної ідентичності у сучасному суспільстві. *III літні наукові читання* : збірник центру наукових публікацій «Велес» за матеріалами міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 17 серпня 2015 р. К. : Центр наукових публікацій, 2015. С. 150—152.

190. Перелік політичних партій, якими прийнято рішення про участь їх місцевих організацій у місцевих виборах 25 жовтня 2020 року. URL: https://cvk.gov.ua/vibory_category/mistsevi-vibori/vibori-deputativ-verhovnoi-radi-avtonomnoi-respubliki-krim-oblasnih-rayonnih-miskih-rayonnih-silskih-selishhnih-rad-25-10-2020.html (дата звернення: 04.04.2023).

191. Перетворення – головний сенс, який ми хотіли вкласти у новий логотип та бренд Маріуполя. URL:

<https://mariupolrada.gov.ua/ru/news/%C2%ABperetvorenija-%E2%80%93-golovnij-sens-jakij-mi-hotili-vklasti-u-novij-logotip-ta-brend-mariupolja%C2%BB>
(дата звернення: 04.04.2023).

192. Петренко-Лисак А. Пам'ять спального мікрорайону: (не) для туристів. *МІКС*. 2021. № 1 (12). С. 98—117.

193. Пехник А., Дзюбенко Ю. Безпосередня демократія як форма реалізації народовладдя в Україні (місцевий рівень). *Актуальні проблеми політики*. 2018. Вип. 61. С. 275—285.

194. Пігуль Н., Люта О. Зарубіжний досвід проведення децентралізаційних реформ. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. Випуск 9. С. 684—688.

195. План заходів щодо реалізації Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/591-2014-%D1%80#Text> (дата звернення: 04.04.2023).

196. Планування розвитку територіальних громад: навчальний посібник для посадових осіб місцевого самоврядування / Г. Васильченко, І. Парасюк, Н. Єременко. К.: ТОВ «ПІДПРИЄМСТВО «ВІ ЕН ЕЙ», 2015. 256 с.

197. Політика ідентичності в Україні. Що єднає суспільство? / Ю. Тищенко, Т. Самчук; за заг. ред. Ю. Тищенко. К.: ТОВ «Агентство» Україна», 2018. 84 с.

198. Політика ідентичності в Україні: концептуальні підходи, основні завдання та механізми реалізації / М. Розумний, В. Андрусів, В. Бакальчук [та ін.]. *Україна: політичні стратегії модернізації*: зб. науково-аналітичних доп. / за ред. М. Розумного (заг. ред.), О. Корнієвського, В. Яблонського, С. Янішевського. К.: НІСД, 2011. 328 с.

199. Політична влада і опозиція в Україні: порівняльний аналіз із зарубіжними країнами: монографія / За заг. ред. Ф. М. Рудича. К.: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2016. 488 с.

200. Політичні ідентичності в сучасній Україні / За ред. М. С. Кармазіної. К. : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2015. 288 с.

201. Політичні механізми формування громадянської ідентичності в сучасному українському суспільстві : колективна монографія. К. : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2014. 206 с.

202. Політологічний енциклопедичний словник / Л. Герасіна, В. Погрібна, І. Поліщук та ін. ; за наук. ред. М. Требіна. Харків : Право, 2015. 816 с.

203. Постанова Верховної Ради України «Про утворення та ліквідацію районів» Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2020. № 33, ст. 235. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/807-20#Text> (дата звернення: 04.04.2023).

204. Про додаткові вибори депутатів сільських, селищних рад 23 грудня 2018 року. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/W180140?an=1> (дата звернення: 04.04.2023).

205. Про затвердження Плану заходів з реалізації нового етапу реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні на 2019–2021 роки : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.01.2019 № 77-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/77-2019-%D1%80#Text> (дата звернення: 04.04.2023).

206. Рафальський О. Консолідація українського суспільства: етнополітичний вимір. К. : Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2018. 400 с.

207. Резнік О. Громадянські практики українців за роки незалежності. *Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. 30 років незалежності*. 2021. Випуск 8 (22). С. 320—327. URL: <https://i-soc.com.ua/assets/files/monitoring/monitoring-2021-bez-dodatkov.pdf> (дата звернення: 04.04.2023).

208. Резнік О. Суб'єкти громадянських практик як підґрунтя демократичного транзиту України. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2020. № 1. С. 5—22.

209. Резнік О., Козловский О. Уявлення про державні інститути України в масовій свідомості населення. *Українське суспільство: Моніторинг соціальних змін. 30 років незалежності*. 2021. Випуск 8 (22). С. 259—267. URL: <https://i-soc.com.ua/assets/files/monitoring/monitoring-2021-bez-dodatkov.pdf> (дата звернення: 04.04.2023).

210. Розумна О. Регіональна ідентичність в Україні: потенціал культурного розмаїття. *Стратегічні пріоритети*. 2016. № 2 (39)1. С. 13—135.

211. Розумний М. Держава повинна активно сприяти пошуку компромісних рішень, що формують основу нового суспільного договору. *Основні засади та шляхи формування спільної ідентичності громадян України*. Інформаційно-аналітичні матеріали до Круглого столу 12 квітня 2017 р. Київ, 2017. 94 с. С. 86-87.

212. Розумний М. Концептуальні засади політики ідентичності в Україні. *Стратегічні пріоритети*. 2011. № 2 (19). С. 21—26.

213. Розумний М. Політика ідентичності: основні завдання та механізми реалізації: наукова доповідь. *Національний інститут стратегічних досліджень*. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/633> (дата звернення: 04.04.2023).

214. Романюк А. Партійна система характеризується небажанням політичних партій йти на компроміси. *Партійна система України після 2019 р.: ключові особливості та перспективи подальшого розвитку*. 2020. № 3–4 (183—184). 119 с.

215. Ростецька С. Регіональна ідентичність і національні держава: політика неприйняття і пошук компромісів у політичному просторі сучасній Європи : монографія. Одеса : Гелветика. 2021. 313 с.

216. Ростецька С. Регіональний міф як засіб формування регіонально ідентичності. *Регіональні студії*. 2019. № 17. С. 46—50.

217. Ростецька С. Роль символної політики у формуванні локальної ідентичності. *Політикус*. 2017. Вип. 3. С. 119—123. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/polit_2017_3_26 (дата звернення: 04.04.2023).
218. Ротар Н. Політичні ідентичності в сучасній Україні: міська громада Чернівців. К. : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2016. 344 с.
219. Руденко О., Козюра І., Ткаленко Н., Маргасова В. Історія та теорія місцевого самоврядування : навч. посібн. К. : Кондор-Видавництво, 2016. 226 с.
220. Рябчук М. Дві України: реальні межі, віртуальні війни. К. : Критика, 2003. 335 с.
221. Рябчук М. Долання амбівалентності. Дихотомія української національної ідентичності. Історичні причини та політичні наслідки. К. : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2019. 252 с.
222. Сакадинський С. Локальні новини в севєродонецьких ЗМІ: джінса, паркет і «клікабельні заголовки». *З чого складаються місцеві новини Півдня і Сходу України* : дослідження ІМІ. Київ, 2016. 64 с.
223. Сартр Ж-П. Буття і ніщо (фрагменти) // Пер. В. Лях. *Сучасна зарубіжна філософія. Течії і напрями* : хрестоматія. К. : Ваклер, 1996. С. 112—182.
224. Семенова О. Локальна ідентичність та повсякденні практики мешканців Київського передмістя (на прикладі смт Глевахи). *Українознавство*. 2019. № 4 (73). С. 143—155.
225. Семигіна Т. Робота в громаді: практика і політика. К. : Вид. дім «КМ Академія». 2004. 180 с.
226. Семигіна Т., Лиховид Д. Як перетворити населення на спільноту? (Соціально-технологічні аспекти розвитку територіальної громади). *Наукові записки НаУКМА. Соціологічні науки*. 2015. Т. 174. С. 81—85. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NaUKMA_s_2015_174_14 (дата звернення: 04.04.2023).

227. Сергієнко Є. Локальна ідентичність як складова розвитку територіальної громади. Децентралізація. влади в Україні: оцінка результатів становлення та розвитку самодостатніх громад : монографія / за заг. та наук. ред. С. Серьогіна, І. Чикаренко. Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2019. 292 с.

228. Сидорова К. Характерні риси та функції регіональних міфологій (на прикладі Донеччини). *Роль науки, релігії та суспільства у формуванні моральної особистості* : Матеріали XXVI міжнародної науково-практичної конференції. Донецьк : ІІІШ Наука і освіта, 2009. С. 367—370.

229. Сизоненко О. Проблеми формування спроможних територіальних громад в умовах процесу децентралізації. *Експериментальні та теоретичні дослідження в сучасних науках* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції 5 серпня 2018 р. у м. Суми. 2018. Т. 2. С. 92—95. URL: http://eprints.mdpu.org.ua/id/eprint/2114/1/05.08.2018_Tom_2-93-96.pdf (дата звернення: 04.04.2023).

230. Сила Т., Форестер С. Мобілізація громад: досвід ПРООН у реалізації підходу громадської безпеки і соціальної згуртованості. <https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/library/recovery-and-peacebuilding/community-mobilization-guidebook.html> (дата звернення: 04.04.2023).

231. Симоненко І. Етноси України в історичній пам'яті українського народу. *Стратегічні пріоритети*. 2011. № 2 (19). С. 54—66.

232. Симоненко І. Концептуальні засади державної політики пам'яті : аналіт. записка. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/gumanitarniyrozvitok/konceptualni-zasadi-derzhavnoi-politiki-pamyatianalitichna> (дата звернення: 04.04.2023).

233. Смолій В. Вступне слово. *Місто: історія, культура, суспільство*. *Е-журнал урбаністичних студій*. 2016. № 1. С. 5. URL: http://resource.history.org.ua/publ/misto_2016_1_3 (дата звернення: 04.04.2023).

234. Смолій В., Кульчицький Ст., Якубова Л. Донбас і Крим в економічному, суспільно-політичному та етнокультурному просторі України:

історичний досвід, модерні виклики, перспективи : Аналітична доповідь. К. : Інститут історії України НАН України, 2016. 616 с.

235. Спільна ідентичність громадян України: особливості і проблеми становлення. *Національна безпека і оборона*. 2006. № 7. 56 с.

236. Стегній О. Регіональний чинник розвитку політичної культури населення України. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2005. № 3. С. 94—122.

237. Степаненко В. Верховенство права і правова культура в суспільно-політичній трансформації України. *Українське суспільство: Моніторинг соціальних змін. 30 років незалежності*. 2021. Випуск 8 (22). С. 268—280.

238. Степико М. Українська ідентичність: феномен і засади формування : монографія. К. : НІСД, 2011. 336 с.

239. Степико М. Формування спільної загальнонаціональної ідентичності неможливе без ідеології, яку сповідує, відстоює та поширює держава. *Національна безпека і оборона*. 2017. № 1—2 (169—170). С. 73—74.

240. Степико М. Формування спільної ідентичності неможливе без ідеології, яку сповідує, та поширює держава. *Основні засади та шляхи формування спільної ідентичності громадян України : інформаційно-аналітичні матеріали до Круглого столу 12 квітня 2017 р. Київ, 2017. С. 85—86.*

241. Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020». Указ Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#Text> (дата звернення: 04.04.2023).

242. Сурмін Ю. Кейс-стаді: архітектура і можливості. К. : Навч.-метод. центр «Консорціум із удосконалення менеджмент-освіти в Україні», 2012. 336 с.

243. Суслов М. Локальна ідентичність як пріоритетний напрям у стратегічному плануванні розвитку територіальних громад. *Науковий вісник: Державне управління*. 2021. № 2 (8). С. 133—151. URL:

<https://nvdu.undicz.org.ua/index.php/nvdu/issue/view/9/19> (дата звернення: 04.04.2023).

244. Сущенко Ю. Весна. У новинах пробивається джинса. Огляд новинних матеріалів найпопулярніших одеських ЗМІ. З чого складаються місцеві новини Півдня і Сходу України: дослідження ІМІ. Київ, 2016. С. 47—49.

245. Схід і Південь України: час, простір, соціум. В 2 т. – Т. 1: Колективна монографія / Відп. ред. В. Смолій; Ред. кол.: Г. Боряк, Я. Верменич, В. Даниленко, С. Кульчицький, В. Литвин, О. Реєнт, Л. Якубова. К.: Інститут історії України, 2014. 378 с.

246. Схід і Південь України: час, простір, соціум. В 2 т. – Т. 2: Матеріали до бібліографії / Наук. ред. В. І. Попик; Ред. кол.: Г. Боряк, Я. Верменич, В. Даниленко, С. Кульчицький, В. Литвин, О. Реєнт, Л. Якубова. К., 2016. 944 с.

247. Територіальні громади в умовах децентралізації: ризики та механізми розвитку: монографія / за ред. В. Кравціва, І. Сторонянської. Львів: ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України, 2020. 531 с.

248. Тищенко Ю., Горобчишина С. Громадянське суспільство в Україні та «політика ідентичності». К.: Агентство «Україна», 2010. 76 с.

249. Ткачук А., Дацишин М. Внутрішні та зовнішні ресурси для розвитку громади або Чому брак грошей не є первинною проблемою громади?: навчальний модуль. К.: ІКЦ «Легальний статус», 2016. 152 с.

250. Ткачук А., Наталенко Н. Місцева ідентичність. Для територіальних громад і не тільки. К.: ТОВ «Видавництво “Юстон”», 2020. 97 с.

251. У Маріуполі відбулася презентація нового бренду міста. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/28010747.html> (дата звернення: 04.04.2023).

252. Угрин Л. Вплив регіональних ідентичностей на політичний процес в Україні. URL: http://westukr.itgo.com/ugryn_cpd_conf_0701.html (дата звернення: 04.04.2023).

253. Угрин Л. Політика ідентичності. *Новітня політична лексика (неологізми, okazionalizmi ta інші новотвори)* / за заг. ред. Н. Хоми. Львів : Новий Світ-2000, 2015. С. 291—292.

254. Угрин Л. Політика ідентичності: теоретичні засади осмислення. *Гілея* : науковий вісник. 2016. № 110. С. 317—320.

255. Указ Президента України «Про невідкладні заходи з проведення реформ та зміцнення держави». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/837/2019#Text> (дата звернення: 04.04.2023).

256. Указ Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» від 30 вересня 2019 р. № 722. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text> (дата звернення: 04.04.2023).

257. Україна: шлях до консолідації суспільства: національна доповідь / ред. кол. : С. Пирожков, Ю. Богуцький, Е. Лібанова, О. Майборода та ін. К. : НАН України, 2017. 336 с.

258. Українське суспільство: Моніторинг соціальних змін. 30 років незалежності. 2021. Випуск 8 (22). 715 с.

259. Українці довіряють місцевій владі більше, ніж центральній – дослідження «Active Group». Асоціація міст України. URL: <https://auc.org.ua/novyna/ukrayinci-doviryayut-misceviy-vladi-bilshe-nizh-centralniy-doslidzhennya-active-group> (дата звернення: 04.04.2023).

260. Успішна територіальна громада: будуємо разом / Бриль М., Врублевський О., Данчева О., Сеїтосманов А., Чубаров Е. Харків : Видавничий будинок Фактор, 2018. 128 с.

261. Утвенко В. Теорія та історія місцевого самоврядування : навч. посібник. К. : ДП «Вид. дім «Персонал», 2017. 234 с.

262. Фесенко Г. Ідентифкація міст у національному проєкті: вітчизняний контекст урбаністики. *Українознавчий альманах*. 2014. Випуск 17. С. 44—46. URL: http://eprints.kname.edu.ua/44722/1/Ukralm_2014_17_13.pdf (дата звернення: 04.04.2023).

263. Фройд З. Вступ до психоаналізу: лекції зі вступу до психоаналізу з новими висновками / пер. з нім. Петро Таращук. К. : Основи, 1998. 709 с.

264. Центральна виборча комісія. Місцеві вибори 25.10.2020. Маріупольський р-н, Маріупольська міська рада. Загальні відомості про результати голосування. URL: https://www.cvk.gov.ua/pls/vm2020/pvm057pid112=30pid102=419pf7691=61225pt001f01=695rej=0pt00_t001f01=695.html (дата звернення: 04.04.2023).

265. Центральна виборча комісія. Місцеві вибори 25.10.2020. Маріупольський р-н, Маріупольська міська рада. Відомості про обраних депутатів місцевої ради. URL: https://www.cvk.gov.ua/pls/vm2020/pvm057pid112=30pid102=419pf7691=61225pt001f01=695rej=0pt00_t001f01=695.html (дата звернення: 04.04.2023).

266. Центральна виборча комісія. Місцеві вибори 25.10.2020. Маріупольський р-н, Маріупольська міська рада. Відомості про обраного депутата. URL: https://www.cvk.gov.ua/pls/vm2020/pvm057pid112=30pid102=419pf7691=61225pt001f01=695rej=0pt00_t001f01=695.html# (дата звернення: 04.04.2023).

267. Цілі Сталого Розвитку: Україна. Національна доповідь. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/natsionalna-dopovid-csr-Ukrainy.pdf> (дата звернення: 04.04.2023).

268. Цілі сталого розвитку: що потрібно знати органам місцевого самоврядування. The Sustainable Development Goals: What Local governments need to know. URL: <https://www.undp.org/ukraine/publications/sustainable-development-goals-what-local-governments-need-know> (дата звернення: 04.04.2023).

269. Шайгородський Ю. Виборчий процес 2019 року в Україні у світлі суспільних очікувань / за ред. О. Майбороди. К. : Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2019. 232 с.

270. Шайгородський Ю. Політична культура як чинник розвитку демократичного політичного режиму в Україні. *Зміни політичних режимів і перспективи зміцнення демократії в Україні* : монографія / авт. кол.: Г. Зеленько (керівник, наук. ред.), Т. Бевз, С. Брехаря, М. Кармазіна, В. Ковалевський, О. Кондратенко, Н. Кононенко, Т. Ляшенко, О. Майборода, Ю. Шайгородський. К. : ППіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2021. 416 с.

271. Шаповал Ю. Центр і регіони: національний та місцеві історичні «міфи». *Національна єдність у конкурентному суспільстві* : аналітична доповідь / за ред. О. Майбороди. К. ; ППіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2018. 288 с.

272. Швейцарсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні». URL: DESPRO. <https://despro.org.ua/despro/project/> (дата звернення: 04.04.2023).

273. Шубін С. Структурно-функціональна теорія соціальної дії Талкота Парсонса в політичному маркетинговому аналізі. *Державне управління. Політологія* : наукові праці. 2009. Том 125. Випуск 112. С. 112—120.

274. Abramson P. R. *Political Attitudes in America: Formation and Change*. San Francisco : W. H. Freeman, 1983. 353 p.

275. Adler A. *Menschenkenntnis*. Frankfurt a. M.: Fischer TB 1969 (Erstausgabe: 1927). URL: <https://www.adler-institut-mainz.de/uploads/media/Individualpsychologie.pdf> (дата звернення: 14.04.2023).

276. Allport G. *The nature of personality: Selected papers Hardcover*. Boston : Addison-Wesley Press, 1950. 220 p.

277. Almond G. A., Verba S. *The Civic Culture Revisited*. Boston : Little Brown, 1980. 421 p.

278. Almond G. A., Verba S. *The Civic Culture. Political Attitudes and Democracy in Five Nations*. Princeton, NJ : Princeton University Press. 1963. 574 p.
279. Anderson B. *Die Erfindung der Nation: Zur Karriere eines folgenreichen Konzepts*. Frankfurt/M., 1996. 280 s.
280. Appiah K. *The Lies that Bind. Rethinking Identity*. Liveright, 2018. 256 p.
281. Bade K. J. Prolog. Kulturvielfalt, Kulturangst und Negative Integration in der Einwanderungsgesellschaft. *Migration – Religion – Identität. Aspekte transkultureller Prozesse* / K. Kazzazi, A. Treiber, T. Wätzold (eds.). Wiesbaden, 2016, SS. 1—36.
282. Balabanov K., Pashyna N., Lysak V. Regional Identity in Ukraine: Formation Factors and Functions. *Studia Politica. Romanian Political Science Review*. 2019. Vol. XIX. No. 3 & 4. PP. 491—513. URL: <https://d-nb.info/1241562369/34> (дата звернення: 14.04.2023).
283. Barrett R. A Whole System Approach to Cultural Transformation: Building a Values-Driven Organisation (an extract from the book to be published 2005/2006). URL: http://www.untag-smd.ac.id/files/Perpustakaan_Digital_1/CORPORATE%20SOCIAL%20RESPONSIBILITY%20Building%20a%20values-driven%20organization_ (дата звернення: 14.04.2023).
284. Bauböck R. *Citizenship Policies in the New Europe: Expanded and Updated Edition*. Amsterdam : Amsterdam University Press. 2009. 464 p.
285. Bauder H. Possibilities of Urban Belonging. *Antipode*. 2016. Vol. 48. No. 2. P. 252—271. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/anti.12174>
286. Bauman Z. *The Individualized Society*. Cambridge, 2001. 272 p. URL: https://books.google.de/books?id=ivFAfmSxrF0C&pg=PT4&hl=ru&source=gbs_selected_pages&cad=2#v=onepage&q&f=false (дата звернення: 14.04.2023).
287. Bell D. *The Coming of Post-Industrial Society*. New York : Basic. 1976. 616 p.

288. Benet-Martinez V. Multiculturalism: Cultural, Social, and Personality Processes. *Oxford handbook of personality and social psychology* / K. Deaux, M. Snyder (eds.). Oxford : Oxford University Press, 2012, PP. 623—648.

289. Berger P. L., Luckmann T. The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge. Anchor, 1967. 240 p. URL: <https://amstudugm.files.wordpress.com/2011/04/social-construction-of-reality.pdf> (дата звернення: 14.04.2023).

290. Blumer H. Collective Behavior. Chapt. XIX—XXII. *New Outline of the Principles of Sociology*. N. Y., 1951. PP. 167—221.

291. Bordewijk J. L., Kaam B. van. Towards a classification of new teleinformation services. *Intermedia*. 1986. Vol. 14. № 1. PP. 16—21.

292. Bourdieu P. Choses dites. Paris, Minuit. 1987. 228 p.

293. Bourdieu P. Entwurf einer Theorie der Praxis. Frankfurt a. M. : Suhrkamp, 1976. 493 s.

294. Bourdieu P. La représentation politique. Eléments pour une théorie du champ politique. *Actes de la recherche en sciences sociales*. 1981. № 36—37. PP. 3—24.

295. Bourdieu P. Le capital social: notes provisoires. *Actes de Recherche dans les Sciences Sociales*. 1980. V. 31. URL: https://www.persee.fr/doc/arss_0335-5322_1980_num_31_1_2069 (дата звернення: 14.04.2023).

296. Bourdieu P. Sur le pouvoir symbolique. *Annales*. 1977. № 3. PP. 405—441.

297. Bourdieu P. The Forms of Capital. *Economic Sociology*. 2005. No. 3. PP. 60—74. URL: https://home.iitk.ac.in/~amman/soc748/bourdieu_forms_of_capital.pdf (дата звернення: 14.04.2023).

298. Bourdieu P. On Television translated from the French by Priscilla Parkhurst Ferguson. *The New Press*. New York. 1966. 53 p. URL:

https://monoskop.org/images/1/13/Bourdieu_Pierre_On_Television.pdf_____ (дата звернення: 14.04.2023).

299. Brubaker R. Ethnicity without groups. *European Journal of Sociology*. 2002. Vol. 43. No. 2. PP. 163—189.

300. Brubaker R., Cooper F. Beyond identity. *Theory and Society*. 2000. Vol. 29, No 1. PP. 1—47. URL: https://leiaarqueologia.files.wordpress.com/2018/03/brubaker__cooper_-_beyond_identity.pdf (дата звернення: 14.04.2023).

301. Buchda G. Magdeburger Recht. *Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte. Band 3. Erich Schmidt Verlag / Adalbert Erler (Hrsg.) u.a.* Berlin, 1984. 134 pp.

302. Butler D., Stokes D. Political change in Britain: The evolution of electoral choice. London, 1974. 500 p.

303. Calhoun C. Critical Social Theory: Culture, History, and Challenge of Difference. Oxford : Cambridge, 1995. 356 p.

304. Campbell A., Converse P., Miller W., Stokes D. The American Voter. New York, 1960. 576 p.

305. Castells M. The information age: economy, society, and culture. Vol. 2. The Power of Identity. Blackwell, 2004. 585 p.

306. Cerutti F. A. Political Identity of Europeans? URL: <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0725513603072001133> (дата звернення: 14.04.2023).

307. Coleman J. S. Grundlagen der Sozialtheorie. Bd. 1. München : Oldenburg, 1991. 474 s.

308. Coleman J. S. Social Capital in the Creation of Human Capital. *American Journal of Sociology*. Vol. 94, Supplement: Organizations and Institutions: Sociological and Economic Approaches to the Analysis of Social Structure. The University of Chicago Press. 1988, PP. 95-120. URL: <https://www.jstor.org/stable/2780243> (дата звернення: 14.04.2023).

309. Coser L A. The functions of social conflict. Glencoe : Free Press, 1956. 188 p.
310. Coser L. A., Larsen O. N. The Uses of Controversy in Sociology. New York : Free Press, 1976. 398 p.
311. Crewe I. The electorate: Partisan dealignments ten years on. *West European politics*. 1983. № 46. HP. 183—215.
312. Dörner A. Politischer Mythos und symbolische Politik: Sinnstiftung durch symbolische Formen am Beispiel des Hermannsmythos. Opladen : Westdt. Verl., 1995. 421 S.
313. Easton D. An Approach to the Analysis of Political Systems. *World Politics*. 1957. Vol. 9. No. 3. PP. 383—400.
314. Ebinger F., Kuhlmann S., Bogumil J. Territorial reforms in Europe: effects on administrative performance and democratic participation. *Local Government Studies*. 2019. No. 45 (1). 23 p.
315. Eisenstadt S. N. Modernity and the construction of collective identities. *International Journal of Comparative Sociology*. 1998. Vol. 39. No. 1. PP. 138—158.
316. Erikson E. Adolescence en crise. La quete de l'identite. Paris : Flammarion. 1972. 348 p.
317. Erikson E. Life history and the historical moment. New York : Norton&Company, 1975. 283 p.
318. Erikson E. H. Childhood and Society. New York : W W NORTON & CO. 1993. 449 p.
319. Erikson E. H. Identity: Youth and Crisis. New York : W.W. Norton. 1968. 336 p.
320. Farr J. Social Capital: a conceptual history. *Political Theory*. 2004. Vol. 32, № 1. PP. 6—33.
321. Forrester S. Community Mobilization for Empowerment of Vulnerable Women and Men : Guidebook. URL: <https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/library/recovery-and->

peacebuilding/community-mobilization-guidebook.html (дата звернення: 14.04.2023).

322. Freud S. The Interpretation of Dreams. URL: <https://www.projekt-gutenberg.org/freud/traumdeu/traumdeu.html> (дата звернення: 14.04.2023).

323. Fukuyama F. Identity. The Demand for Dignity and the Politics of Resentment. Farrar : Straus & Giroux, 2018. 218 p.

324. Fukuyama F. Identity: Contemporary Identity Politics and the Struggle for Recognition. London : Profile Books Ltd, 2018, 240 pp. URL: https://psipp.itb-ad.ac.id/wp-content/uploads/2020/10/Francis-Fukuyama-Identity_-The-Demand-for-Dignity-and-the-Politics-of-Resentment-0-Farrar-Straus-and-Giroux.pdf (дата звернення: 14.04.2023).

325. Fukuyama F. Social Capital. *Culture Matters: How Values Shape Human Progress* / Editors : L. E. Harrison, S. P. Huntington. New York : Basic Books, 2000. 348 p. URL: <https://ia802700.us.archive.org/19/items/CultureMattersHowValuesShapeHumanProgress/Culture%20Matters%20How%20Values%20Shape%20Human%20Progress.pdf> (дата звернення: 14.04.2023).

326. Fukuyama F. Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity. New York : Free Press. 1995. 457 p.

327. Giddens A. Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age. Stanford University Press, 1991. 256 p.

328. Goffman E. Interaction Ritual: Essays on Face-to-Face Behavior. New York : Garden City, Double day. 1967. 270 p.

329. Goffman E. Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity. New York : Prentice-Hall. 1963. 147 p.

330. Goffman E. Strategic Interaction. Philadelphia : University of Pennsylvania Press. 1969. 160 p.

331. Goffman E. The Presentation of Self in Everyday Life. Edinburgh, 1956. 173 p. URL:

https://monoskop.org/images/1/19/Goffman_Erving_The_Presentation_of_Self_in_Everyday_Life.pdf (дата звернення: 14.04.2023).

332. Gudkov L. RuBlands Systemkrise: Negative Mobolisierung und kollektiver Zynismus. *Osteuropa*. 2007. № 1. SS. 3—15.

333. Haerdter M. The Myth of the Centre. URL: <https://www.neme.org/texts/the-myth-of-the-center> (дата звернення: 14.04.2023).

334. Hanifan L. J. The Rural School Community Center. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*. 1916. Vol. 67. PP. 130—138. URL: <https://www.jstor.org/stable/1013498> (дата звернення: 14.04.2023).

335. Harris R. J. *A Cognitive Psychology of Mass Communication*. Routledge, 2009. 480 p.

336. Harrison L. *The Pan-American Dream: Do Latin America's Cultural Values Discourage True Partnership?* New York : Basic, 1997. 323 p.

337. Harrison L., Huntingt S. *Culture Matters: How Values Shape Human Progress*. New York : Basic Books, 2001. 384 p.

338. Heckmann F. *Integration von Migranten. Einwanderung und neue Nationenbildung*. Wiesbaden : Springer VS Verlag (Springer Fachmedien), 2015. 325 s.

339. Hegel G. W. F.: *Works. Volume 3*. Frankfurt a. M., 1979. URL: <http://www.zeno.org/nid/20009176551> (дата звернення: 14.04.2023).

340. Hobsbaum E., Ranger T. *The Invention of Tradition*. Cambridge : Cambridge Univ. Press, 1983. 324 p. URL: https://psi424.cankaya.edu.tr/uploads/files/Hobsbawm_and_Ranger_eds_The_Invention_of_Tradition.pdf (дата звернення: 18.04.2023).

341. Huddy L. *From Group Identity to Political Cohesion and Commitment*. New York : Oxford University Press, 2013. 32 p.

342. Huntington S. *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. New York : Simon and Schuster, 1996. 368 p.

343. Huntington S. *Who are we? The Challenges to America's National Identity*. New York : 2004. 635 p.

344. Inglehart R. Modernization and Postmodernization: Cultural, Economic and Political Change in 43 Societies. Princeton : Princeton University Press. 1997. 464 p.

345. Inglehart R. Silent Revolution: Changing Values and Political Styles Among Western Publics. Princeton, NJ : Princeton University Press, 2015. 496 p.

346. Inglehart R., Flanagan S. Value Change in Industrial Societies. *The American Political Science Review*. 1987. No 81 (4). PP. 1289—1319.

347. Jonson M. E. The paradox of black patriotism: Double consciousness. *Ethnic and Racial Studies*. 2018. Vol. 41. No. 11. PP. 1971—1989. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC8681865/pdf/nihms-1758390.pdf> (дата звернення: 14.04.2023).

348. Joppke C. War of words: interculturalism v. multiculturalism. *Comparative Migration Studies*. 2018. No. 6. URL: <https://comparativemigrationstudies.springeropen.com/articles/10.1186/s40878-018-0079-1> (дата звернення: 18.04.2023).

349. Keating M. The New Regionalism in Western Europe Territorial Restructuring and Political Change. Aberdeen : Edward Elgar Publishing. 1998. 256 p.

350. Khaidegger M. Sein und Zeit. Halle : Max Niemeyer Verlag Tübinge, 1967. 450 s.

351. Klar S. The Influence of Competing Identity Primes on Political Preferences. URL: <https://faculty.wcas.northwestern.edu/jnd260/pub/Klar%202013.pdf> (дата звернення: 18.04.2023).

352. Kochler H. The New Social Media and the Reshaping of Communication in the 21st Century : Lecture. *9 th Doha Conference on Interfaith Dialogue: «Social Media and Inter-religious Dialogue: A New Relationship»*. URL: http://i-p-o.org/Koechler-New_Social_Media-Doha_Dialogue_Oct2011-V4.pdf (дата звернення: 18.04.2023).

353. Kulyk V. National Identity in Ukraine: Impact of Euromaidan and the War. *Europe-Asia Studies*. 2016. № 68 (4). PP. 588—608.

354. Laitin D., Wildavsky A. Political culture and political preferences. *American Political Science Review*. 1988. Vol. 82. № 2. URL: https://EconPapers.repec.org/RePEc:cup:apsrev:v:82:y:1988:i:02:p:589-597_08 (дата звернення: 18.04.2023).

355. Lazflrsfeld P., Merlon R. Mass Communication, popular taste and organized social action. *The Communication of Ideas*. N.Y. : Harper and Brothers, 1948. URL: <https://asset-pdf.scinapse.io/prod/2606081992/2606081992.pdf> (дата звернення: 18.04.2023).

356. Le Coadic R. L'Identité bretonne. Rennes : PUR. 1998. 478 p.

357. Lippmann W. Public opinion. N. Y. : Macmillan, 1960. 233 p. URL: https://monoskop.org/images/b/bf/Lippman_Walter_Public_Opinion.pdf (дата звернення: 18.04.2023).

358. Luhmann N. Die Realität der Massenmedien. Opladen : Westdeutscher Verlag, 1996. 73 p.

359. Luhmann N. The improbability of communication. URL: https://edisciplinas.usp.br/pluginfile.php/5645205/mod_resource/content/1/The%200improbability%20of%20communication.pdf (дата звернення: 18.04.2023).

360. Luhmann N. What is Communication? *Communication Theory*. 1992. Volume 2. Issue 3. PP. 251—259.

361. Maslow A. H. Motivation and Personality : Reprinted from the English Edition by Harper & Row, Publishers 1954. New York. URL: <https://www.eyco.org/nuovo/wp-content/uploads/2016/09/Motivation-and-Personality-A.H.Maslow.pdf> (дата звернення: 18.04.2023).

362. Mead G. H. The philosophy of the act. Chicago. URL: https://brocku.ca/MeadProject/Mead/pubs2/philact/Mead_1938_toc.html (дата звернення: 18.04.2023).

363. Mead G., H. Mind, self and Society. Chicago. 1934. URL: <http://tankona.free.fr/mead1934.pdf> (дата звернення: 18.04.2023).

364. Melucci A. *Challenging Codes: Collective Action in the Information Age*. Cambridge, UK : Cambridge University Press. 1996. 441 p.
365. Mumford L. *The Culture of Cities*. N. Y. : Harvest Books, 1970. 634 p. URL: https://monoskop.org/images/5/5a/Mumford_Lewis_The_Culture_of_Cities.pdf (дата звернення: 18.04.2023).
366. Nora P. «Les avatars de l'identité française». *Le Débat*. 2010. No°159. PP. 4—20.
367. Nora P. *Les Lieux de memoire*. Paris, 1986—1993.
368. Nora P. *Zwischen Geschichte und Gedächtnis*. Berlin, 1990. 102 s.
369. Osborne B. S. *Landscapes, Memory, Monuments and Commemoration: Putting Identity in Its Place*. URL: http://clio.110mb.com/Osborne_Landscape.pdf (дата звернення: 18.04.2023).
370. Paasi A. Region and place: Regional identity in question. *Progress in human geography*. L., 2003. Vol. 27. No 4. PP. 475—485.
371. Paasi A. Regions are social constructs, but who or what constructs them? Agency in question. *Environment and Planning*. 2010. Vol. 42. PP. 2296—2301, p. 230. ;
372. Paasi A. The region, identity and power. *Regional Environmental Governance: Interdisciplinary Perspectives. Theoretical Issues. Comparative Designs (REGov)*. 2011. Vol. 14. PP. 9—16.
373. Pakhomenko S. Politics of Memory in Latvia and Ukraine: Official Narratives and the Challenges of Counter-Memory. *Romanian Political Science Review*. 2020. No 20 (4). PP. 525—548.
374. Pakhomenko S., Tryma K., Francis J. The Russian–Ukrainian War in Donbas: Historical Memory as an Instrument of Information Warfare. *The Use of Force against Ukraine and International Law. Jus Ad Bellum. Jus in Bello. Jus Post Bellum* / Sayapin S., Tsybulenko E. (eds). Berlin : Springer, 2018. PP. 297—313. DOI: 10.1007/978-94-6265-222-4_14
375. Parsons T. *Structure of Social Action*. New York, 1967. 368 p.

376. Putnam R. D. *Democracies in Flux: The Evolution of Social Capital in Contemporary Society*. New York : Oxford University Press. 2002. 522 p.
377. Putnam R. D., Leonardi R., Nanetti R. Y. *Making Democracy Work. Civic Traditions in Modern Italy*. New Jersey : Princeton University Press, 272 p.
https://d11.cuni.cz/pluginfile.php/408189/mod_resource/content/1/Uvod%20Robert%20D%20Putnam_%20Making%20democracy%20work%20_%20civic%20traditions%20in%20modern%20Italy.pdf (дата звернення: 18.04.2023).
378. Raagmaa G. Regional identity and Social Capital in Regional Economic Development and Planning. *European Planning Studies*. 2002. Vol. 10. № 1. PP. 3—12.
379. Ratzel F. *Politische Geographic*. Oldenburg, 1903. 838 p.
380. Robertson R., Featherstone M., Lash S. Glocalization: time – space and homogeneity – heterogeneity. *Global modernities* / Robertson R., Featherstone M., Lash S. London : Sage, 1995. PP. 25—54.
381. Rokkan S., Urwin D. W. European Consortium for Political Research. New York : SAGE Publications, 1982. 436 p.
382. Rose R., Mishler W. Negative and Positive Party Identification in Post-Communist Countries. *Electoral Studies*. 1998. Vol. 17. No. 2. PP. 217—234.
383. Sartre J.-P. *L'être et le néant: Essay d'ontologie phénoménologique*. P. : Gallimard, 1943. 712 p.
384. Schmitt C. *Politische Theologie. Vier Kapitel zur Lehre von der Souveränität*. 2015. 72 p.
385. Schmitt C. *Politische Theologie*. Berlin : Duncker & Humblot, 2015. 72 p.
386. Schwartzberg R.-J. *Sociology Politique*. New York, 1988. 592p.
387. Schwarzmantel J. J. *Citizenship and identity: Towards a new republic*. London – New York : Routledge, 2003. 200 p.
388. Shalin D. N., Mead G. H. *The Blackwell Companion to Major Social Theorists*. Edited by G. Ritzer. Hoboken : Blackwell Publishers Ltd, 2000. 332 p.

389. Simmel G. Wie ist Gesellschaft möglich (1908) im Kontext zu seinem Gesamtwerk. URL: <https://www.grin.com/document/14902> (дата звернення: 18.04.2023).

390. Soos G. The Indicators of Local Democratic Governance Project Concepts and Hypotheses. Budapest, 2001. PP. 38—45.

391. Stepan A., Linz J. J., Yadav Y. The Rise of «State-Nations». *Journal of Democracy*. 2010. No 21 (3). PP. 50—68.

392. Tajfel H. Social identity and intergroup relations. Cambridge – Paris : 1982. PP. 483—507.

393. Tajfel H., Turner J. The Social Identity Theory of Intergroup Behavior. URL: <http://christosaioannou.com/Tajfel%20and%20Turner%201986.pdf> (дата звернення: 18.04.2023).

394. The Future We Want – Declaration of the UN Conference on Sustainable Development, Rio. (2012). URL: <http://www.uncsd2012.org/content/documents/727The%252520Future%252520We%252520Want%25252019%252520June%2525201230pm.pdf%2520%2520> (дата звернення: 18.04.2023).

395. Transforming our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development. A/RES/70/1/-UN. URL: <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/21252030%20Agenda%20for%20Sustainable%20Development%20web.pdf> (дата звернення: 18.04.2023).

396. Turley S. The New Nationalism: How the Populist Right is Defeating Globalism and Awakening a New Political Order. Newark. 2018. 82 p.

397. Zwingenberger M. Social Capital. Communities and the importance of social networks in the US : Dissertation. URL: http://edoc.ub.uni-muenchen.de/6028/1/Zwingenberger_Meike.pdf. S 1 (дата звернення: 18.04.2023).